

การศึกษาเรื่องแม่ในวรรณคดีบาลี

พระมหาเกรียงไกร โกฏิตโน (แก้วโกฏ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาบาลี
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ปาลิคนุถสมุเห มาตุภาวาชุยาติกวีมัส

โกฏีรตณิกขุณา รจิตา

อัย รจนาวิสโย

พุทธสตมมหาปณฺธิตฏจิติววตฺถาย ปาลิภาสาสิกฺขาปริปุรียา
รจิตโต

ทญฺยรรณฺเจ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดอนสัก
ปณฺธิตสภาย ปกาสิโต

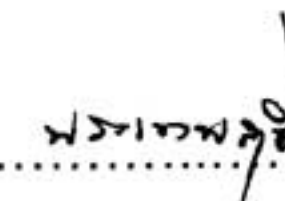
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-มหาวิทยาลัยตนุส ปณฺทิตสภาย อัย รจนาวิสโย
พุทธสตฺถมหาปณฺทิตฎฐิตีวตฺตสภาย ปาลิภาสาสิกฺขาปริปุรียา อนุมโต.

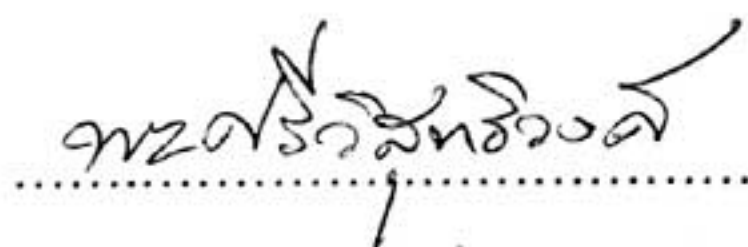
มส.

(พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺโณ)

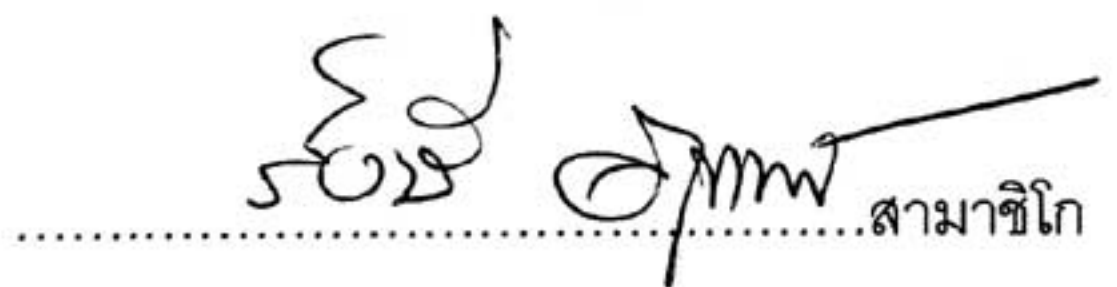
วิชฺชายตนปติ

รจนาวิสยวิมฺสาย สมฺปาทกสภาย

 สภาปติ
(พระเทพสุธี)

 สามาชิโก
(พระศรีวิสุทธิวงศ์)

มส. สามาชิโก
(พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺโณ)

 สามาชิโก
(นายรังษี สุนันต์)

รจนาวิสยปริपालนาย สมฺปาทกสภาย พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺโณ สภาปติ

นายรังษี สุนันต์

สามาชิโก

รจนาวิสยนาม	: ปาลิคนุถสมุเห มาตุภาวาชยาติกวีมัสสา
อนุวิจารณ์	: โกฏิตนภิกขุ
จิตติ	: พุทธสตมมหาปณฺธิโต (ปาลิ)
รจนาวิสยปริपालนาย สมฺปาทกสภา	
	: พระมหาสมจินต์ สมฺมาปณฺโณ ปาลิ IX., M.A., Ph.D.
	: นายรังษี สุทนต์ ปาลิ IX., M.A.
อุปาธิลาภทิน	: ๒๕๔๖ พุทธสเก มาคสิรมาสสุส วิสติมทิน

สงฺเขปตฺโต

โย ปน รจนาวิสโย ปาลิคนุถสมุเห มาตุภาวาชยาติกวีมัสสาติ เอวํลทฺธนาเมน
 รจิตฺโต, โส สภาจกถาภิกฺกาเตปิฏเก เจว อปเรสุ จ ปกรณวิเสสสุ ธมฺมานุสาเรน
 มาตุภาววาจกภูโต โหติ ปณฺจหิ ปริจฺเฉทหิ วิมตฺตตฺโต. เตสุ หิ ปจฺมสฺมี ปริจฺเฉทสฺมี
 นิทานกถา วิจยสฺส อารมฺภวิสยสทฺตตฺตรจิตฺตปกรณวิธีอธิปฺเปตพฺพตฺตวเสน วุจฺจเต. ทุตฺติยสฺมี
 ปริจฺเฉทสฺมี ปาลิคนุถสมุเห ปากฺกาวา ชนิกมาตฺตา มนุสฺสโยนิคพฺภคฺคหณคพฺภปริหรณปฺตฺต-
 กถาวเสน วุจฺจเต. ตุตฺติยสฺมี ปริจฺเฉทสฺมี ปาลิคนุถสมุเห ปากฺกาวา มาตฺธมฺมจริยา พุรฺหม-
 ปุพฺพเทวตาปุพฺพจริยาอานุเนยฺยปฺรตฺติมทิสาปุพฺพการิมิตฺตภูจฺจานวเสน วุจฺจเต. จตฺตตฺตสฺมี
 ปริจฺเฉทสฺมี ปาลิคนุถสมุเห ปากฺกาวา มาตฺธิทสฺสนวตฺต มหามายาเทวีอาทิตฺตํ วเสน วุจฺจเต.
 ปณฺจมสฺมี ปริจฺเฉทสฺมี นิคมนกถาปริกฺขปฺปนกถา วุจฺจเต.

สงฺเขปตฺโต ปเนตฺเตวํ ทฺวํจพฺโพ :- มาตฺภาโว ปาลิคนุถสมุเห ปากฺกาวาเตน
 นเยน ชนนิตฺตาลกฺขณํ โหติ ปฺตฺตโปสนรโส ปฺตฺตสมฺพนุสฺสจฺจุปฺปจฺจโน ปฺตฺตเปมปทฺทจฺจโน,
 อปฺปิ มาตาปิตโร นานปฺปการเหติ พหุปการา โหนฺติ อติคฺคณการกา, ตสฺมา มาตาปิตโร
 ปฺตฺตทานํ ปุชฺชารหา โหนฺตฺติ.

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาเรื่องแม่ในวรรณคดีบาลี
ผู้วิจัย	: พระมหาเกรียงไกร โกฏฐิตโน (แก้วโกฏ)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บาลี)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	
	: พระมหาสมจินต์ สมุมาปญฺโญ ป.ธ. ๙, พธ.ม., Ph.D.
	: นายรังษี สุทนต์ ป.ธ. ๙, พธ.ม.
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๖

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องแม่ในวรรณคดีบาลี เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความเป็นแม่ตามหลักธรรมในพระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสอื่นๆ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แบ่งการศึกษาวิจัยออกเป็น ๕ บทดังต่อไปนี้

บทที่ ๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิธีดำเนินการวิจัย และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ ๒ กำเนิดมนุษย์ การตั้งครรภ์ การรักษาครรภ์ และลูกที่ต้องการ

บทที่ ๓ การปฏิบัติหน้าที่แม่ในฐานะเป็นพรหม เทพ อาจารย์ อาหุไนยบุคคล ทิศเบื้องหน้า บุพพการี และเป็นมิตรของลูก

บทที่ ๔ พระนางมหามายาเทวี พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระนางยโสธรา พระวัชฌมาตาเถรี นางพญปุตติกามหาอุปาสิกา นางกิสาโคตมี พระเถรีแม่ของพระกุมาร กัสสปเถร พระนางสุปปวาสา และแม่ของสามเณรสาธุ

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ความเป็นแม่มีความเป็นผู้ยังลูกให้เกิดเป็นเครื่องกำหนด มีการเลี้ยงลูกเป็นหน้าที่ มีการเกี่ยวข้องกับลูกเป็นสภาพปรากฏ และมีความรักในลูกเป็นพื้นฐาน และพบว่าแม่และพ่อลำบากเหน็ดเหนื่อยเพื่อลูกโดยประการต่างๆ ดังนั้น แม่และพ่อจึงเป็นบุคคลที่ลูกควรเคารพนับถือ.

อนุโมทนากถา

อิทานาหํ ลทฺธโรกาโสมฺหิ อาจริยาทึนํ มยุหํ พหุปการตํ ปกาเสตฺ, เย อิมสฺมี
สฺนฺนิวจิตฺตวจนาวิสเย อุปการกา อहेสฺสุ อุปตฺตมฺภกา.

เตสฺсу หิ โย พระมหาสมจินต์ สมฺมาปณฺโณ อิติ เอวํลทฺธนาโม เถโร, โส
วจนาวิสยปริपालนาย สมฺปาทกสฺสกาย สภาปติ อโหสิ. โย นายรังษี สฺสทนต์ อิติ สฺวหโย
อุปาสโก, โส วจนาวิสยปริपालนาย สมฺปาทกสฺสกาย สามาชิโก อโหสิ. ทฺวี่หิ อาจริเยหิ
อิมํ วจนาวิสยํ นิฏฺฐาเปตฺถุ ยงฺกิลฺลิจิ วินีตํ, สพฺพพฺพตํ กาดฺถุ วายมิณฺญเจว ปรกฺกมมิณฺญ.
เอวณฺหิ เต มยุหํ พหุปการกา โหนฺติ อนุกมฺปกา.

อปิจายํ วจนาวิสโย เทว คณฺาจริเย ปฏิจฺจ สฺนฺนิวจงฺคโต. เตสฺсу ปจฺโม
พระเทพสุธี อิติ เอวํราชทินฺนนาโม มหาเถโร หุตฺวา สามพระยา อิติ เอวํลทฺธนามาราม
สํฆาธิปติ โหติ. ทฺติโย ปน พระศรีวิสุทฺธิวงค์ อิติ เอวํราชทินฺนนาโม เถโร หุตฺวา
พระเชตุพน อิติ เอวํลทฺธนามาราม ปฏิวสฺติ. อิเมหิ ทฺวี่หิ คณฺาจริเยหิ อปฺนหิตพฺพตฺตณฺฺจ
อปฺนาราเปตฺถุ อาหริตพฺพตฺตณฺฺจว อาหาราเปตฺถุ ยํ ยํ วจันํ วุตฺตํ, ตํ ตํ อิมสฺมี วจนาวิสเย
กตํ โหติ. เอวณฺหิ เต มยุหํ พหุปการกา โหนฺติ อนุกฺคณฺกาทิ.

โกฏฺฐิตนภิกฺขุณา ปกาสิตา

๒๕๔๖ พุทฺธสเก มาคสิรมาสสุส วิสฺติมทิเน.

สงเกตกขรวิญญาปน

๑. ปาลี

มหาจุฬาเตปิฏเกสฺส เอวํ สงเกตกขรวิญญาปนตฺถิ ทฎฺฐพฺโพ :-

วิ.มหา.	=	วินยปิฏก มหาวิภังคปาลี
วิ.ม.	=	วินยปิฏก มหาวคฺคปาลี
วิ.จุ.	=	วินยปิฏก จุฬวคฺคปาลี
ที.ม.	=	สุตฺตนฺตปิฏก ทีฆนิกาย มหาวคฺคปาลี
ที.ปา.	=	สุตฺตนฺตปิฏก ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺคปาลี
ม.มฺ.	=	สุตฺตนฺตปิฏก มชฺฌิมนิกาย มูลปณฺณาสกปาลี
ม.อุ.	=	สุตฺตนฺตปิฏก มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสกปาลี
ลฺ.ส.	=	สุตฺตนฺตปิฏก ลํยุตฺตนิกาย สคาถวคฺคปาลี
ลฺ.นิ.	=	สุตฺตนฺตปิฏก ลํยุตฺตนิกาย นิทานวคฺคปาลี
ลฺ.ข.	=	สุตฺตนฺตปิฏก ลํยุตฺตนิกาย ขนฺธวารวคฺคปาลี
ลฺ.สพฺ.	=	สุตฺตนฺตปิฏก ลํยุตฺตนิกาย สพฺายตนวคฺคปาลี
องฺ.ทก.	=	สุตฺตนฺตปิฏก องฺคุตฺตนิกาย ทกนิปาตปาลี
องฺ.ติก.	=	สุตฺตนฺตปิฏก องฺคุตฺตนิกาย ติกนิปาตปาลี
องฺ.จตุกก.	=	สุตฺตนฺตปิฏก องฺคุตฺตนิกาย จตุกกนิปาตปาลี
องฺ.ปญฺจก.	=	สุตฺตนฺตปิฏก องฺคุตฺตนิกาย ปญฺจกนิปาตปาลี
องฺ.อฏฺฐก.	=	สุตฺตนฺตปิฏก องฺคุตฺตนิกาย อฏฺฐกนิปาตปาลี
ขุ.อุ.	=	สุตฺตนฺตปิฏก ขุทฺทกนิกาย อุทานปาลี
ขุ.อิติ.	=	สุตฺตนฺตปิฏก ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตกปาลี
ขุ.สุ.	=	สุตฺตนฺตปิฏก ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาตปาลี
ขุ.เถรี.	=	สุตฺตนฺตปิฏก ขุทฺทกนิกาย เถรีคาถापาลี
ขุ.ชา.	=	สุตฺตนฺตปิฏก ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาลี
ขุ.อป.	=	สุตฺตนฺตปิฏก ขุทฺทกนิกาย อปทานปาลี

๒. อฏฐกถา

มหาจุฬารัฐกถาสู เหว่ สงเกตกฐวิญญาปนตโต ทฎฐพุโ :-

วิ.อ.	=	วินยปิฎก สมณุตปาสาทิกา ปาราชิกกณฺท- ลัสมาทิสเสสชาติมหาวคฺคทอฏฐกถา
ที.สี.อ.	=	ทีมนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี สีลกฺขนฺธวคฺคทอฏฐกถา
ที.ม.อ.	=	ทีมนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี มหาวคฺคทอฏฐกถา
ที.ปา.อ.	=	ทีมนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี ปาฏิกวคฺคทอฏฐกถา
ม.มฺ.อ.	=	มชฺฌิมนิกาย ปปญฺจสุทฺถี มุลปณฺณาสกทอฏฐกถา
ม.อุ.อ.	=	มชฺฌิมนิกาย ปปญฺจสุทฺถี อุปริปณฺณาสกทอฏฐกถา
ลั.ส.อ.	=	ลัยฺยตฺตนิกาย สารตฺถปฺปกาสินี สคฺคาถวคฺคทอฏฐกถา
ลั.สพฺ.อ.	=	ลัยฺยตฺตนิกาย สารตฺถปฺปกาสินี สพฺายตนวคฺคทอฏฐกถา
ลั.ม.อ.	=	ลัยฺยตฺตนิกาย สารตฺถปฺปกาสินี มหาวารวคฺคทอฏฐกถา
องฺ.เอกก.อ.	=	องฺคฺตฺตนิกาย มโนรทฺปฺปนี เอกกนิปาตทอฏฐกถา
องฺ.ทก.อ.	=	องฺคฺตฺตนิกาย มโนรทฺปฺปนี ทกนิปาตทอฏฐกถา
องฺ.ติก.อ.	=	องฺคฺตฺตนิกาย มโนรทฺปฺปนี ติกนิปาตทอฏฐกถา
องฺ.ปญฺจก.อ.	=	องฺคฺตฺตนิกาย มโนรทฺปฺปนี ปญฺจกนิปาตทอฏฐกถา
องฺ.อฏฐก.อ.	=	องฺคฺตฺตนิกาย มโนรทฺปฺปนี อฏฐกนิปาตทอฏฐกถา
ชฺ.อิตฺติ.อ.	=	ชฺทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี อิตฺตวตฺตทอฏฐกถา
ชฺ.สุ.อ.	=	ชฺทฺทกนิกาย ปรมตฺถชฺติกา สุตฺตนิปาตทอฏฐกถา
ชฺ.เถร.อ.	=	ชฺทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี เถรคฺคาถาทอฏฐกถา
ชฺ.เถรี.อ.	=	ชฺทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี เถรีคฺคาถาทอฏฐกถา
ชฺ.ชา.อ.	=	ชฺทฺทกนิกาย ชาตทอฏฐกถา
ชฺ.อป.อ.	=	ชฺทฺทกนิกาย วิสฺสุทฺธชนวิลาสินี อปทานทอฏฐกถา
อภิ.สงฺ.อ.	=	อภิธมฺมปิฎก อฏฐสาสินี ธมฺมสงฺคณฺีอฏฐกถา
อภิ.ปญฺจ.อ.	=	อภิธมฺมปิฎก ปญฺจปกรณทอฏฐกถา

มหามกุฏราชวิทยาลัย ปณฺ ยาทอฏฐกถา ปกาสิตา, ตสฺสา เหว่

สงเกตกฐวิญญาปนตโต ทฎฐพุโ :-

ชฺ.ธ.อ.	=	ชฺทฺทกนิกาย ธมฺมปททอฏฐกถา
---------	---	---------------------------

๓. ฎีกา

มหาจุฬารัฎีกาสู เหว่ สงเกตกัขรวินุณาปนตุโถ ทฎุจพุโพ :-

สารตุฎ.ฎีกา	=	สารตุฎที่ปนี วินยปิฎกฎีกา
วิมติ.ฎีกา	=	วิมติวินทนี วินยปิฎกฎีกา
ที.สี.ฎีกา	=	ทีมนิกาย ลี้นตุฎปปกาสินี ลีลกัชนุทธคุฎีกา
ที.ม.ฎีกา	=	ทีมนิกาย ลี้นตุฎปปกาสินี มหาวคุฎีกา
ที.ปา.ฎีกา	=	ทีมนิกาย ลี้นตุฎปปกาสินี ปาฎิกวคุฎีกา
ที.สี.ฎีกา (อภินว)	=	ทีมนิกาย สารุวิลาสินี ลีลกัชนุทธคุอภินวฎีกา
ม.มุ.ฎีกา	=	มชุณิมนิกาย ลี้นตุฎปปกาสินี มุลปณณาสกฎีกา
ม.ม.ฎีกา	=	มชุณิมนิกาย ลี้นตุฎปปกาสินี มชุณิมปณณาสกฎีกา
ม.อุ.ฎีกา	=	มชุณิมนิกาย ลี้นตุฎปปกาสินี อุปริปณณาสกฎีกา
ลั.ส.ฎีกา	=	ลัยตุตตนิกาย ลี้นตุฎปปกาสินี สคาถวคุฎีกา
ลั.สฟา.ฎีกา	=	ลัยตุตตนิกาย ลี้นตุฎปปกาสินี สฟายตนวคุฎีกา
อง.ทุก.ฎีกา	=	องคุตุตตนิกาย สารตุฎมณชุสา ทุกนิปาตฎีกา
อง.ติก.ฎีกา	=	องคุตุตตนิกาย สารตุฎมณชุสา ติกนิปาตฎีกา
อง.ปณจก.ฎีกา	=	องคุตุตตนิกาย สารตุฎมณชุสา ปณจกนิปาตฎีกา
อภ.ปณจ.มุลฎีกา	=	อภิธมมุปิฎก ลี้นตุฎโชตนา ปณจปกรณมุลฎีกา
อภ.ปณจ.อนฎีกา	=	อภิธมมุปิฎก ลี้นตุฎปปกาสินี ปณจปกรณอนฎีกา

๔. ปกรณวิเสธานี

มหาจุฬาปกรณวิเสสสุส เหว่ สงเกตกัขรวินุณาปนตุโถ ทฎุจพุโพ :-

มหาวิส. = มหาวิโส

มหามกุฏราชวิทยาลัยเณ ปน ยานิ ปกรณวิเสธานี ปกาสินี, เตลลั เหว่

สงเกตกัขรวินุณาปนตุโถ ทฎุจพุโพ :-

วิ.โยชนา	=	อภิธมมุตุฎวิภาวินีโยชนา
มงฺคลตุฎ.	=	มงฺคลตุฎที่ปนี

ตตถ ปน วิโลกนโนโย เอว เวทิตพฺโพ :-

ม.มฺ. ๑๒ / ๑๕๒ / ๑๑๓. = อัย มชฺฌิมนิกายเ มุลปณฺณาสกปาถิ พารสมสฺส
มหาจุฬาคเตปิฎกสฺส เทวปณฺณาสุตฺตรสฺสทมปฺพุเพ จ เตรสฺสุตฺตรสฺสทมปิฎเจ เจว อาคตา.

ชฺ.ธ.อ. ๓ / ๑๓๖. = อัย ชฺุทฺทกนิกายสฺส ธมฺมปทอฏฺฐกถา ตติยสฺส ภาคสฺส
ฉตฺตีสฺสุตฺตรสฺสทมปิฎเจ อาคตา.

กิตฺตนปตฺตํ

มาติกา

ปิฎฺจเ

สงฺเขปตฺโต

ก

บทคํคย่อ

ข

อนฺุโมทนากถา

ค

สงฺเกตกฺขรวิญญาปนํ

ง

กิตฺตนปตฺตํ

ช

ปรโม ปริจฺเจโท. นิทานกถา

๑ - ๕

๑.๑ วิจยารมฺโห

๑

๑.๒ วิจยวิสโย

๓

๑.๓ วิจยสทฺทตฺโต

๓

๑.๔ รจิตปกรณานิ

๓

๑.๕ วิจยวิธี

๔

๑.๖ อธิปฺเปตพฺพตฺโต

๕

ทฺติโย ปริจฺเจโท. ปาลิคนุสฺสมุเห ปากฺกฺวา ชนิกมาตฺตฺตา

๖ - ๔๓

๒.๑ มนุสฺสโยนิกถา

๖

๒.๒ คพฺภคฺคณณกถา

๑๓

๒.๓ คพฺภปริหรณกถา

๒๒

๒.๔ ปฺตฺตกถา

๓๒

๒.๕ ตสฺสทฺททานํ

๔๓

ตติโย ปริจเจโท. ปาลิคนุตสมุहे ปากฎา มาตุธมฺมจริยา	๔๔ - ๗๑
๓.๑ พุรหฺมฏฺฐาเน ธมฺมจริยา	๔๗
๓.๒ ปุพฺพเทวตาฏฺฐาเน ธมฺมจริยา	๔๙
๓.๓ ปุพฺพทาจิริยาฏฺฐาเน ธมฺมจริยา	๕๐
๓.๔ อาหุเนยฺยฏฺฐาเน ธมฺมจริยา	๕๓
๓.๕ ปุรตฺถิมทิสสาฏฺฐาเน ธมฺมจริยา	๕๔
๓.๖ ปุพฺพการิยาฏฺฐาเน ธมฺมจริยา	๖๐
๓.๗ มิตฺตฏฺฐาเน ธมฺมจริยา	๖๔
๓.๘ ตสฺสสุทฺธานํ	๖๘

จตุตฺโถ ปริจเจโท. ปาลิคนุตสมุहे ปากฎํ มาตุนิทฺตสนวตฺถุ	๗๒ - ๑๐๑
๔.๑ มหามาयाเทวี	๗๒
๔.๒ มหาปชาปตี โคตมี	๘๓
๔.๓ ยโสธรา	๘๗
๔.๔ วทฺธมาตาเถรี	๘๙
๔.๕ พหุปฺตฺติกา มหาอุปาสิกา	๙๓
๔.๖ กิสาโคตมี	๙๔
๔.๗ กุมารกสฺสปตฺถเณรมาตฺถเณรี	๙๖
๔.๘ สุปฺปวาสา	๙๗
๔.๙ สานุสามเณรสฺส มาตา	๙๘
๔.๑๐ ตสฺสสุทฺธานํ	๙๙

ปณฺจโม ปริจเจโท. นิคมนกถาปริกฺขปฺปนกถา	๑๐๒ - ๑๐๓
๕.๑ นิคมนกถา	๑๐๒
๕.๒ ปริกฺขปฺปนกถา	๑๐๓
ปณฺณานุกฺกโม	๑๐๔
ภาคผนวก	๑๑๓
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๘

ปจโม ปริจเฉโท

นิทานกถา

มาตุภาวาชุยาติกวีมัสสํ สัณฺณยนฺเตน หิ ปจมํ วิจยารมฺภาทิวเสน นิทานกถํ
วตฺวา ปจฺฉา ชนิกมาตฺตาทิวเสน มาตุภาวาชุยาติกวีมัสสา สัณฺณนียเต, ตสฺมา
วิจยารมฺภาทิวเสน นิทานกถา วุจฺจเต.

๑.๑ วิจยารมโก

พฺพุทฺธสํสาเน หิ สพฺพสตุตํ จตฺตสฺส โยนิโย โหนฺติ : อณฺทชา โยนิ ชลาพุชา
โยนิ สัเสทชา โยนิ โอปปาติกา โยนิติ.^๑ มนุสฺสา ปน เยภฺยุเณน ชลาพุชา นาม, เตเนว
ชลาพุชานํ ชาติ มาตฺตํ ภาโร โหติ. กิณฺจาปี มาตาปิตโร ปุตฺตชเนตาโร โหนฺติ. เตสฺส ปน
มาตา ว พุกฺกรการิกา.^๒ ชนีนีภาวโต หิ มาตโร นานาคณฺเณสฺส ปคฺคหณฺจ ปสฺสณฺจ ปตฺตา.
ตสฺมา นานาคณฺเณสฺส มาตูกถํ อุกฺคหิตุํ วฏฺฏติ.

ตตฺถ ปจมํ ชนิกมาตฺตา อุกฺคหิตพฺพา. คพฺภคฺคหณฺณหิ ชนิกมาตฺยา
ปจฺมภาโร นาม, คพฺภสฺสวาทกฺกนฺติ ปน “มาตาปิตโร จ สนฺนิปติตา โหนฺติ, มาตา จ
อตุณฺี โหติ, คณฺธพฺโพ จ ปจฺจุปฺภจฺจิตฺโต โหติ, เอวํ ติณฺณํ สนฺนิปาตา คพฺภสฺสวาทกฺกนฺติ
โหตี”ติ^๓ เอวํ วตฺตา. คพฺภคฺคหณฺ นามเตํ อสทฺธมฺมวเสน โหติ, อณฺเณถาปี ปน
คพฺภคฺคหณฺ โหติ. กถํ. กายสํสคฺเคน จิฬคฺคหณฺเนน อสฺสจิปาเนน นาภิปรามสเนน

^๑ ม.ม. ๑๒ / ๑๕๒ / ๑๑๓.

^๒ มจฺจกฺก. ๑ / ๒๙๑ / ๒๖๗.

^๓ ม.ม. ๑๒ / ๔๐๘ / ๓๖๔.

รูปทสฺสเนน สทฺเทน คนฺเณ.^๕ คพฺภปริหรณญจ ชนิกมาตฺยา อติภาโร นาม, สํ หิ
นว วา ทสฺ วา มาเส กุจฺจินา คพฺภํ ปริหริตฺวา ปฺตํ วิชายติ. ตถา หิ วุตฺตํ

“ตสฺสา อุตฺมฺหิ นฺหาตาย	โหติ คพฺภสฺสวทุกโม
เตน โทหนิณี โหติ	สฺนหา เตน วุจฺจติ
สํวจฺจํ วา อุนํ วา	ปริหริตฺวา วิชายติ
เตน สํ ชนยนฺตํ	ชเนตฺติ เตน วุจฺจติ”ติ. ^๕

เอตมตฺถํ วิภาเวตฺถํ นานาคนฺเณสฺส ยถาวุตฺตา ชนิกมาตฺตา อุกฺคหิตพฺพา โหติ.

มาตฺธมฺมจริยาปี อุกฺคหิตพฺพา. ยํ หิ มาตา ปฺตตสฺมํ อตฺตโน ธมฺมํ กโรติ,
สํ ปฺตตสฺส เสฏฺฐา นุตฺวา พุรฺหมาทิสฺส จาเนสฺส ติฏฺฐติ. ตถา ปีตาปี. วุตฺตตฺถเหตฺ :-

“พุรฺหมาติ มาตาปีตโร	ปฺพพฺพาจริยาติ วุจฺจเร
อาหุเนยฺยา จ ปฺตฺตานํ	ปชาย อนุกมฺปกา”ติ. ^๖

อปรมฺปิ วุตฺตํ “มาตาปีตา ทิสฺสา ปฺพพฺพา”ติ.^๗ มาตฺธมฺมํ นานญฺจาเนสฺส ทสฺเสตฺถํ นานาคนฺเณสฺส
ยถาวุตฺตา มาตฺธมฺมจริยา อุกฺคหิตพฺพา โหติ.

นานาคนฺเณสฺส จ ยถาวุตฺตานํ มาตฺฐนํ วตฺถุ อุกฺคหิตพฺพํ. ตถา
มาตฺฐาวนิทสฺสนํ โหติ. นานปฺปการํ มาตฺฐาวํ ทสฺเสตฺถํ มหามาयाเทวีอาทิตฺถํ มาตฺฐนํ
ปวตฺติฏฺฐํ วตฺถุ อุกฺคหิตพฺพํ โหติ.

ตสฺมา กถํ นานาคนฺเณสฺส ยถาวุตฺตา ชนิกมาตฺตา โหติ, กถํ นานาคนฺเณสฺส
ยถาวุตฺตา มาตฺธมฺมจริยา โหติ, กถญจ นานาคนฺเณสฺส ยถาวุตฺตํ มาตฺฐนิทสฺสนวตฺถุ
โหตีติ อิมสฺส ปณฺหสฺส วิสฺสชฺชนตฺถํ นานาคนฺเณสฺส มาตฺกกถํ อุกฺคหิตกาโมมฺหิ,
อปีจํ นานาคนฺเณสฺส วิโลเกตฺวา ยํ สารตฺถํ อาเนสฺสामी, โส พุทฺธสาสนนยโต
มาตฺกกถาอุคฺคหิตกามานํ ชนํ สาทฺถิโก ภวิสฺสตีติ.

^๕ วิ.อ. ๑ / ๓๖ / ๒๒๒.

^๕ พ.ชา. ๒๘ / ๑๖๖ - ๑๖๗ / ๕๔.

^๖ อัง.ติก. ๒๐/๓๑/๑๒๗, อัง.จตุกก. ๒๑/๖๓/๘๐, พ.จิตติ. ๒๕/๑๐๖/๓๒๕, พ.ชา. ๒๘/๑๘๑/๕๕-๕๖.

^๗ ที.ปา. ๑๑ / ๒๗๓ / ๑๖๗.

๑.๒ วิจัยวิสัย

๑.๒.๑ ปาติคนฺธสมุहे ปากฺภา ชนิกมาตฺตา.

๑.๒.๒ ปาติคนฺธสมุहे ปากฺภา มาตฺธมฺมจริยา.

๑.๒.๓ ปาติคนฺธสมุहे ปากฺภํ มาตฺนิตฺตฺสนวตฺถุ.

๑.๓ วิจัยสหุตฺตโถ

มาตา นาม ชนิกา.^๕

ปิตา นาม ชนโก.^๕

ปฺตฺตาปี อิตฺโรปี ปฺตฺตาเตวฺว สงฺขยํ คจฺจนฺติ.^{๖๐}

ธมฺมจริยาติ ธมฺมสฺส จริยา กรณํ.^{๖๑}

๑.๔ รจิตปกรณ์านิ

ตตฺถ ปจฺมํ ปกรณํ พุทฺธสาสนคนฺธสมุहे อิตฺติโยติ^{๖๒} นิยมโต ปากฺภํ.
เอตฺตฺตฺถิ สาธุจกฺกตาเตปิฏกสงฺขาเต ปาติคนฺธสมุहे ปากฺภูอิตฺถีวตฺถุวาทกํ โหติ.
ปาติคนฺธสมุहे อิตฺถีวตฺถุณี นาม ปกิณฺณกานิ โหนฺติ, ตสฺมา รจิกา เถรีคาถาธุจกฺกาทย์
วตฺตตฺตํ คเหตุว ปาติคนฺธสมุहे อาคตเมว อิตฺถีกถํ นิฏฺฐาเปสิ. อิทํ ปกรณํ
ปาติคนฺธสมุहे ปากฺภูอิตฺถีวตฺถุภาเวน ปฏิสฺสชฺชติ, เอตฺถ จ กิณฺจิ อิตฺถีวตฺถุ
มาตฺฐภาววาทกํ โหติ.

^๕ มงฺกฺลตฺถ. ๑ / ๒๙๒ / ๒๖๗.

^๕ มงฺกฺลตฺถ. ๑ / ๒๙๒ / ๒๖๗.

^{๖๐} มงฺกฺลตฺถ. ๑ / ๓๗๙ / ๓๔๘.

^{๖๑} มงฺกฺลตฺถ. ๒ / ๑ / ๑.

^{๖๒} เรื่องอุไร ฤศลาลัย, ศาสตราจารย์ (พิเศษ). สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม บริษัทเคสิดไทย จำกัด, ๒๕๓๕).

๑.๖ อธิปไตยพุทธโถ

- ๑.๖.๑ ปาลิคนุถสมุเห ปากฎา ชนิกมาตุตา ทิสฺสติ.
- ๑.๖.๒ ปาลิคนุถสมุเห ปากฎา มาตุธมฺมจริยา ทิสฺสติ.
- ๑.๖.๓ ปาลิคนุถสมุเห ปากฎํ มาตุนิทฺสฺสนวตฺถุ ทิสฺสติ.

นิทานกถา นิฏฺฐิตา.

ทศุติโย ปรีจเจโท

ปาลีคนุถสมุเห ปากฎา ชนิกมาตุตา

ชนิกมาตุตา นาม ชาปีกาย มาตุยา ภาโว. มาตาปิตุสฺส มาตา
คพฺภคฺคหณฺเนน คพฺภปรีหฺรณฺเนน จ กิลมตี, คพฺภวฏฺฐจฺฉานกาเลปิ สฺวา มรณปฺปตฺตา วีย
โหตี, ตสฺมา มาตา ปฺตฺตสฺส ทฺวกรรการิกา นาม. ตมตฺถํ ทสฺสเสตฺถุ ชนิกมาตุตา
วฺจฺจเต. มนุสฺสโยนีอาทิวเสน ปเนสฺวา อุคฺคหิตพฺพา โหตี วิจยิตพฺพา. ตสฺมา ปจฺม
มนุสฺสโยนี วฺจฺจเต.

๒.๑ มนุสฺสโยนิกถา

มนุสฺสโยนี นาม มนุสฺสชาติ. ตตฺถ หิ โยนิสทฺโท “ยฺกฺขานํ โยนิ ชาตีติ
ยฺกฺขโยนี”ตฺยาทีสุ^๑ เอตฺถ วีย เววจฺฉนาเวเน ชาตีวาจโก โหตี. มนุสฺสโยนี นามเสา
อนฺุชชาทิจตฺโยนีวเสน จตฺตพฺพิธา โหตี. อิมสฺส ปนตฺถสฺส ทีปนตฺถํ สากฺขกถาภูิกปาสิ
กเถตพฺพา. วุตฺตตฺถเหตฺถิ ภควตา มชฺฌิมนิกาเย มูลปณฺณาสกปาสิยํ มหาสีหนาทสฺสุตฺเต^๒ :-

“จตฺสฺสึ โข อีมา สารีปฺตฺต โยนีโย. กตมา จตฺสฺสึ. อนฺุชชา โยนิ
ชลาพฺุชา โยนิ สํเสทชา โยนิ โอบปาติกา โยนิ. กตมา จ สารีปฺตฺต
อนฺุชชา โยนิ. เย โข เต สารีปฺตฺต สตฺตา อนฺุชโกสํ อภินิพฺพิชฺช
ชายนฺติ. อयํ วฺจฺจติ สารีปฺตฺต อนฺุชชา โยนิ. กตมา จ สารีปฺตฺต
ชลาพฺุชา โยนิ. เย โข เต สารีปฺตฺต สตฺตา วตฺถิโกสํ อภินิพฺพิชฺช
ชายนฺติ. อयํ วฺจฺจติ สารีปฺตฺต ชลาพฺุชา โยนิ. กตมา จ สารีปฺตฺต

^๑ พ.อ.ป.อ. ๒ / ๗๒ / ๑๖๓.

^๒ ม.ม. ๑๒ / ๑๕๒ / ๑๑๓.

สัณฑะชา โยนิ. เย โช เต สาริปุตฺต สตุตา ปุติมฺจุจเ ว ชายนฺติ
ปุติกฺกณเป ว ปุติกฺกมาเส ว จนฺทนิกาย วา โอฟิคลฺลเ ว ชายนฺติ.
อัยฺ วุจฺจติ สาริปุตฺต สัณฑะชา โยนิ. กตมา จ สาริปุตฺต โอปปาทิกา
โยนิ. เทวา เนรยิกา เอกจุจเ จ มนุสฺสสา เอกจุจเ จ วินิปาทิกา.
อัยฺ วุจฺจติ สาริปุตฺต โอปปาทิกา โยนิ. อีมา โช สาริปุตฺต
จตฺตสฺส โยนิโย”ติ.

“จตฺตสฺส โช อีมา สาริปุตฺต โยนิโยติ เอตฺถ โยนีติ
ชนฺธโกฏฺฐาสฺสปี การณสฺสปี ปสฺสวามคฺคสฺสปี นามํ. อธิ ปน
ชนฺธโกฏฺฐาโส โยนีติ อธิปฺเปโต. ตตฺถ อนฺเต ชาตา อนฺทชา.
ชลาพุมฺหิ ชาตา ชลาพุชา. สัณฑะ ชาตา สัณฑะชา. วินา เอเตหิ
การณเห อูปฺปติตฺวา วีย นิพฺพตฺตา อภินิพฺพตฺตาติ โอปปาทิกา.
อภินิพฺภิชฺช ชายนฺตีติ ภินฺทิตฺวา นิกฺขมนวเสน ชายนฺติ. ปุติกฺกณเป
วาทิอาทึหิ อนฺนิฏฺฐญฺจนาเนว ทสฺสิตานิ. อิกฺกุเจสฺสปี สปิเตลฺมธฺวณฺตีตาทีสุ
สตุตา ชายนฺติเอว. เทวาทิอาทีสุ จตฺตมฺมหาราชิกโต ปญฺจาย อฺปริเทวา
โอปปาติกาว โหนฺติ. ภุมฺมเทวา ปน จตฺตโยนิกา. เอกจุจเ จ มนุสฺสชาติ
มนุสฺสเสสฺส เกจิ เทวา วีย โอปปาทิกา จ โหนฺติ. เยภฺยุเยน
ปเนเต ชลาพุชาว, อนฺทชาปี เอตฺถ โกนฺตปฺปตฺตา เทว ภาตียตฺตเถรา วีย,
สัณฑะชาปี ปทุมคพฺพา นิพฺพตฺตโปกฺขรสาติพฺพรานุมณฺปทุมวตีเทวีอาทโย
วียา”ติ ตพฺพณฺณนนานโย.”

อปรมฺปิ วุตฺตํ ธมฺมเสนาปติสาริปุตฺตตฺถเถเรน ที่มฺนิกาเย ปาฏิกฺวคฺคปาลิยํ
สงฺคีตีสฺสตุเต^๑ “จตฺตสฺส โยนิโย : อนฺทชาโยนิ ชลาพุชโยนิ สัณฑะชาโยนิ โอปปาทิกโยนี”ติ.

“โยนิโยติ โกฎฺฐาสา. อนฺเต ชาตาติ อนฺทชา. ชลาพุมฺหิ ชาตาติ
ชลาพุชา. สัณฑะ ชาตาติ สัณฑะชา. สยณสฺมึ ปุติมฺจุจาทึสุ จ นิพฺพตฺตานํ

^๑ ม.ม.ข. ๑ / ๑๕๒ / ๓๕๖ - ๓๕๗.

^๒ ที.ปา. ๑๑ / ๓๑๒ / ๒๐๕.

เอตํ อธิวจันํ. เวเคน อาคนฺตุวา อุปปติตา วียาติ โอปปาทิกา. ตตฺถ
 เทวมนุสฺสเสสฺสํ สํเสทโอปปาทิกานํ อयํ วิเสโส. สํเสทชา มนุทา ทนฺรา
 นฺตุวา นิพฺพตฺตุนฺติ. โอปปาทิกา โสฬสวสฺสทฺเทสิกา นฺตุวา. มนุสฺสเสสฺสํ หิ
 ญมฺมเทเวสฺสํ จ อีมา จตฺตสโสปี โยนิโย ลพฺภนฺติ. ตถา ติรจฺจนาเนสฺส
 สุปฺปณฺณาคาทิสฺสํ. วุตฺตญฺเหตํ ตตฺตร ภิกฺขเว อนฺุทฺทชา สุปฺปณฺณา
 อนฺุทฺทเช นาคเ หรณฺติ, น ชลาพุเช, น สํเสทเช, น โอปปาทิเกติ.^๔
 จาตุมฺมหาราชิกโต ปฏฺจาย อุปฺริ เทวา โอปปาทิกายฺว. ตถา เนรยิกา.
 เปเตสฺส จตฺตสโสปี ลพฺภนฺตี"ติ ตพฺพณฺณนา."^๕

“ยวณฺติ ตาหิ สตฺตา อมิสฺสิตาปี สมานชาติตาย มิสฺสิตา วีย
 โหนฺตีสติ โยนิโย, ตา ปน อตฺถโต อนฺุทฺทาทิอุปฺปตฺติฏฺจานวิสฺสุจฺจา ขนฺธานํ
 ภาคโส ปวตฺติวิเสสาติ อาห โยนิโยติ โภฏฺจาสาติ. สยนสฺมิมฺนฺติ
 ปุปฺผสณฺณราทิสยนสฺมิมฺ. ตตฺถ วา เต สยิตา ขายนฺตีสติ สยนคฺคหณฺ.
 ตยิทํ มนุสฺสสํ, ญมฺมเทวานญฺจ วเสน คเหตพฺพํ. ปุติมจฺจาทิสฺสํ กิมโย
 นิพฺพตฺตุนฺติ. อุปปติตา วียาติ อุปฺปชฺชวเสน ปติตา วีย.
 พาหิรปจฺจยนิรเปกฺขตาย วา อุปฺปตฺเตน สาธุการิโน โอปปาทิโน, เต เอว
 อธิ โอปปาทิกาติ วุตฺตา. เทวมนุสฺสเสสฺสํ เอตฺถ เย เทเว สณฺธาย
 เทวคฺคหณฺ, เต ทสฺเสนฺโต ญมฺมเทเวสฺสํ อาหา"ติ ตญฺญีกา.”

วินยฺยีกายมฺปิ^๕

“ยวณฺติ ตาย สตฺตา อมิสฺสิตาปี สมานชาตียา มิสฺสิตา โหนฺตีสติ
 โยนิ. สา ปน อตฺถโต อนฺุทฺทาทิอุปฺปตฺติฏฺจานวิสฺสุจฺโส ขนฺธานํ ภาคโส
 ปวตฺติวิเสโส, สา จ อนฺุทฺทชฺชลาพุชฺสํเสทโอปปาทิกวเสน จตฺตพฺพิธา.
 วุตฺตญฺเหตํ จตฺตสโส ชเ อีมา สาริปฺตฺต โยนิโย. กตมา จตฺตสโส.

^๔ ส.ป. ๑๗ / ๓๙๓ / ๒๑๐.

^๕ ที.ปา.อ. ๓ / ๓๑๒ / ๒๒๑ - ๒๒๒.

^๖ ที.ปา.ฎีกา ๓ / ๓๑๒ / ๓๐๔.

^๗ สารตฺถ.ฎีกา ๒ / ๓๔ / ๒๑.

อนฺทชา โยนิ ชลาพูชา โยนิ สํเสทชา โยนิ อุปปาติกา โยนิติ.^๔
ตตฺถ อนฺทเช ชาตา อนฺทชา. ชลาพูมิ ชาตา ชลาพูชา. สํเสเท ชาตา
สํเสทชา. วินา เอเตหิ การเณหิ อุปฺปติตฺวา วีย นิพฺพตฺตาติ
โอปปาติกา. เอตฺถ จ เปตฺโลเก ติริจฺฉาเน มนุสฺสเสสฺส จ อนฺทชาทีย
จตฺสฺโสปี โยนิโย สมฺภวณฺตี"ติ วุตฺตํ.

ตสฺมา มนุสฺสเสสฺสปี อนฺทชาทีย จตฺสฺโส โยนิโย สมฺภวณฺตี, มนุสฺสเสสฺส หิ เกจิ
โอปปาติกา โหนฺติ, เกจิ อนฺทชา, เกจิ สํเสทชา, เยภฺยุเยน ปเนเต ชลาพูชา ว โหนฺตีติ
ทฎฺฐพฺพํ. เตนาหฺนฺจกถายํ^๕

"เอกจฺเจ จ มนุสฺสชาติ มนุสฺสเสสฺส เกจิ เทวา วีย โอปปาติกา จ
โหนฺติ, เยภฺยุเยน ปเนเต ชลาพูชา, อนฺทชาปี เอตฺถ โจนฺตปฺตฺตา
เทว ภาตียตฺเถรา วีย, สํเสทชาปี ปทุมคพฺผา นิพฺพตฺตโปกฺขรชาติ-
พฺราหฺมณปทุมวตีเทวีอาทโย วียา"ติ.

ตตฺถ มนุสฺสเสสฺส เกจิ เทวา วีย โอปปาติกา จ โหนฺตีติ เอตฺถ
อมฺพปาลีเถรีอาทโย นิตฺถสฺสนํ.

สา กิร ปุริมพฺพุเรสฺส กตาทิการา ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวญฺญฺปนิสฺสยํ กุสลํ
อุปจฺฉินฺนตี สิจฺฉิสฺส ภควโต สาสเน ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปนฺนา หุตฺวา ภิกฺขุณีสิกฺขาปทํ
สมาทาย วิหรณฺตี เอกทิวสํ สมฺพหฺนฺลาหิ ภิกฺขุณีหิ สทฺธิ เจตียํ วณฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กโรติ.
ปุเรตรํ คจฺฉนฺติยา ชีณาสวตฺเถรียา ชิปนฺติยา สหสา เชฟฺปิณฺฑํ เจตียงฺคเณ ปตฺติตํ.
ชีณาสวตฺเถรียา อปฺสฺสิตฺวา คตาย อयํ ปจฺฉโต คจฺฉนฺตี ตํ เชฟฺปิณฺฑํ ทิสฺวา กา นาม
คณิกา อิมสฺมี จาเน เชฟฺปิณฺฑํ ปาเตสฺสีติ อกฺโกสิ. สา ภิกฺขุณีกาเล สิลํ รกฺขณฺตี คพฺผวาลํ
ชิจฺจุจฺฉิตฺวา โอปปาติกตฺตภาเว จิตฺตํ จเปสิ. เตน ปจฺฉิมตฺตภาเว เวสาลียํ ราชอุยฺยานเ
อมฺพรฺกฺขมฺมุเล โอปปาติกา หุตฺวา นิพฺพตฺติ. ตํ ทิสฺวา อุยฺยานปาโล นครํ อุปเนสิ.
อมฺพรฺกฺขมฺมุเล นิพฺพตฺตตฺตาย สา อมฺพปาลีเตวว โวรียิตฺถ. อถ นํ อภิรฺูปทสฺสนียํ
ปาสาทิกํ วิลาสกนฺตตาทิคุณวิเสสสมฺมิตํ ทิสฺวา สมฺพหฺนฺลา ราชกุมาริ อตฺตโน อตฺตโน

^๔ ม.ม. ๑๒ / ๑๕๒ / ๑๑๓.

^๕ ม.ม.อ. ๑ / ๑๕๒ / ๓๕๗.

ปริศนํ กาดูกามา อญฺญมณฺญํ กลหํ อํสํ. เตสํ กลหฺวปสมนตฺถํ ตสฺสา กมฺมสญฺจิตฺตา
โวหาริกา สพฺเพสํ โหตุติ คณิกาญฺจาเน จเปสฺสํ. สํ สตฺถริ ปฏฺฐิตทสฺสทฺธา อตฺตโน
อญฺญาเน วิหารํ กตฺวา พุทฺธปฺปมฺขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิยฺยาเทตฺวา ปจฺฉา อตฺตโน ปฺตฺตสฺส
วิมลโกณฺทญฺเจตฺตสฺส สนฺติเก ฐมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺตี อตฺตโน
สรีรสฺส ชราชินฺณณาวํ นิสฺสาย สํเวชชตา วิปสฺสนํ วฑฺฒเตตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณฺตี.

วีสตฺติปาเต อมฺพปาลีเถรีคาถาวณฺณนํ^{๑๑} อมฺพปาลีเถรีวตฺถ.

เอวํ มนุสฺสเสสฺสปี เกจิ โอบปาตีกฺกตา โหนฺตฺติ.

อนฺทชาปี เอตฺถ โจนฺตปฺตฺตา เทว ภาตียตฺเถรา วิยาติ เอตฺถ
อิทํ วตฺถ.

ปฺพเพ กิร ปาฏฺฐิตฺตนครโต วเน จรฺนโต เอโก วนฺจโร โจนฺตกิณฺนรียา สทฺธิ
สํวสํ กปฺเปสิ. สํ เตน สํวสมนฺวาย เทว อนฺทชาปี วิชายิ. ตโต สมฺปตฺตกาเล อนฺทโกสํ
ปทาเลตฺวา เทว ทารกา นิภฺขมฺิสฺ. เตสฺส เขฎฺฐโจ ติสฺโส นาม, กณฺนิโจ สุมิตฺโต นาม.
เต อุโปปี โยพฺพนกาเล มหาวรฺณตฺเถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณฺสี.
เตน วตฺตํ มหาวํเส^{๑๒}

“ปุเร ปาฏฺฐิตฺตมฺหา

กฺจนฺตกิณฺนรียา สทฺธิ

เตน สํวสมนฺวาย

ตีสฺโส เขฎฺฐโจ กณฺนิโจ ต

มหาวรฺณเถรสฺส

อรหตฺตํ ปาปุณฺสี

วเน วนฺจโร จ

สํวสํ กปฺเปสิ กิร

สํ ปฺตฺเต ชนฺยี ทเว

สุมิตฺโต นาม นามโต

กาเล ปพฺพชช สนฺติเก

ฉฬภิญฺญาคุณํ อุโป”ติ.

โจนฺตปฺตฺตเถรวตฺถ.

เอวํ มนุสฺสเสสฺสปี เกจิ อนฺทชาปฺตา โหนฺตฺติ.

^{๑๑} พ.เถรี.อ. ๔๖๗ / ๒๖๒ - ๒๗๒.

^{๑๒} มหาวํส. ๑ / ๒๑๒ - ๒๑๔ / ๔๑.

สเสทชาปี ปทุมคพฺเภ นิพฺพตฺตโปกฺขรสาติพฺรหฺมณปทุมวตีเทวีอาทโย
วิทยาติ เอตฺถ อิมานิ วตฺถุณี.

เอโก กิร พฺรหฺมโณ กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล ติณฺณํ เวทานํ ปารคฺ
ทสพลสฺส ทานํ ทตฺวา ธมฺมเทสนํ สุตฺวา กาลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติ. โส ตโต
มนุสฺสโลกํ อากฺขณฺโต มาตฺกฺวจิวัสํ ชิคฺฉจิตฺวา หิมวฺนตปสฺสเ มหาสเร ปทุมคพฺเภ
นิพฺพตฺติ. ตสฺส จ สรสฺส อวิหฺวเร ตาปโส ปณฺณสาลาย วสตี. โส ตีเร จิตฺ ตํ ปทุมํ ทิสฺวา
อิทํ ปทุมํ อวเสสปทุมเมหิ มหนตฺตรํ, ปุปฺผิตกาเล นํ คเหสฺสสามีติ จินฺตสฺสิ. ตํ สตฺตาเหเนาปี
น ปุปฺผติ. ตาปโส กสฺมา นุ โข อิทํ สตฺตาเหเนาปี น ปุปฺผติ, หนฺท นํ คเหสฺสสามีติ
โอตฺริตฺวา คณฺหิ. ตํ เตน นาทฺโต จินฺนมตฺตเมว ปุปฺผิตํ. อถสฺสพฺภนฺตเร สุวณฺณ-
จฺจนฺณปិณฺขรํ วย ราชตพฺมพํ ปทุมเรณฺูปิณฺขรํ เสตวณฺณํ ทารกํ อทฺทส. ตาปโส เอส
มหาปฺลวโณ ภวิสฺสตี, หนฺท นํ ปฏฺิษคฺคามีติ ปณฺณสาลํ เนตฺวา ปฏฺิษคฺคิตฺวา สตฺตวสฺส-
กาลโต ปฏฺิชาเย ตโย เวเท อุกฺคณฺหาเปสฺสิ. ทารโก ติณฺณํ เวทานํ ปารํ คณฺตฺวา ปณฺธิโต
หุตฺวา ชมฺพุทฺธิเป อคฺคพฺรหฺมโณ อโหสิ. โส อปเรน สมเยน รณฺโณ โสกลสฺส สิปฺปี
ทสฺสเสสิ. อถสฺส สิปฺเป ปสนฺโน ราชา อุกฺกฏฺจํ นาม มหานครํ พฺรหฺมเทยฺยํ อทาสฺสิ. อิติ
นํ โปกฺขเร สยิตตฺตา โปกฺขรสาตตีติ สณฺขานนฺตตีติ.

สึลฺกขณฺธวคฺเค อมฺพฺภุจฺจุตฺตวณฺณนಾಯิ^{๑๑} โปกฺขรสาติพฺรหฺมณวตฺถุ.

อติเต พารานฺธสิยํ เอกสฺมี คามเก เอกา อิตฺถี สหตฺถา กมฺมํ กตฺวา ชีวณฺตี
เอกทิวสํ เขตฺตกฺฎฺฏี คจฺจนฺตี อนฺตรามคฺเค เอกสฺมี สเร ปาโตว ปุปฺผิตํ ปทุมปฺปฺผํ ทิสฺวา
ตํ สรํ โอริยุห ตณฺเจว ปุปฺผํ ลาชปฺกฺชิปนตฺถาย ปทุมินิปตฺตณฺจ คเหตฺวา เกทาเร
สาลิสฺสานิ จินฺทิตฺวา กุฏฺิกาย นิสินฺนา ลาชเ ภชิตฺวา ปณฺจ ลาชสตานิ คณฺเสสิ. ตสฺมี ชเน
คณฺธมาทนปพฺพเต นิโรธสมาปตฺติโต วุฏฺิจิตฺโต เอโก ปจฺเจกพฺพุโธ อากฺขนฺตฺวา ตสฺสา อวิหฺวเร
อฏฺุจาสฺสิ. ส่า ตํ ทิสฺวา ลาชเหิ สทฺธิ ปทุมปฺปฺผํ คเหตฺวา กุฏฺิโต โอริยุห ลาชเ
ปจฺเจกพฺพุทฺธสฺส ปตฺเต ปกฺชิปิตฺวา ปทุมปฺปฺผเน ปตฺตํ ปิธาย ทตฺวา ปจฺเจกพฺพุทฺธเ โธกํ คเต
ปพฺพชิตา นาม ปุปฺผเน อนตฺถิกา, อหํ ปุปฺผํ คณฺหิตฺวา ปิณฺณิสฺสสามีติ คณฺตฺวา
ปจฺเจกพฺพุทฺธสฺส หตฺถโต ปุปฺผํ คเหตฺวา สเจ อโยโย ปุปฺผเน อนตฺถิโก อภวิสฺส.

ปตฺตมตฺถเก จเปตฺถํ น อทฺตสฺส, อทฺธา อสฺส อตฺถโก ภวิสฺสตีติ ปฺน จินฺเตตฺวา อนฺคนฺตฺวา
ปตฺตมตฺถเก จเปตฺวา ปจฺเจกพฺพุทฺธํ ขมาเปตฺวา อิมํ เม ภนฺเต ลาชาณํ นิสฺสนฺทน
ลาชคณฺนาย ปฺตฺตา อสฺส, ปทุมปฺปผสฺส นิสฺสนฺทน นินฺพตฺตนิพฺพตฺตฎฺฐาเน เม ปเท ปเท
ปทุมปฺปผํ อฏฺฐหตฺตติ ปฏฺฐนํ อกาสิ. ปจฺเจกพฺพุทฺธो ตสฺสา ปสฺสณฺติยา ว อากาเสน
คณฺธมาทฺถํ คณฺตฺวา ตํ ปทุมํ นนฺทมูลกปพฺภาเว ปจฺเจกพฺพุทฺธานํ อกฺกมฺนโสปาณสมิเป
ปาทปฺปญฺจนํ กตฺวา จเปสิ. ลาปี ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสนฺทน เทวโลเก นินฺพตฺติ.
นินฺพตฺตกาเล ปฏฺฐาย จสฺสา ปเท ปเท มหาปทุมปฺปผํ อฏฺฐหิ. ลา ตโต จิตฺวา
ปพฺพตปาเท เอกสฺมี ปทุมสเร ปทุมคพฺผา นินฺพตฺติ. ตํ สํ นิสฺสาย วสนฺโต เอโก ตาปโส
ปาโต ว มุขโรวณฺตถาย สํ คณฺตฺวา ตํ ปฺปผํ ทิสฺวา อิทํ ปฺปผํ เสเสหิ มหฺนตฺตรํ,
เสสานิ จ ปฺปผิตานิ, อิทํ มกฺกิลตฺเมว, ภวิตพฺพเมตฺถ การเณนาติ จินฺเตตฺวา โอตฺริตฺวา
ตํ ปฺปผํ คณฺหิ. ตํ เตน คหิตมตฺตเมว ปฺปผิตํ. ตาปโส อนฺโตปทุมคพฺผา นิปฺนฺนํ ทาริกํ
ทิสฺวา ธีตฺติเนหํ ปฏฺฐิตฺวา ปทุมเมเนว สทฺธี ปณฺณสาลํ เนตฺวา มญฺจเก นิปฺชฺชาเปสิ.
อถสฺสา ปุณฺณปาณฺนาเวเน อญฺญสฺสเก ชีรํ นินฺพตฺติ. โส ตสฺมี ปฺปผเ มิสฺลาเต อญฺญํ นวํ
ปฺปผํ อahrtitฺวา ตํ นิปฺชฺชาเปสิ. อถสฺสา อาธาวณฺวิธาวเนน กิพฺพิตํ สมตฺถกาเล ปฏฺฐาย
ปทฺวาเร ปทฺวาเร ปทุมปฺปผํ อฏฺฐจาสิ. ตาปโส ปทุมวตีติ นามมกาสิ. กกุธฺราสีสฺส วิยสฺสา
สรีรฺวณฺโณ อโหสิ. ลา เทววณฺณํ อปฺปตฺตา อโหสิ มานุสฺสวณฺณํ อติกฺกนฺตา. ตํ ทิสฺวา
พารานสีรฺวณฺโณ วนฺจโร พารานสี คณฺตฺวา วณฺโณ อาโรเจสิ.

ตํ สุตฺวา ราชา ตตฺถ คณฺตฺวา ตาปสํ วนฺทิตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีทิตฺวา ตาปสสฺส
ธีตรํ คเหตุวา ตตฺถเณว กหาปณฺราสีมฺหิ ตํ จเปตฺวา อภิสํกํ กตฺวา ตํ คเหตุวา อตฺตโน
นคฺรํ อาเนตฺวา อาคตกาเล ปฏฺฐาย เสสิตฺถิโย อโนโลเกตฺวา ตาย สทฺธีเยว รมติ.
สํวาสมนฺวาเยว จสฺสา กุจฺฉิยํ คพฺโโก ปตฺติฏฺฐาสิ. ปริปฺกคพฺภาย จสฺสา คพฺภวฏฺฐาณํ
อโหสิ. มหาปทุมกฺุมารโ เอกโก ว กุจฺฉิยํ วสิ. อวเสสา เอกฺกนฺปญฺจสฺตทารกา ปน
มหาปทุมกฺุมารสฺส มาตฺร กุจฺฉิตฺวา นิกฺขมิตฺวา นิปฺนฺนกาเล สํเสทฺชา หุตฺวา นินฺพตฺติสฺส.
เต สพฺเพปิ อตฺตโน โสฬสฺสสฺสทฺเทสิกกาเล เอกโต หุตฺวา อญฺยานเ ปทุมสญฺจนฺนาย
มจฺจกฺกไปกฺขรณฺิยา กิพฺพิตา นวปทุมานิ ปฺปผิตานิ ปฺราณปทุมานิ จ วณฺญโต ปตฺนฺตานิ
ทิสฺวา อิมสฺส ตาว อนฺปาทีนฺนสฺส เอวฺรฺปา ชรา, กิมฺจํ ปน อมฺหากํ สรีรฺสฺส,
อิทฺมฺปิ หิ เอวํคตฺติกเมว ภวิสฺสตีติ อวรมณฺณํ คเหตุวา ปจฺเจกพฺพุทฺธา หุตฺวา อากาเสน

นันทมูลกปพการิ คนุตวา ตตถ วสमानา อายุหปริโยसानะ परिพฬายีสุ. ปทุมวตี ปน ตโต
จวิตวา สัสมนตี อิมสุมิ พุทฺธุปปาเท อุปลลวณฺณาเถรี อโหสีติ.

มงฺคลตถที่ปนีปกรณ^{๑๔} อิทํ ปทุมวตีเทวีวตฺถุ อาคตํ.

เอวํ มนุสฺสเสสุปี เกจิ สัสมชฎตา โหนฺตีสติ.

เยภุยฺเยน ปเนเต ชลาพูชา วาติ เอตถ ปน วิตุถารโต อุกฺคเหตุพฺโพ
นโย โหติ, โย หิ มาตฺยา ชลาพูมฺหิ ชายนฺโต ตินฺณํ สนนฺิปาเตน ตตถ ชายติ,
ตโต ตสฺส มาตา คพฺภินี นุตฺวา นวฺนํ วา ทสนฺนํ วา มาसानมจฺเจน วิชายติ,
สา ว นานปฺปการโต ทุกฺกรการิกา นาม, ตสฺมา อยเมว ชลาพูชมนุสฺสโยนิ ปฺรโต
คพฺภคฺคณฺณกถาวิวเสน อาวโณวิสฺสตีติ.

๒.๒ คพฺภคฺคณฺณกถา

คพฺภคฺคณฺณํ นาม คพฺภา นิพฺพตฺตณฺกสฺตตสฺส คณฺณํ. คพฺภสทฺโท เหตุถ
นิवासณฺญจानฺนาเวเน นิพฺพตฺตณฺกสฺตตฺวาจโก โหติ. สारตถที่ปนียมฺปิ^{๑๕} “คพฺภ
นิพฺพตฺตณฺกสฺตโตปี หิ คพฺโภติ วุจฺจตี”ติ วุตฺตํ. คพฺโภ นามะส มนุสฺสโยนิกถายํ
วุตฺตนเยน นานปฺปกาโร โหติ : นิริยคพฺโภ ตีรจฺฉานคพฺโภ ปีตฺติวิสยคพฺโภ มนุสฺสคพฺโภ
เทวคพฺโภติ.^{๑๖} อิมสุมิ ปน จานะ มนุสฺสคพฺโภเยว วุจฺจเต.

ยสฺสา หิ กุจฺฉิยํ คพฺโภ ปติฏฺฐาติ, सा माता คพฺภินीติ วุจฺจติ. กถมฺปน
คพฺภสฺสสาวกฺกนฺติ โหตีติ. ตินฺณํ สนนฺิปาเตน. วุตฺตญฺเหตํ ภควตา มชฺฌิมนิกาเย
มูลปณฺณาสกปาณิยํ มหาตณฺหาสงฺขยสฺสุตเต^{๑๗} :-

“ตินฺณํ โข ปน ภิกฺขเว สนนฺิปาตา คพฺภสฺสสาวกฺกนฺติ โหติ.

อิธ มาตาปีตโร จ สนนฺิปีตฺตา โหนฺติ, มาตา จ น อุตฺตนี โหติ,

^{๑๔} มงฺคลตถ. ๑ / ๖๕ / ๖๘ - ๗๐.

^{๑๕} สारตถ. ฎีกา ๒ / ๓๖ / ๑๗.

^{๑๖} อัง.ติ.ก.อ. ๒ / ๖๒ / ๑๘๑.

^{๑๗} ม.ม. ๑๒ / ๔๐๘ / ๓๖๔.

คณฺหพฺโพ จ น ปจฺจุปฺภวจิตฺโต โหติ, เนว ตาว คพฺภสฺสสาวกุกฺกนฺติ โหติ.
อิธ มาตาปิตโร จ สन्नฺนิปตฺติตา โหन्ตฺติ, มาตา จ อุตฺตฺตํ โหติ, คณฺหพฺโพ จ
น ปจฺจุปฺภวจิตฺโต โหติ, เนว ตาว คพฺภสฺสสาวกุกฺกนฺติ โหติ. ยโต จ ไช
ภิกฺขเว มาตาปิตโร จ สन्नฺนิปตฺติตา โหन्ตฺติ, มาตา จ อุตฺตฺตํ โหติ,
คณฺหพฺโพ จ ปจฺจุปฺภวจิตฺโต โหติ, เอวํ ติณฺณํ สन्नฺนิปตฺตา
คพฺภสฺสสาวกุกฺกนฺติ โหตฺติ”ติ.

“สन्नฺนิปตฺตาติ สโมธานเนน ปิณฺฑภาวเน. คพฺภสฺสชาติ คพฺภ
นิพฺพุตฺตณฺกสฺสทฺตสฺส. อวกุกฺกนฺติ โหตฺติติ นิพฺพุตฺติ โหติ. อิธ สฺสโต
อธิปฺเปโต, ตํ สन्नฺธาย วุตฺตํ คพฺภสฺส อวกุกฺกนฺติ โหตฺติติ. อิธาคิ อิมสฺมึ
สฺสทฺตโลเก. มาตา จ อุตฺตํ โหตฺติติ อิํ อุตฺตสมํ สन्नฺธาย วุตฺตํ.
มาตุคามสฺส กิร ยสฺมึ โอภาเส ทารโก นิพฺพุตฺตติ, ตตฺถ มหตี
โลหิตปี้ฬกา สณฺจหิตฺวา ภิชฺชิตฺวา ปคฺฆรติ, วตฺถุ สฺสทฺธํ โหติ, สฺสทฺธ
วตฺถุมฺหิ มาตาปิตฺตฺส เอกวารํ สन्नฺนิปตฺติเตสฺส ยาว สฺสทฺตทิวสํนิ เขตฺตเมว
โหติ. ตสฺมึ สมเย หตฺถคฺคาหเวณิกฺคาหาทินา อํคปฺรามสเนนปี ทารโก
นิพฺพุตฺตติเยว. คณฺหพฺโพติ ตตฺตฺรูปคสฺสโต. ปจฺจุปฺภวจิตฺโต โหตฺติติ น
มาตาปิตฺตํ สन्नฺนิปตฺติ โอลิกยมาโน สมีเป จิตฺโต ปจฺจุปฺภวจิตฺโต นาม โหติ.
กมฺมยนฺตยนฺติโต ปน เอโก สฺสโต ตสฺมึ โอภาเส นิพฺพุตฺตณฺโก โหตฺติติ
ออยเมตฺถ อธิปฺปาโย”ติ ตพฺพพฺพนฺณนํโย.”^{๑๔}

“สโมธานนาติ สมากเมเน. คพฺภติ อตฺตภาวภาวเน วตฺตตฺติ
คพฺโภา, กลลาทิววตฺถุโธ ธมฺมปพฺนุโธ, ตนฺนํสฺสสฺสิตฺตฺตา ปน สฺสทฺตสฺสทฺตาโน
คพฺโภาติ วตฺถุโต ยถา มณฺจา อุกฺกนฺตฺติ กโรนฺตฺติติ. ตนฺนํสฺสสฺสยภาวโต
มาตุกฺกจฺฉิ คพฺโภาติ เวทิตพฺโพ, คพฺโภา วียาติ วา. ยถา หิ
นิวาสฺสจฺฉานตฺตาย สฺสทฺตํ โอวรโก คพฺโภาติ วุจฺจติ, เอวํ คพฺภสฺสยกานํ
ยาว อภิชฺชาติ นิวาสฺสจฺฉานตฺตาย มาตุกฺกจฺฉิ คพฺโภาติ วตฺถุโต.

อุตุสมย์ สนุธาย วุตตํ, น โลกสมณฺญาตราชสฺส ลคฺคนทิวสมตฺตํ.
 อิทานิ วุตฺตเมวตฺถํ ปากฺกุตโร กาคฺคํ มาตุคามสฺส กิร ยสฺมินฺติอาทิ วุตฺตํ.
 ตตฺถาติ ตสฺมี คพฺภาสเย. **สณฺจหิตฺวาติ** นิพฺพตฺติตฺวา. **ภิชฺชิตฺวาติ**
 อคฺคหิตคพฺภา เอว ภินฺนา หุตฺวา. อยํ หิ ตสฺสา สภาโว. **วตฺถุ สฺทฺธํ**
โหติติ ปคฺขมริตโลहितตฺตา อนามยตฺตา จ คพฺภาสโย สฺทฺธโร โหติ.
 สฺทฺธรวตฺถุตฺตา ตโต ปริ กติปยทิวสานิ เขตฺตเมว โหติ คพฺภสณฺจหนสฺส
 ปริตฺตสฺส โลहितเลสสฺส วิชฺชมานตฺตา. สมฺภวสฺส ปน กถํ สพฺภาโวติ
 อาห ตสฺมี สมเยติอาทิ. อิตฺถีสนฺดาเนปิ สุกฺกธาคฺคํ ลพฺภเตว. เตนาห
 องฺคปฺรามสเนนปิ ทารโก นิพฺพตฺตติเยวาติ. ยถา ปาริกาย
 นาภิปฺรามสเนน สามสฺส โพธิสฺสตฺตสฺส,^{๔๙} ทิฏฺฐมจฺจคฺลิกาย นาภิปฺรามสเนน
 มณฺทพฺพยสฺส^{๕๐} นิพฺพตฺติ. **คณฺฐพฺโพติ** คณฺธนโต อุปฺปชฺชนคฺติยา
 นิमितฺตฺวํจฺจาปเนน สฺวจนโต คณฺโธติ ลทฺธนาเมน ภวคามิกมฺมฺนา อพฺพติ
 ปวตฺตตฺติติ คณฺฐพฺโพ, ตตฺถ อุปฺปชฺชนกสฺสโต. เตนาห ตตฺตฺรูปคสฺสโตติ.
กมฺมยนฺตยนฺติโตติ ตตฺตฺรูปตฺตติอาวเหเนน กมฺมสงฺขาเตน เปลฺลนกยนฺเตน
 ตถตฺตตาย เปลฺลิตโต อุปฺนัโต"ติ ตมฺมฏฺเฐกานโย."^{๕๑}

"สูกํ สนุธาย มาตาปิตโร จ สนฺนิปติตา โหนฺติติ วุตฺตํ.
 มาตา จ อุตฺถึ โหติติ โลहितํ สนุธาย. ตตฺถ สนฺนิปติตา โหนฺติติ
 อสทฺธมฺมวเสน เอกสฺมี จาเน สมากตา สงฺคตา โหนฺติ. มาตา จ อุตฺถึ
 โหติติ อิทํ อุตุสมย์ สนุธาย วุตฺตํ, น โลกสมณฺญากรสฺส
 ลคฺคนทิวสมตฺตํ. **คณฺฐพฺโพติ** ตตฺตฺรูปคสฺสโต"ติ สारตฺถทีปนี."^{๕๒}

"มาตาปิตโร จ สนฺนิปติตา โหนฺติติ อิมินา สุกฺกสฺส สมฺภว
 ทีเปติ, มาตา จ อุตฺถึ โหติติ อิมินา โสณฺตสฺส. **คณฺฐพฺโพติ** ตตฺตฺรูปโค

^{๔๙} พ.ชา.อ. ๙/๑๑๖ ปิฎฺเฐ ปสฺสิตพฺพํ.

^{๕๐} พ.ชา.อ. ๗/๔ ปิฎฺเฐ ปสฺสิตพฺพํ.

^{๕๑} ม.มู.ฎีกา ๒/๔๐๘/๒๗๗ - ๒๗๙.

^{๕๒} สारตฺถ.ฎีกา ๒/๓๖/๑๖.

สตโต อธิปเปโต, คนฺตพฺโพติ วุตฺตํ โหติ, ตการสฺส เจตฺถ ธกาโร กโต.
 อถ วา คนฺตพฺพา นาม รงฺคนฺฏา, เต วีย ตตฺร ตตฺร ภเวสฺส
 นานาเวสคฺคฺชนโต อยมฺปิ คนฺตพฺโพติ วุตฺโต, โส มาตาปิตฺนํ
 สมนฺนิปาตกฺขณโต ปจฺฉาปิ สตฺตาทพฺพณฺตเร ตตฺร อุปฺปนฺโน
 ปจฺจุปฺภุจฺจิตฺติ วุตฺโต. คพฺภสฺสชาติ กลลฺรูปสहितสฺส ปฏิสนฺธิวิญฺญาณสฺส.
 ตณฺหิ อธิ คพฺภโหติ อธิปเปตํ สา เตน คพฺภํ คณฺหีตฺติอาทิสฺส^{๒๓}
 วิทยา"ติ วิมตฺติวิโนทนี.^{๒๔}

“มาตาปิตโร จ สมนฺนิปิตฺตา โหนฺติ, มาตา จ อุตฺตํ โหติ, คนฺตพฺโพ จ
 ปจฺจุปฺภุจฺจิตฺติ โหติ, เอวํ ตินฺนํ สมนฺนิปาตา คพฺภสฺสวาทกฺกนฺติ โหตี"ติ^{๒๕} วจฺนโต หิ
 ปิตุสฺสูกฺกสฺส มาตฺสเณตฺส วิญฺญาณสฺส จ คพฺภสฺสจฺจนฺเน เหตุปจฺจยภาโว โหติ.

ตตฺถ มาตาปิตโร จ สมนฺนิปิตฺตา โหนฺตฺติ เอตฺถ ปิตุสฺสูกฺกสฺส คพฺภสฺสจฺจนฺเน
 เหตุปจฺจยภาโว เวทิตพฺโพ.

สูกฺกํ นามเต อสทฺธมฺมวเสน คพฺภสฺสจฺจนฺเน เหตุปจฺจยภาวํ ปาปฺณาติ, เตน
 วินยฺภิกฺกาย^{๒๖} “สูกฺกํ สนฺธาย มาตาปิตโร จ สมนฺนิปิตฺตา โหนฺตฺติ วุตฺตนฺ”ติ วตฺวา ปฺน
 “สมนฺนิปิตฺตา โหนฺตฺติ อสทฺธมฺมวเสน เอกสฺมี จาเน สมากตา สงฺคตา โหนฺตี"ติ วุตฺตํ.
 วิมตฺติวิโนทนียมฺปิ^{๒๗} “มาตาปิตโร จ สมนฺนิปิตฺตา โหนฺตฺติ อิมินา สูกฺกสฺส สมฺภวํ
 ที่เปตี"ติ วุตฺตํ. ตสฺมา ยสฺส ปุริสสฺส สูกฺกํ คพฺภสฺสจฺจนฺเน เหตุปจฺจโย โหติ, โส คพฺภสฺส
 ชนกปิตฺตฺวจาเน ปติฏฺฐาตฺติ ทฏฺฐพฺพ.

^{๒๓} วิ.มहा. ๑ / ๓๖ / ๒๓.

^{๒๔} วิมตฺติ.ภิกฺกา ๑ / ๓๖ / ๑๒๘ - ๑๒๙.

^{๒๕} ม.มฺ. ๑๒ / ๔๐๘ / ๓๖๔.

^{๒๖} สาทตฺถ.ภิกฺกา ๒ / ๓๖ / ๑๖.

^{๒๗} วิมตฺติ.ภิกฺกา ๑ / ๓๖ / ๑๒๘ - ๑๒๙.

มาตา จ อุตุนี โหติติ เอตถ มาตุโสณิตสฺส คพฺภสณฺจนเน เหตุปจฺจยาภาโว
เวทิตพฺโพ.

โสณิตํ นามेतํ มาตุ อุตฺตมเย สุตฺตาทวเสน คพฺภสณฺจนเน เหตุปจฺจยาภาวํ
ปาปฺปณฺาติ, เตนานภฺจกถาย^{๒๘} “มาตา จ อุตุนี โหติติ อิทํ อุตฺตมยํ สนฺธาย วุตฺตนุ”ติ.
มาตุคามสฺส हि อุตฺตมเย ชลาพฺมุหิ มหตี โลहितปีฬกา สณฺจหิตฺวา สุตฺต ทิวสานิ
วทฺตมิตฺวา ภิชฺชติ, ตโต โลहितํ ปคฺขรติ, เอตเมว อุตฺตติ สงฺขยํ คจฺจติ. มาตุคาโมปิ
อุตฺตนีติ สงฺขยํ คจฺจติ. กิณฺจาปี มาตุคามสฺส อุตฺตนีภาโว อุตฺตมเย อุปฺปนฺนากาโร โหติ,
โส ปน ชนิกมาตุภาวสฺสเสว อตฺถาย โหติ. ตสฺมา มาตา นาม อุตฺตมเยเยว คพฺภํ
คณฺหาตีติ ทภฺจพฺพ.

มาตาปี อุตฺตมเย ทุกฺขินี โหติ. อุตฺตมโย เหล มาตุคามสฺส ทุกฺขาวโ โหติ,
เตนาห ภควา สํยุตฺตนิกาเย สฬายตนวคฺคปาลิยํ อาเวณิกทุกฺขสฺสุตเต^{๒๙} “ปฺน จปรํ ภิกฺขเว
มาตุคาโม อุตฺตนี โหติ, อิทํ ภิกฺขเว มาตุคามสฺส ทฺติยํ อาเวณิกํ ทุกฺขํ, ยํ มาตุคาโม
ปจฺจनुโมติ อญฺเฏตฺเรว ปฺริเสหิ”ติ.

“อาเวณิกานีติ ปาฏิปุคฺคลิกานิ ปฺริเสหิ อสาธารณานิ”ติ ตพฺพณฺฺณนา.^{๓๐}

“อาเวณิตพฺพโต มรียาทาย วิสฺสุ อสาธารณโต ปสฺสิตพฺพโต อาเวณิกานิ.
ปฺฏิปจฺเจเก ปุคฺคเล นิยฺตฺตานีติ ปาฏิปุคฺคลิกานิ”ติ ตภฺภูทิกา.^{๓๑}

คณฺฐพฺโพ จ ปจฺจุปฺภจฺจิตโต โหติติ เอตถ วิญฺญาณสฺส คพฺภสณฺจนเน
เหตุปจฺจยาภาโว โหติ. วิญฺญาณํ นาม เอเสว คณฺฐพฺโพ, นิพฺพตฺตนโก हि สุตฺโต
วิญฺญาณสภาเวเนว ปจฺจุปฺภจฺจิตโต โหติ. วุตฺตญฺเหตํ ภควตา ทิฆนิกายเ มหาวคฺคปาลิยํ

^{๒๘} ม.ม.อ. ๒ / ๔๐๘ / ๒๑๗.

^{๒๙} ส.สพ. ๑๘ / ๒๘๒ / ๒๒๐.

^{๓๐} ส.สพ.อ. ๓ / ๒๘๒ / ๑๔๗.

^{๓๑} ส.สพ.ภิกฺกา ๒ / ๒๘๒ / ๔๓๑.

มหานิทานสุดเต^{๓๒} “วิญญานณญจ หิ อานนุท มาตุกัจฉิมิ น โอกกมิตฺตสส, อปี นุ ไช
นามรูปี มาตุ กัจฉิมิ สมุจจิตฺตสสา”ติ.

“น โอกกมิตฺตสสาติ ปวิสิตฺวา วตฺตมานํ วีย ปฏิสนฺธิวเสน น
วตฺติตฺตสส. สมุจจิตฺตสสาติ ปฏิสนฺธิวิญญาณเ อสตี อปี นุ ไช สฺทฺธํ
อวเสสํ นามรูปี อนฺโตมาตุกัจฉิมิ กลลาทิกาวเณ สมุจจิตํ มิตฺตสกาฏํ
หุตฺวา วตฺติตฺตสสา”ติ ตพฺพณฺณนา.”^{๓๓}

“ปจฺมปุปฺตติยํ วิญญาณํ นามรูปสฺส วิเสสปจฺจโยติ อิมตฺถํ
พฺยติเรกมุเชน ทสฺเสตฺถ ปาฬิยํ มาตุกัจฉิมิ น โอกกมิตฺตสสาติอาทิ
วตฺตํ. คพฺภเสยฺยกปฏิสนฺธิ หิ พาหิรโต มาตุกัจฉิ โอกกมนฺตสฺส วีย
โหนตฺตีปี อตฺถโต ยถาปจฺจยํ ขนฺธานํ ตตฺถ ปจฺมปุปฺตติเยว. เตนหา
ปวิสิตฺวา ฯเปฯ น วตฺติตฺตสสาติ. สฺทฺธนฺติ เกวลํ วิญญาณเณน อมิตฺตํ
วิริหิตํ. อวเสสนฺติ อิทํ นามาเปกฺขํ, ตสฺมา อวเสสํ นามรูปนฺติ อิมํ
วิญญาณํ จเปตฺวา อวเสสํ นามรูปีวาติ อตฺถโต”ติ ตมฺมฏีกา.”^{๓๔}

ตสฺมา ปิตุสฺสกุมาตุโสณิตวิญญาณสงฺขาตานํ ตินฺณํ สนฺนิปาเตน มาตุยา
กัจฉิยํ คพฺภโก ปติฏฺฐาตฺติ ทฏฺฐพฺพ.

มาตา นาม อุตฺตสมเย ปิตรา สฺทฺธิ สํวาสมนุวาย คพฺภํ คณฺหาติ. มาตุยา หิ
ยสฺมิ โอกาเส ทารโก นิพฺพตฺตติ, ตตฺถ มหตี โลหิตปีฬกา สณฺจหิตฺวา สตฺต ทิวสานิ
วทฺธมิตฺวา ภิชฺชติ. ตโต โลหิตํ ปคฺขมรติ. ตํ ปน ยาว พนฺํ ปคฺขมรติ, ตาว ทินฺนาปี ปฏิสนฺธิ
น ติฏฺฐติ, โทเสเนว สฺทฺธิ ปคฺขมรติ. โทเส ปน ปคฺขมริเต สฺทฺธเ วตฺถุมหิ มาตาปีตฺตสฺส เอกวารํ
สนฺนิปตฺติเตสฺส ทินฺนา ปฏิสนฺธิ ขิปปํ ปติฏฺฐาติ, ยาว สตฺต ทิวสานิ เชตฺตเมว โหติ. กิณฺจาปี
เอว, อญฺญตา ปน มาตุยา อุตฺตสมเย คพฺภาคฺคหณํ โหติ. ตถา หิ

^{๓๒} ที.ม. ๑๐ / ๑๑๕ / ๕๕.

^{๓๓} ที.ม.อ. ๒ / ๑๑๕ / ๑๐๐.

^{๓๔} ที.ม.ฎีกา ๒ / ๑๑๕ / ๑๒๖.

“ก็ ปน อญฺญถาปี คพฺภคฺคหณํ โหติติ. โหติ. กถํ. กายสํสคฺเคน
 ใจฺพคฺคหณนํ อสฺสจีปาเนน นากิปรามสเนน รูปทสฺสเนน สทฺเทน คนฺธเณ.
 อิตฺติโย หิ เอกจฺจา อุตฺตสมเย ฉนฺทราครตฺตา ปุริสํ หตฺถคฺคานเวณิคฺ-
 คานองฺคปจฺจคฺปรามสนํ สาทิยนฺติโยปี คพฺภํ คนฺหนติ. เอวํ
 กายสํสคฺเคน คพฺภคฺคหณํ โหติ. อุทายิตฺถेरสฺส ปน ปุราณทฺตียิกา
 ภิกฺขุณี ตํ อสฺสจี เอกเทสํ มุเชน อคฺคเหสิ, เอกเทสํ ใจฺพเกเนว สทฺธี
 องฺคชาเต ปกฺขิปี. ส่า เตน คพฺภํ คนฺหนิ. เอวํ ใจฺพคฺคหณนํ คพฺภคฺคหณํ
 โหติ.”^{๓๕} มิคฺสิงคตาปสฺส มาตา มิคี อุตฺตสมเย ตาปสฺส ปสฺสสาวฏฺจํ
 อาคนฺตุวา สสมฺภวํ ปสฺสวํ ปิวิ, ส่า เตน คพฺภํ คนฺหนิตฺวา มิคฺสิงคํ
 วิชาเย. เอวํ อสฺสจีปาเนน คพฺภคฺคหณํ โหติ.”^{๓๖} สามสฺส ปน โฬธิตฺตสฺส
 มาตาปีตฺตํ จกฺขุปรินาหิ ฅตฺวา สกฺโก ปุตฺตํ ทาตุกาโม ทฺถลกปณฺธิตํ
 อาห วฏฺฏติ ตฺมฺหากํ เมณฺธนฺธมฺโหติ. อนตฺติกา มยฺ เอเตน อสิปพฺพชฺชํ
 ปพฺพชิตฺมฺหาติ. เตน หิ อิมิสฺสา อุตฺตสมเย องฺคฏฺเฐน นากิ
 ปรามเสยฺยาถาติ. โส ตถา อกาสิ, ส่า เตน คพฺภํ คนฺหนิตฺวา
 สามํ ตาปสฺสทารกํ วิชาเย. เอวํ นากิปรามสเนน คพฺภคฺคหณํ โหติ.”^{๓๗}
 เอเตเนว นเยน มณฺทพฺพสฺส^{๓๘} จ จณฺทปชฺชิตฺสฺส^{๓๙} จ วตฺถ เวทิตพฺพ.
 กถํ รูปทสฺสเนน โหติ. อีเธกจฺจา อิตฺถิ อุตฺตสมเย ปุริสสํสคฺคํ อลภมาณา
 ฉนฺทราควเสน อนฺโตเคนคตาว ปุริสํ อุปนิจฺฉายติ ราโชโรธา วีย, ส่า
 เตน คพฺภํ คนฺหนติ. เอวํ รูปทสฺสเนน คพฺภคฺคหณํ โหติ. พลาภาสฺ”^{๔๐}

^{๓๕} วิ.มหา. ๒ / ๕๐๓ / ๑๖ ปิฏฺเฐ ปสฺสิตพฺพ.

^{๓๖} ขุ.ชา.อ. ๗ / ๓๑๔, ขุ.ชา.อ. ๘ / ๑ ปิฏฺเฐสฺส ปสฺสิตพฺพ.

^{๓๗} ขุ.ชา.อ. ๘ / ๑๑๖ ปิฏฺเฐ ปสฺสิตพฺพ.

^{๓๘} ขุ.ชา.อ. ๗ / ๔ ปิฏฺเฐ ปสฺสิตพฺพ.

^{๓๙} อภัย กิร ราชา วิจฺฉิกสฺส ชาโต. (วิ.อ. ๓ / ๓๓๔ / ๒๐๕) วิจฺฉิกสฺส ชาโตติ ตสฺส กิร มาตฺยา
 อุตฺตสมเย สยณคตาย วิจฺฉิกโก นากิปปเทสํ อารุโหณ. ส่า ตสฺส สมฺมสฺสเนน คพฺภํ คนฺหนิ. ตํ สนฺธาย วุตฺตํ
 วิจฺฉิกสฺส ชาโตติ. (สารตฺถ.ฎีกา ๓ / ๓๓๔ - ๓๓๖ / ๔๐๘)

^{๔๐} ยถา พลาภโยนิมฺหิ น วิชฺชติ ปฺมา สทา
 เมฆสฺส คชฺชมาเนสฺส คพฺภํ คนฺหนติ ตา สทา.

ปน ปุริโส นาม นตฺถิ, ตา อุตฺตสมเย เมตฺตทฺทํ สุตฺวา คพฺภํ คณฺหนฺติ.
กุกฺกุฏโยปิ กทาจิ เอกสฺส กุกฺกุฏสฺส สทฺทํ สุตฺวา พนฺทกปิ
คพฺภํ คณฺหนฺติ. ตถา คาวี อสฺสสฺส. เอวํ สทฺทเทน คพฺภคฺคหณํ โหติ.
คาวีเยว จ กทาจิ อสฺสคณฺเณน คพฺภํ คณฺหนฺติ. เอวํ คณฺเณ
คพฺภคฺคหณํ โหตี”ติ ปจฺมปาราชิกวณฺณนํ^{๔๐} วุตฺตํ.

“อฏฺฐ หิ คพฺภการณานิ. วุตฺตญฺเอยเหตํ :-

‘เมถุนโจฬคฺคหณํ ตนฺตฺสคฺโค จ นาภิอามสนํ
ปานํ ทสฺสนสวณํ ฌายนมติ คพฺภเหตโว อฏฺฐา’ติ.

อิทานิ อวธารเณน นิวตฺตติตมตฺถํ ทสฺสเสตฺกามา อหา ก็ ปน อญฺญถาปิ
คพฺภคฺคหณํ โหตีติอาที. นนฺ จ นาภิปรามสนมฺปิ กายสํสคฺโคเยว,
กสฺมา นํ วิสฺสุ วุตฺตนฺติ. อุกฺเขสํ ฌนฺทราควเสน กายสํสคฺโค วุตฺโต,
อิตฺติยา ฌนฺทราควเสน นาภิปรามสนํ. วตฺถวเสน วา ตํ วิสฺสุ วุตฺตนฺติ
ทญฺจพฺพํ. กถํ ปน กายสํสคฺเคน คพฺภคฺคหณํ โหติ, กถญฺจ ตตฺถ
สูกฺกโสณิตสฺส สมฺภโวติ อหา อิตฺติโย หีติอาที. ฌนฺทราคฺคปฺตฺติวเสน
อิตฺติยา สูกฺกโกฏฺฐาโส จลิตो โหติ, โสปิ คพฺภสณฺจานสฺส ปจฺจโย โหตีติ
อธิปฺปาโย. อิตฺติสนฺตนาเนปิ หิ รสาทิสตฺตธาดุโย ลพฺภนฺติเยว. เตนหา
องคฺปจฺจกฺปรามสนํ สาทียนฺติโยปิ คพฺภํ คณฺหนฺตีติ. คณฺฐีปเทสฺ
ปน กายสํสคฺคาทินา สตฺตปฺปกาเรน คพฺภคฺคหณเณน ปิตฺ สูกฺกโกฏฺฐาสํ
วินา ฌนฺทราควเสน มาตุ วิการปฺตฺตํ โลहितเมว คพฺภสณฺจานสฺส
ปจฺจโย โหตีติ วุตฺตํ. ตํ อสฺสจฺจิ เอกเทสํ มุเชน อคฺคเหสีติ ปุราณจิวํ
โธวณฺตี ตตฺถ ยํ อสฺสจฺจิ อทฺทส ตํ อสฺสจฺจิ เอกเทสํ ปิวิ. วฏฺฏติ ตุมฺหากํ
เมถุนธมฺไมติ ปุณฺโณ กปฺปตฺตฺว มา วา กปฺปตฺตฺว, มยฺ เตน อนตฺติกาติ
ทสฺสเสนฺโต อหา อนตฺติกา มยฺ เอเตนาติ. กิณฺฑาปิ นาภิปรามสเน
เมถุนราโค นตฺถิ, ตถาปิ นาภิปรามสนกาเล ผลฺลสสาทียนวเสน

จํปิ คพฺภํ ธาเรนฺติ ยาว เมโสม น คชฺชติ

ภาวโต ปริมุจฺจนฺติ ยทา เมโสม ปวสฺสติ. (พ.ช.ป. ๓๒ / ๕๑๑ - ๕๑๒ / ๖๐)

^{๔๐} วิ.ธ. ๑ / ๓๖ / ๒๒๒ - ๒๒๓.

อสุสาทมตต์ ตสุสา อโหสีติ คเหตพพ. อญฺเณตา คพฺภสณฺจหนํ น สียา.
ทิกฺขมจฺจคฺคิกาย นากิปรามสเนน มนฺทพฺพยสฺส นิพฺพตฺติ อโหสี,
จณฺทปชฺชิตฺมาตุ นากิยํ วิจฺฉิกา ผริตฺวา คตา, เตน จณฺทปชฺชิตสฺส
นิพฺพตฺติ อโหสีติ อาห เอเตเนว นเยนาติอาที. ปุริสํ อุปนิชฺฌายตฺติ
วาทปานาทินา ทิสฺวา วา ทิกฺขปฺพพํ วา ปุริสํ อุปนิชฺฌายติ.
ราโชโรธา วิยาติ สีนฺหํทีเป กิร เอกิสฺสา อิตฺถิยา ตถา อโหสี, ตสฺมา
เอวํ วุตฺตนุ"ติ ตถฺฎีกานโย."^{๔๖}

"ตตฺถ อุกฺเขสํ จนฺทราควเสน กายสํสคฺโค วุตฺโต. อิตฺถิยา เอว
จณฺทราควเสน นากิปรามสนํ วิสฺสุ วุตฺตํ. สามปณฺทิตสฺส หิ มาตา
ปุตฺตปฺปตฺติยา สณฺชาตาทรา นากิปรามสนกาเล กามราคสมากุลจิตฺตา
อโหสี, อิตฺรธา ปุตฺตปฺปตฺติยา เอว อสมฺภวโต. สกฺโก จสฺสา
กามราคสมฺปตฺตินิมิตฺตานิ อกาสีติปิ วทฺนฺติ, วตฺถวเสน วา เอตํ
นากิปรามสนํ กายสํสคฺคโต วิสฺสุ วุตฺตนฺติ ทกฺขพพ. มาตฺตจฺจปณฺทิตสฺส
ทิกฺขมจฺจคฺคิกาย นากิปรามสเนน มนฺทพฺพยสฺส นิพฺพตฺติ อโหสี,
จณฺทปชฺชิตฺมาตุ นากิยํ วิจฺฉิกา ผริตฺวา คตา, เตน จณฺทปชฺชิตสฺส
นิพฺพตฺติ อโหสีติ อาห เอเตเนว นเยนาติอาทินุ"ติ วิมตฺติวินฺทนี."^{๔๗}

ตสฺมา ปาลิคนถสมฺมุเห อฏฺฐหิ การณฺเห คพฺภคฺคหนํ โหติ, กถํ, เมถุนธฺมเมน
กายสํสคฺเคน จิฬฺหคฺคหนฺน อสฺสจิปานฺน นากิปรามสเนน รูปทสฺสเนน สทฺเทน คนฺธเณนาติ
ทกฺขพพ.

คพฺโภา นาม ชนิกมาตฺถยา ภาโร โหติ, คณิตคพฺภทิวสโต หิ ปฏฺจาย สา
กฺขจฺฉินา ตํ ปริหรติ, ตสฺมา เอโส ตสฺสา ภาโร นาม. เอวํ คพฺภคฺคหนํ ชนิกมาตฺถยา
ปจฺจภาโร โหตฺติ.

^{๔๖} สารตฺถฎีกา ๒ / ๓๖ / ๑๕ - ๑๖.

^{๔๗} วิมตฺติฎีกา ๑ / ๓๖ / ๑๒๘.

๒.๓ คพฺภปริหรณกถา

ออยเมตฺถ คพฺภสทฺทตฺถโก คพฺภคฺคณณกถายํ วุตฺตณฺเยน เวทิตพฺโพ, ตสฺมา
คพฺภปริหรณํ นาม คพฺภ นินฺนพฺพตฺตณกสฺส ตสฺส ปริหรณนฺติ ทฏฺฐพฺพ.

คพฺภปริหรณํ นามเต ชนิกมาตฺยา อติภาโร โหติ, สา हि न्व वा तस वा
मासे कपम् गुञ्जिना परिहริ. तेनाह ภควา मच्छिमनिकाये मूलपणฺณาสกपालิยं
มหาตณฺหาสงฺขยสฺส เต^{๔๔} "ตमेनํ ภิกฺขเว มาตา น्व वा तस वा मासे कपम् गुञ्जिना
परिहริ महता संस्येन क्रुणारु"ติ.

"สํสเยนาติ อโรโค นุ โข ภวิสฺสามิ อหํ वा, ปุตุโต वा เมติ เอวํ มหฺนฺเตน
ชีวิทสํสเยนา"ติ ตพฺพณฺณนา.^{๔๕}

ออยญฺหิ คพฺโภา มาตรา อชฺโณหฺนฺนปฺนโต อุปฺปन्नโธชํ นิสฺสาย
อนฺุปฺพเพเนว วฑฺฒติ, น เอกปฺปหาเรน นินฺนพฺพตฺติ. เตนาห ภควา สํยตฺตนิกาเย
สคาถวคฺคปาลิยํ อินฺทกสฺส เต^{๔๖} อินฺทกยภฺขสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต

"ปจฺมํ กลลํ โหติ	กลลา โหติ อพฺพุทํ
อพฺพุทา ชายเต เปลฺลิ	เปลฺลิ นินฺนพฺพตฺติ ชโน
ฉนา ปสาชา ชายนฺติ	เกสา โลมา นชาปี จ
ยญฺจสฺส ภฺนฺชตี มาตา	อนฺนํ ปานญฺจ โภชนํ
เตน โส ตตฺถ ยาเปติ	มาตุกฺุจฺจคฺคโต นโร"ติ.

"ตตฺถ ปจฺมณฺติ ปจฺเมน ปฏิสนฺธิวิญฺญาเนน สทฺธี ติสฺสเสติ वा
มุสฺสเสติ वा นามํ นตฺถิ. อถปิ ตีหิ ชาตฺติอฺณฺณํสุหิ กตสฺส ตตฺถ
สณฺจิตเตลพินฺนุปฺปมาณํ กลลํ โหตีติ, ยํ สนฺธาย วุตฺตํ

'ติลเตลสฺส ยถา พินฺนุ	สปปิ มณฺโฑ อนาวิโล
เอวํ วณฺณปฏฺิภาคํ	กลลํ สมฺปวฺจฺจตี"ติ.

^{๔๔} ม.ม. ๑๒/๔๐๘/๓๖๔.

^{๔๕} ม.ม.อ. ๒/๔๐๘/๒๑๘.

^{๔๖} ส.ส. ๑๕/๒๓๕/๒๔๘.

กลลา ไหติ อพฺพุทฺตติ ตสฺมา กลลา สตุตฺตาหจฺจเยน
มํสโรวณฺณอุทกฺวณฺณํ อพฺพุทฺทํ นาม ไหติ. กลลนฺติ นามํ อนุตฺตรายติ.
วุตฺตมปิ เจตํ :-

'สตุตฺตํ กลลํ ไหติ	ปริปกํ สมฺมตํ
วิวญฺญมฺนํ ตํ ภาวํ	อพฺพุทฺทํ นาม ชายตี'ติ.

อพฺพุทฺทา ชายเต เปสฺสีติ ตสฺมาปิ อพฺพุทฺทา สตุตฺตาหจฺจเยน วิสฺสันติปฺสทิสฺสา
เปสฺสี นาม สญฺชายติ. สํ มริจฺฆาณิเตน ที่เปตฺพุทฺทา. คามทาริกา หิ
สุปกฺกานิ มริจฺจานิ คเหตฺวา สาญฺญกนฺเต ภณฺฑิกํ กตฺวา ปิเพตฺวา
มณฺฑํ อาทาย กปาเล ปกฺขิปปิตฺวา อาตเป จเปนฺติ, ตํ สุกฺขมฺนํ
สพฺพภาเคหิ มุจฺจติ. เอวฺรฺปา เปสฺสี ไหติ, อพฺพุทฺตติ นามํ อนุตฺตรายติ.
วุตฺตมปิ เจตํ :-

'สตุตฺตํ อพฺพุทฺทํ ไหติ	ปริปกํ สมฺมตํ
วิวญฺญมฺนํ ตํ ภาวํ	เปสฺสี จ นาม ชายตี'ติ.

เปสฺสี นิพฺพตฺตติ ขฺมไนติ ตโต เปสฺสีโต สตุตฺตาหจฺจเยน กุกฺกุฏนฺทสฺสณฺจฺฉาโน
ขฺมโน นาม มํสปีณฺโฑ นิพฺพตฺตติ. เปสฺสีติ นามํ อนุตฺตรายติ.
วุตฺตมปิ เจตํ :-

'สตุตฺตํ เปสฺสี ภวติ	ปริปกํ สมฺมตํ
วิวญฺญมฺนํ ตํ ภาวํ	ขฺมโน จ นาม ชายติ
ยถา กุกฺกุฏียา อณฺฑํ	สมนฺตา ปริมณฺฑลํ
เอวํ ขนฺนสฺส สณฺจฺฉานํ	นิพฺพตฺตํ กมฺมปจฺจยา'ติ.

ขฺมนา ปสาชา ชายนฺตีติ ปญฺจเม สตุตฺตาเห ทฺวินฺนํ หตฺถปาทานํ สีสฺสสฺส
จตุถาย ปญฺจ ปีฬกา ชายนฺติ, ยํ สนฺธาย วุตฺตํ ปญฺจิเม ภิกฺขเว
สตุตฺตาเห ปญฺจ ปีฬกา สณฺจฺชนฺติ กมฺมโตติ.

อิโต ปริ จฺญสฺสตุตฺตมาทึนํ สตุตฺตาทานํ อติกกมฺม เทสนํ สงฺขิปปิตฺวา
ทฺวาจตุตฺตาฬิเส สตุตฺตาเห ปริณตฺกาลํ คเหตฺวา ทสฺสเสนฺโต เกสฺสาติอาทิมาน.
ตตฺถ เกสฺสา โลมา นขาปิ จาติ ทฺวาจตุตฺตาฬิเส สตุตฺตาเห เอตานิ
ชายนฺติ. เตน โส ตตฺถ ยฺยาเปตฺตีติ ตสฺส หิ นาภิตฺโต อญฺจิตนาไฟ

มาตุอุทรปฏฺเลน เอกาพทุโร โหติ, โส อุปฺปลทณฺชโก วีย จิตฺโท. เตน
อาหารโร สํสริตฺวา อาหารสมฺภูจํ รุปํ สมฺภูจาเปติ. เอวํ โส ทส
มาเส ยาเปติ. มาตุ กุจฺฉิคโต นโรติ มาตุ นโร กุจฺฉิคโต, กุจฺฉิยา
อพฺภนฺตรคโตติ อตฺถโก. อิติ ภควา เอวํ โข ยกฺข ยํ สตุโต
อนุปฺพุเพน มาตุ กุจฺฉิยํ วฑฺฒติ, น เอกปฺปหาเรเนว นิพฺพตฺตตีติ
ทสฺเสตี”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๔๗}

“ปจฺมนฺติ เอเตสํ ปญฺจนํ ปจฺมํ. เตนหา ปจฺเมน ปฏฺิสนฺธิ-
วิญฺญาเนน สทฺธินฺติ. ชาติอฺณณฺสูหิตี ชาติเอฬฺกาย อฺณณฺสูหิตี
วทฺนฺติ. คพฺภํ ฆาเลตฺวา คหิตอฺณณา ชาติอฺณณา. ตสฺสา อํสุหิ ตีหิ
กตสฺสุตฺตคฺเคติ สํยุตฺตภาณกานํ อธิปฺปาโย.

อนาวิโลติ อจฺเณ, สุปฺปสนฺโนติ อตฺถโก. เอวํวณฺณปฺปฏิภาคนฺติ
วุตฺตปฺปมาณสณฺจานสมฺปริจฺฉินฺนํ. กลลํ สมฺปวฺจจตีติ อตฺตภาโว
ภูตฺปาหารูปสงฺขาโต สนฺตานวเสน ปวตฺตมาโน กลลํ นามาติ กถียติ.

กลลาติ ยถาวุตฺตกลลรูปเหตุ ตํ นิสฺสาย ปจฺจยํ กตฺวา.
มํสโรวนอฺทกวณฺณนฺติ วณฺณโต มํสโรวนอฺทกวณฺณํ, สณฺจานโต ปน
วิสินฺติปฺสทิสํ.

ปริปกฺกนฺติ ปริปากกกลลภาวโต ปริปากํ คตํ สุปริปากํ คตํ.
สมฺหตฺนฺติ สมฺหฏฺฏํ สงฺคตํ. วิวฏฺฏมานนฺติ ปริณฺมนฺตํ. ตพฺภาวนฺติ
กรณฺเ เอตํ อุปฺโยควจฺนํ, ตพฺภาวเนน ปริณฺมนฺตฺนฺติ อตฺถโก. นิสฺสกุเก วา
อุปฺโยควจฺนํ, ตพฺภาวโต กลลภาวโต กลลํ วิปริณฺมนฺตํ. อพฺพุทํ นาม
ชายติ, อพฺพุทํ นาม สมฺปชฺชตีติ อตฺถโก.

วิสินฺติปฺสทิสสา สณฺจานวเสน, วณฺณวเสน ปน ลิตา อรตฺตาว
โหตีติ วทฺนฺติ. มณฺฑนฺติ ทาริกานํ ตถา ปิฬนโต นิพฺพตฺตมริจฺปกฺกสฺส

สารภู่ รส. สัพพภาเคหิ มุจฺจติติ โส มณฺโฑ กปาเล อลฺลโค หุตฺวา
ตสฺส สัพพภาเคหิ มุจฺจติวา ปิณฺฑิโต หุตฺวา ติฏฺฐติ. เอวรูปา เปสิ
โหติติ สา เปสิ คพฺภาสเย กตฺถจิ อลฺลคา ยถาวุตฺตมณฺโฑ วีย ปิณฺฑิโต
หุตฺวา ติฏฺฐติ. เตนาห วิลีนติปฺลฺลทิสฺสาคิ.

เปสิ นิพฺพตฺตติติ เอตฺถ เปสิติ นิสฺสกุเก ปจฺจตฺตวณฺณติ อาห
ตโต เปสิโตติ.

ฉนสฺส สณฺฐานํ. นิพฺพตฺตํ กมฺมปจฺจยาติ ตํสณฺฐานํ รูปธมฺม-
นิพฺพตฺตติยา ชายติ. ‘ชรามรณํ อนิจุจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปन्नํ’^{๔๔}
หิ วุตฺตํ.

ปีฬกาติ ปีฬกสฺสทิสฺสา มํสปีณฺหา ชายนฺติ. สตฺตมาทีนิตฺติ
อาทิสฺสทฺเทน อฏฺฐมสฺสตาหโต ปฏฺฐาย ยาว เอกจตฺตาลีสา จตฺตตีส
สตฺตาทานิ สงฺคณฺหาติ. ปริณตกาสฺสคฺคิ คพฺภสฺส ปริณตกาลํ. นวมาสโต
พหิ ปริปกฺโก นาม โหติ เกสโลมาทีนิพฺพตฺตติโต. เตนาห ทฺวาจตฺตาลีเส
สตฺตาทาเห เอตานิ ชายนฺติติ.

ตสฺสสาติ คพฺภเสยฺยกสฺสตฺตสฺส. มาตุอุทรปฏฺฐเลน เอกาพฺพุโร โหติ,
ยโต มาตรา ปริภุตฺตอาหาโร อามาสเย ปติฏฺฐิเต คพฺภสฺส
นาภินาฬานุสาเรน คพฺภคตสฺส สรีรํ สมฺปตฺวา อาหารกิจฺจํ กโรติ.
อาหารสมฺภูจฺจานรูปํ สมฺภูจฺจาเปตีติ คพฺภคตสฺส กายเ อชาย ปจฺจโย
โหติ. สา จ ตํ ปจฺจยํ ลภิตฺวา โอชฏฺฐมกํ รูปํ สมฺภูจฺจาเปติ. เอว มาตรา
ปริภุตฺตอาหารปจฺจเยน คพฺภคโต ทสฺ มาเส ยาเปติ, อตฺตโน
นาภินาฬานุसारคเตเนว เตน ยาว อาหารสมฺภูจฺจานสฺสตาโห, ตโต
ปฏฺฐาย อาหารณโต. เกจิ ปน มาตรา ปริภุตฺตอาหาโร พาหิรวคฺโค วีย
ตสฺส กายํ อภิสฺสนฺเนติ ปริสฺสนฺเนติ, เตน โส ยาเปตีติ วทฺนฺติ. กุจฺฉิคตํ
อุทรปฏฺฐเลน ติโรหิตตฺตา พหิ จิตฺนฺติ วตฺตพฺพตํ น อรหตีติ กุจฺฉิยา

^{๔๔} ส.น. ๑๖ / ๒๐ / ๒๖.

อพฺภนฺตรคโตติ อาห. มาตฺกฺจฺจิคโต นโรติ มาตุ ติโรกฺจฺจิคโต. เอว
โชนติ อิมินา ยถาวุตตาทกาเรน อयํ สตุโต ฯเปฯ นิพฺพตฺตตี"ติ ตฎฎีกา.^{๔๙}

ยถาวุตโต จสฺส อุปฺปตฺติกุกโม สงฺเขปตฺถวเสน ทิสฺสตี. เสสตุถํ ทสฺสเสตุ
วิมุตฺติมคฺคปกรณเ^{๕๐} วุตฺตนเยน ตสฺส อุปฺปตฺติกุกโม วุจฺจเต :-

“ปจฺเม สตุตาเห กลลํ นิพฺพตฺตตี. ทฺติเย อพฺพุทํ นิพฺพตฺตตี.
ตฺติเย เปสิ นิพฺพตฺตตี. จตฺตเถ มฺโน นิพฺพตฺตตี. ปญฺจเม ปญฺจสาขา
นิพฺพตฺตตี. ฉฺฉาเจ จตฺตอวยฺวา นิพฺพตฺตตี. สตุตฺตเม อญฺเญ จตฺตอวยฺวา
นิพฺพตฺตตี. อญฺจเม อญฺจวิสฺตือวยฺวา นิพฺพตฺตตี. นวฺมทสฺเม
ปิฏฺจิกณฺณกญฺจนี โหนฺตี. เอกาทสฺเม ตือฏฺจิสฺสทสฺसानิ โหนฺตี. ทฺวาทสฺเม
อญฺจอวยฺวสฺตานิ โหนฺตี. เตรสฺเม นวอวยฺวสฺตานิ โหนฺตี. จตฺตทสฺเม
มัสฺสปีณฺทสฺตานิ โหนฺตี. ปณฺณรทสฺเม โลหิตํ โหติ. โสฬสฺเม อามาสโย
โหติ. สตุตฺตรสฺเม จมฺมฉฺวี โหติ. อญฺจารสฺเม จมฺมฉฺวีวณฺโณ โหติ.
เอกฺกนฺวิสฺติเม กมฺมชฺวาตา สกลลวรี ปวตฺตตี. วิสฺติเม นวทฺวารานิ
โหนฺตี. ปญฺจวิสฺติเม โสฬสจมฺมฉฺวีทสฺसानิ โหนฺตี. จพฺพิสฺติเม

^{๔๙} ส.ส.ฎีกา ๑ / ๒๓๕ / ๓๒๕ - ๓๒๗.

^{๕๐} พระเมธีธรรมาภรณ์ และคณะ, **วิมุตติมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (แก้ไขเพิ่มเติม), (กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์ศยาม บัณฑิตเคสสิตนไทย จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๕ - ๑๖๖

“สัปดาห์ที่ ๑ กลละ (น้ำใสมีลักษณะเป็นเมือก) เกิดขึ้น. สัปดาห์ที่ ๒ อพพุท (เป็นเมือกข้น) เกิดขึ้น.
สัปดาห์ที่ ๓ เปสิ (เป็นชั้นเนื้อ) เกิดขึ้น. สัปดาห์ที่ ๔ ฐนะ (เป็นก้อน) เกิดขึ้น. สัปดาห์ที่ ๕ ปญฺจสาขา (เป็นปม
๕ ปม คือ ปมคิริยะ ๑ ปมแขน ๒ ปมขา ๒) เกิดขึ้น. สัปดาห์ที่ ๖ ส่วนประกอบทั้ง ๔ เกิดขึ้น. สัปดาห์ที่ ๗ ส่วน
ประกอบอีก ๔ เกิดขึ้น. สัปดาห์ที่ ๘ ส่วนประกอบ ๒๔ เกิดขึ้น. สัปดาห์ที่ ๙ และสัปดาห์ที่ ๑๐ มีกระดูก
สันหลัง. สัปดาห์ที่ ๑๑ มีกระดูก ๓,๐๐๐ ท่อน. สัปดาห์ที่ ๑๒ มีส่วนประกอบ ๔๐๐ ชิ้น. สัปดาห์ที่ ๑๓ มีส่วน
ประกอบ ๙๐๐ ชิ้น. สัปดาห์ที่ ๑๔ มีก้อนเนื้อ ๑๐๐ ชิ้น. สัปดาห์ที่ ๑๕ มีเลือด. สัปดาห์ที่ ๑๖ มีกระเพาะ
อาหาร. สัปดาห์ที่ ๑๗ มีผิวหนัง. สัปดาห์ที่ ๑๘ มีสีผิวหนัง. สัปดาห์ที่ ๑๙ ลมเกิดแต่กรรม (กรรมชวาต) พัดไป
ทั่วร่างกาย. สัปดาห์ที่ ๒๐ มีทวารทั้ง ๙ (ตา ๒, จมูก ๒, ปาก ๑, หู ๒, อุจจารมรรค ๑, ปัสสาวมรรค ๑). สัปดาห์
ที่ ๒๕ มีผิวหนัง ๑๖,๐๐๐ ชิ้น. สัปดาห์ที่ ๒๖ ร่างกายมีความแข็ง. สัปดาห์ที่ ๒๗ ร่างกายมีกำลัง. สัปดาห์ที่
๒๘ มีชุมชนจำนวน ๙๙,๐๐๐ ชุม. สัปดาห์ที่ ๒๙ ร่างกายมีความสมบูรณ์ทุกอย่าง ... สัปดาห์ที่ ๔๒ เพราะ
อาศัยลมเกิดจากกรรม (กรรมชวาต) ร่างกายของเด็กนั้น เปลี่ยนท่าของมัน นอนหงายขึ้น ศีรษะลงต่ำ และเคลื่อน
ไปสู่ช่องกำเนิด”.

สรีรสฺส ฅทุธตฺตํ โหติ. สตฺตวีสติเม สรீรํ พลวํ โหติ. อญฺจวีสติเม
เอญฺจนตฺตโลมกุปฺสทฺสฺสํ โหติ. เอญฺจนตฺตีสเม สรীรสฺส สทฺทสมฺปฺนฺณตฺตํ
โหติ. เทวเจตฺตาทิสฺสเม สตฺตาทเห กมฺมชวาทะ ปฏิจฺจ ตํ [ทารกสฺส สรীรํ]
ปรีวตฺตอริยาปถํ โหติ อุตฺถปาทํ อโธสิรํ, โยนิมุขญฺจ คจฺฉตี"ติ.

ตสฺมา คพฺโง นามะส มาตฺตกุจฺฉิยํ กลลาทิกาวะเน ปตฺติฏฺฐนิตฺวา
มาตฺรา อชฺโฌนฺทอนฺนปานโต อูปฺปนฺนโธชํ นิสฺสาย ทฺวาทฺตาทิสฺสสตฺตาทหจฺเจน
อญฺคปฺปจฺจคปฺริปฺนฺโณ โหตีติ ทฏฺฐพฺพํ.

มาตา จ คณิตคพฺภกกาลโต ปฏฺฐติ อจฺจุณฺหสฺสอุมฺพิลโลณกฏฺฐกิตฺตกาหาร-
อชฺโฌนฺทนา จ อติจฺกมณฺญจฺจานนินิสฺสชฺชาสยนา จ ปฏฺฐิวิรมติ. กิमतถํ. คพฺภกรกฺขณตฺถาย.
วตฺตตฺถหิ ชคฺควิสาณสฺสตฺตวณฺณนายนญฺจ^{๕๐} พุทฺธวคฺควณฺณนายนญฺจ^{๕๑}

"อจฺจุณฺเห หิ มาตฺรา อชฺโฌนฺท คพฺภสฺส โลนฺทุมฺภิวาสเ วิย โหติ,
อติสฺสเเต โลนฺตริกวาสเ วิย, อจฺจุมฺพิลโลณกฏฺฐกิตฺตเกสฺส ภูตฺเตสฺส
สตฺถเณ ฌาเลตฺวา อุมฺพิลาทึหิ สิตฺตานิ วิย คพฺภเสยฺยกสฺส อญฺคานิ
ติพฺพเวทฺหานิ โหติ. อติจฺกมณฺญจฺจานนินิสฺสชฺชาสยนาโตปิ นํ นิวาเรณฺติ
กุจฺฉิตฺตสฺส สลฺลจฺฉนทฺกฺขํ มา อโหสฺสตี. มุทฺกตฺถรณตฺถตฺตาย ภูมียํ
จฺกมณาทึนํ มตฺตตฺตาย กาทํ ลภติ, วณฺณคณฺธาทิสฺมปฺนฺนํ สาทฺทสฺสปายํ
อนฺนปานํ ลภติ. ปรีคฺคเหตฺวาว นํ จฺกมาเปณฺติ นิสฺสทาเปณฺติ
วฏฺฐจาเปณฺตี"ติ.

"อุมฺพิลนฺติ ตกฺกมฺพิลาทึ. ติตฺตกนฺติ นิมฺพปณฺณาทึ. กฏฺฐกนฺติ สิงฺคิเวรมฺริจาทึ.
โลณิกนฺติ สามุทฺทิกโลณาทึ"ติ ฐูปกณฺทวณฺณนายนโย."^{๕๓}

^{๕๐} พ.สุ.บ. ๑ / ๓๕ / ๕๕.

^{๕๑} พ.อป.บ. ๑ / ๙๐ - ๙๑ / ๑๗๕ - ๑๗๖.

^{๕๓} อภ.สง.บ. ๑ / ๖๒๘ - ๖๓๑ / ๓๗๘ - ๓๗๙.

เอกทา มาตา อตตนา อชฺโหมหํ กิณฺจิ วมฺติ, กิณฺจิ วา ปน ภฺวตฺตํกามา
โหติ. ตทา สา โทหพินฺตี สงฺขยํ คจฺจติ. โทหไฟ นาม คพฺภโต อุปฺปนฺนจฺนฺโท โหติ.
วุตฺตญฺเหตํ จนฺทนมมาลียตฺถเรณ ชุทฺทกนิกายเ อปทานปาลิย^{๔๔} :-

“ตฺสิตโต จวิตฺวาน	นิพฺพตฺตี มาตฺกฺจฺจยา
โกเค เม อุนตา นตฺถิ	ยมฺหิ คพฺภว สามํ
มาตฺกฺจฺจคเต มยิ	อนฺนปानญจ โภชนํ
มาตฺยา มม จนฺเทน	นิพฺพตฺตติ ยถิจฺจนฺ”ติ.

ปีตา นาม ตสฺสา คพฺภปริหาริ เทติ. มาตฺยา หิ โทหเพ อุปฺปนฺเน ปีตา
ยถา โส ปฏิปฺปสฺสสมฺภาติ ตถา กโรติ. พิมฺพิสสารราชาทโย เจตฺถ นิตฺตสนฺ.

ราชคเห กิร พิมฺพิสสารญฺเอย เวเทหิ นาม เทวี่ อโห วตํ รญฺเอย
ทกฺขิณพาทุโต โลหิตํ ปิเวยฺยนฺติ โทหพินฺตี อโหสิ. สา ภาริเย จาเน โทหไฟ อุปฺปนฺโน,
น สกฺกา กสฺสจฺจิ อโรเจตฺตุนฺติ จินฺตเตตฺวา ตํ กเถตุํ อสฺสโกณฺตี กิสา อโหสิ ทฺพพฺพณฺนา.
พิมฺพิสสาริ ตํ ทิสฺวาว ปุจฺจํ ภาทฺเต ตฺยํ อตฺตภาโว น ปกฺติวณฺโณ, ก็ การณฺนฺติ.
มา ปุจฺจ มหาราชาติ. ภาทฺเต ตวํ ตฺยํ อชฺฌาสยํ มยํ อกเถนฺตี กสฺส กเถสฺสสฺสีติ. เวเทหิ
ปฺนปฺปนํ เตน วุจฺจมานา อุปฺปนฺนโทหพิ กเถสิ. ตํ สุตฺวา พิมฺพิสสาริ พาลเ ก็ เอตฺถ ตฺยํ
ภาริยสญฺญา อโหสฺสีติ วตฺวา เวชฺชํ ปกฺโกสาเปตฺวา สฺวณฺณสฺตถฺเกน พาทุํ ฆาลาเปตฺวา
สฺวณฺณสรเกน โลหิตํ คเหตฺวา อุทเกน สมฺภินฺทิตฺวา เวเทหิ โทหพิปฏิวิโนทนต์ํ ตํ ปาเยสิ.
โส หิสฺสา โทหไฟ ปฏิปฺปสฺสสมฺภิเยว. สิลกฺขนธฺวคฺเค สามญฺยผลสฺสุตฺตวณฺณนาย^{๔๕} อิทํ
วตฺถุ อาคตํ.

สาวตฺถิยํ กิร พนฺธุลเสนาปติสฺส มลฺลิกา นาม ภริยา อุปฺปนฺนโทหพา หุตฺวา
สามิโน อโรเจสิ โทหไฟ เม อุปฺปนฺนินฺติ. ก็ โทหไฟติ. เวสาลีนฺคเร คณฺรชกฺกุลานํ
อภิเสกมจฺจกฺลปฺกฺขรณิยํ โอตฺริตฺวา นฺหาตฺวา ปานียํ ปาตฺกามมฺหิ สามิติ. พนฺธุโล สาธฺตฺติ
วตฺวา สหสฺสตฺถาณฺนํ คเหตฺวา ตํ รถํ อโรเปตฺวา สาวตฺถิโต นิกฺขมิตฺวา รถํ ปาเชนฺโต
มหาลิลิจฺฉวิโน ทินฺนทฺวาเรน เวสาลี ปาวิสิ. มหาลิลิจฺฉวิโน จ ทฺวารสมิเปเแหว นิเวสนํ โหติ.

^{๔๔} ชุ.อป. ๓๓ / ๙๗ - ๙๘ / ๑๑๓.

^{๔๕} ที.ส.ช. ๑ / ๑๕๐ / ๑๒๑ - ๑๒๗.

โส รตสฺส อุมฺมาเร ปฏิมาสททํ สุตฺวาว พนฺธุลสฺส รตสทฺโทติ ฅตฺวา อชฺช ลิจฺฉวีนํ ภายํ
อุปฺปชฺชิสฺสตีติ อาน. ไปกฺขรณียา อนุโต จ พหิ จ อารกฺโข พลฺวา, อุปริ โลหชาลํ ปตฺถกฺมํ,
สกุณานํปิ โອกาโส นตฺถิ. พนฺธุลเสนาปติ ปน รถา โອตริตฺวา อารกฺขเก มนฺธุเส เวตฺเตน
ปหรนฺโต ปลาเปตฺวา โลหชาลํ ฆนฺทิตฺวา อนุโตไปกฺขรณียา ภาวียํ นฺหาเปตฺวา สยํปิ
นฺหาตฺวา ปฺน ตํ รถํ อาริเปตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา อาคตมคฺเคเนว ปายาสิ. อารกฺขกา
ลิจฺฉวีนํ อาริเจสฺสุ. ลิจฺฉวिरาชาโน กุชฺฌิตฺวา ปณฺจ รตสฺตานิ อารุญฺห พนฺธุลมลฺลํ
คณฺหิสฺสสามาติ นิกฺขมียสฺสุ. เต สพฺเพ เอเกเนว พนฺธุลสฺส ธนฺนา ชีวิตกฺขยํ ปตฺตา. พนฺธุโลปิ
มลฺลิกํ สาวตฺถิ อานะสิ. ธมฺมปทวณฺณนํ^{๕๖} อิทํ วตฺถุ อาคตํ.

ยถาวุตฺโต หิ โทหฬิ คพฺภินียา อุปฺปนฺนากาโร โหติ, โส ปน คพฺภโต
อุปฺปชฺชติ. ตสฺมี อุปฺปนฺเน สา อาตุรา โหติ. เอวมฺปิ มาตา ทุกฺกรการิกา โหติ.

คพฺโภา จ ตีหิ การณฺเห วิณฺสุสฺสติ. วุตฺตณฺหิ พุรฺหมชาลสฺสุตฺตวณฺณนํ^{๕๗}
“คพฺโภา หิ วาเตน ปาณเกหิ กมฺมฺนา จาติ ตีหิ การณฺเห วิณฺสุสฺสติ. ตตฺถ วาเตน วิณฺสุสนฺเต
นิพฺพาปณียํ สิตลํ ฆาสชฺชํ เทติ, ปาณเกหิ วิณฺสุสนฺเต ปาณกานํ ปฏิกมฺมํ กโรติ, กมฺมฺนา
วิณฺสุสนฺเต ปน พุทฺธาปิ ปฏิพาหิตุํ น สกฺโกนฺตี”ติ.

“ตีหิ การณฺเหติ เอตฺถ วาเตน ปาณเกหิ วา คพฺโภา วิณฺสุสนฺเต
น ปุริมกมฺมฺนา โອกาโส กโต, ตปฺปจฺจุยา กมฺมํ วิปฺจุจติ. สยเมว ปน
กมฺมฺนา โອกาเส กเต น เอกนฺเตน วาโต ปาณกา วา อเปกฺขิตพฺพาติ
กมฺมสฺส วิสฺสุ การณฺภาโว วุตฺโตติ ทฺวํจพฺพํ. นิพฺพาปณียนฺติ อุปสมกรํ.
ปฏิกมฺมนฺติ ยถา เต น ชาทฺนฺติ, ตถา ปฏิกรณฺน”ติ ตมฺภิกา.^{๕๘}

สาธฺวึลลสินียํ นาม อภินวฏฺเฐกาณนฺตุ ตมฺภิกายํ ยถาวุตฺตวณฺณํ วตฺวา ปฺน
“วินยฺญจกถายํ ปน วาเตน ปาณเกหิ วา คพฺโภา วิณฺสุสนฺโต กมฺมํ วินา น วิณฺสุสฺตีติ

^{๕๖} พ.ธ.บ. ๓ / ๑๕ - ๑๗.

^{๕๗} ที.สี.อ. ๑ / ๒๖ / ๙๐.

^{๕๘} ที.สี.ฎีกา ๑ / ๒๖ / ๑๕๘ - ๑๕๙.

อธิปฺปาเยน ตมญฺเอยตฺร ทวีหิ การณํหิตี วุตฺตนํ"ติ^{๔๙} วุตฺตํ. ตตฺถ หิ
ปาราชิกกณฺฑวณฺณนํ"๕๐ "อภินวปฏิสนฺธิยํเยว หิ กมฺมานุภาเวน ทวีหากาเรหิ คพฺโปกํ น
สณฺจจติ วาเตน วา ปาณเกหิ วา, วาโต โสเสตฺวา อนฺตรธาเปติ, ปาณกา ชาติตฺวา.
ตสฺส ปน วาตสฺส ปาณกานํ วา ปฏิฆาตาย ฆาสชฺเช กเต คพฺโปกํ สณฺจเหยเยว"ติ วุตฺตํ.

"วาเตน ปาณเกหิ วา คพฺโปกํ วินสฺสนฺโต กมฺมํ วินา น นสฺสตีติ
อธิปฺปาเยน ทวีหากาเรหิตี วุตฺตํ. ที่สมฺนิกายญฺจกถายํ ปน คพฺโปกํ หิ
วาเตน ปาณเกหิ กมฺมุนา จาติ ตีหิ การณํหิ วินสฺสตีติ วตฺวา กมฺมุนา
วินสฺสนฺเต ปน พุทฺธาปิ ปฏิพาหิตุํ น สกฺโกณฺตีติ วุตฺตํ. ตตฺถ วาเตน
ปาณเกหิ วา คพฺโปกํ วินสฺสนฺเต น ปุริมกมฺมุนา โอกาโส กโต, อปิ จ
ตปฺปจฺจุยา กมฺมํ วิปจฺจุติ, สยเมว ปน กมฺมุนา โอกาเส กเต น
เอกนฺเตน วาโต ปาณกา วา อเปกฺขิตพุพฺพาติ อิมินา อธิปฺปาเยน
กมฺมสฺส วิสฺสุ การณภาโว วุตฺโตติ ทญฺจพุพฺ. ปาณกา ชาติตฺวา
อนฺตรธาเปนฺตีติ โยเชตพุพฺน"ติ ตญฺญีกา."^{๕๑}

ตสฺมา คพฺโปกํ วาเตน ปาณเกหิ กมฺมุนา จาติ ตีหิ การณํหิ วินสฺสตี,
วินสฺสนฺโต ปน คพฺโปกํ กมฺมุนา วินสฺสตี, โส หิ วาเตน ปาณเกหิ วา วินสฺสนฺโต ตสฺส
วาตสฺส ปาณกานํ วา ปฏิฆาตาย ฆาสชฺเช กเต ปน สณฺจเหยเยว, ตสฺมา โส
วาเตน ปาณเกหิ วา น วินสฺสตี, ตสฺมี กมฺมุนา วินสฺสนฺเต ปน พุทฺธาปิ ปฏิพาหิตุํ
น สกฺโกณฺตีติ ทญฺจพุพฺ.

คพฺภาวญฺจจานกาเลปิ มาตา นาม ตตฺถ กมฺมชฺวาเตหิ อปฺราปรํ ปริวตฺตมานา
พฺยาकुลา โหติ. ยสฺสา เจ คพฺโปกํ วิปริวตฺตนวเสน โยนิมคฺคํ ปิณฑิตฺวา ติริยํ นิปชฺชติ,
สา มุพฺพหคพฺภา นาม. วุตฺตญฺหิ อญฺจุลิมาลสฺสตฺตญฺญีกายํ"^{๕๒}

^{๔๙} ที.ส.ฎีกา (อภินว) ๑ / ๒๖ / ๔๕๘ - ๔๕๙.

^{๕๐} วิ.ธ. ๑ / ๑๘๕ - ๑๘๗ / ๕๐๘.

^{๕๑} สารตฺถ.ฎีกา ๒ / ๑๘๕ / ๓๓๒ - ๓๓๓.

^{๕๒} ม.ม.ฎีกา ๓ / ๓๕๑ / ๑๘๕.

“คพฺโง หิ ปริปกฺโก สมฺปชฺชมาโน วิชายนกาเล กมฺมชวาเตหิ
สญฺจาเลตฺวา ปริวตฺติโต อุทฺธํปาโท อโรสฺสึโส หุตฺวา โยนิมุชาภิมฺโข โหติ,
เอวํ โส กสฺสจฺจิ อลฺลคฺโค โสตุณฺนา พหิ นิกฺขมติ, วิปชฺชมาโน ปน
วิปริวตฺตทวเสน โยนิมคฺคํ ปิณฑิตฺวา ติริยํ นิปชฺชติ, ตถา ยสฺสา
โยนิมคฺคโค ปิณฑติ, สฺวา ตตฺถ กมฺมชวาเตหิ อปฺราปรํ ปริวตฺตมาณา
พฺยาकुลา มุพฺพหคฺคภาติ วุจฺจตี”ติ.

ตสฺมา คพฺภาวฺจฺจํ นาม ชนิกมาตฺยา มหาสํสยวหนํ โหติ. เตนาห ภควา
มชฺฌิมนิกาเย มूलปณฺณาสกปาณินํ มหาตณฺหาสงฺขยสฺสุตฺเต”^{๖๓} “ตเมนํ ภิกฺขเว มาตา นวณฺณํ
วา ทสฺสนํ วา มาสํ อจฺจุเยน วิชายติ มหตา สํสเยน ครุภารํ, ตเมนํ ชาตํ สมานํ สเกน
โลหิตเตน ไปเสติ. โลหิตตฺถเหตํ ภิกฺขเว อริยสฺส วินฺเย, ยทิทํ มาตุํ ถนฺน”ติ.

“สํสเยนาติ อโรโค นฺุ โข ภวิสฺสํมิ อหํ วา, ปฺตฺโต วา เมติ เอวํ มหฺนฺเตน
ชีวิทสํสเยน. โลหิตตฺถเหตํ ภิกฺขเวติ ตทา กิร มาตุโลหิตํ ตํ จานํ สมฺปตฺตํ ปฺตฺตสึเนเห
ปณฺทํ โหติ. ตสฺมา เอวมาหา”ติ ตพฺพณฺณนา.”^{๖๔}

“มหฺนฺเตน ชีวิทสํสเยนาติ วิชายนปริกฺกิลฺเสเนน ชีวิสฺสํมิ นฺุ โข, น นฺุ โข
ชีวิสฺสํมิ อหํ วา, ปฺตฺโต วา เมติ เอวํ ปวตฺเตน ชีวิทสํสเยน วิปฺปเลน ครุตฺเรน สํสเยน.
ตํ จานนฺุติ ถนฺนปฺปเทสฺมาหา”ติ ตญฺญีกา.”^{๖๕}

คพฺโง หิ ยถาวตฺตทวเสน ครุภาริ โหติ, ตสฺมา มาตา คพฺภรฺกฺขณตฺถํ
นานปฺปกาเรน นว วา ทส วา มาเส กิลมติ. วิชายนกาเลปี สฺวา มหฺนฺตํ ชีวิทสํสยํ
ปาปฺณาติ. เอวํ คพฺภปริหรณํ ชนิกมาตฺยา อติภาริ โหตีติ.

^{๖๓} ม.ม. ๑๒ / ๔๐๘ / ๓๖๔ - ๓๖๕.

^{๖๔} ม.ม. ๒ / ๔๐๘ / ๒๑๘.

^{๖๕} ม.ม. ๒ / ๔๐๘ / ๒๗๙.

๒.๔ ปุตุตกถา

ปุตุโต นาม อตุรโฆ. วุตตณฺหิ อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา อตฺถโยชนาย^{๖๖}
“โปสียตฺตีติ ปุตุโต, โย อตุรโฆ มาตาปิตฺตฺหิ โปสียติ อิติ ตสฺมา โส อตุรโฆ ปุตุโต.
ปฺส โปสเน, จทาทีหิ ตตฺตรณ,^{๖๗} กฺวจิ ธาตุตฺติอาทินา^{๖๘} ธาตฺวนฺตสฺส สการสฺส โต”ติ.
อิตโรปี จตฺตพฺพิธปุตุตฺตวเสน ปุตุโต นาม. วุตตณฺหิ กฺญฺจวาทนชาตกฺวณฺณนายน^{๖๙}”

“ปุตุโต จ นามส อตุรโฆ เขตฺตฺตรโฆ อนุเตวาสิกโก ทินฺนโกติ
จตฺตพฺพิธ. ตตฺถ อตฺตานํ ปฏฺิจฺจ ชาโต อตุรโฆ นาม. สยณปิฏฺเจ ปลฺลฺงเก
อุเรติ เอวมาทิสฺสุ นิพฺพตฺโต เขตฺตฺตรโฆ นาม. สนฺติเก สิปฺปฺคฺคณฺหนโก
อนุเตวาสิกโก นาม. โปสวณฺตถาย ทินฺโน ทินฺนโก นามา”ติ.

อิธ ปน อตุรโฆ อธิปฺเปโต โหติ.

ปญฺจ จานานิ สมฺปสฺสสนฺตา มาตาปิตโร นาม ตเมว อิจฺฉนฺติ. เตนาห ภควา
อํคุตฺตฺตรนิกาเย ปญฺจกนิปาตปาณียํ ปุตุตฺตสฺสเต^{๗๐} ภิกฺขุณฺโณ ธมฺมํ เทเสนฺโต

“ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว จานานิ สมฺปสฺสสนฺตา มาตาปิตโร ปุตุตฺ
อิจฺฉนฺติ กุเล ชายมานํ. กตมานิ ปญฺจ. ภโต วา โน ภริสฺสติ, กิจฺจํ วา
โน ภริสฺสติ, กุลวํโส จิรํ จสฺสติ, ทายชฺชํ ปฏฺิจฺชชิสฺสติ, อถ วา ปน
เปตานํ กาลกตานํ ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสตีติ. อิมานิ โฆ ภิกฺขเว ปญฺจ
จานานิ สมฺปสฺสสนฺตา มาตาปิตโร ปุตุตฺ อิจฺฉนฺติ กุเล ชายมานนฺ”ติ.

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุณฺ ตทตฺถที่ปกา อีมา คาถา ภาสิตา :-

“ปญฺจจานานิ สมฺปสฺสํ	ปุตุตฺ อิจฺฉนฺติ ปณฺทิตา
ภโต วา โน ภริสฺสติ	กิจฺจํ วา โน ภริสฺสติ

^{๖๖} วิ.โยชนา. ๑ / ๓ / ๒๐.

^{๖๗} จทอิจฺเจวมาทีหิ ธาตฺวํ ต-ตฺตรณอิจฺเจเต ปจฺจยา โหณฺติ. (ปทฺฐปฺสึทฺธิ ๖๖๖ / ๔๘๗)

^{๖๘} กฺวจิ ธาตฺววิภคฺติปฺปจฺจยํ ทิมฺมวิปรีตาทิสฺสโลปาคมา จ. อิธ ธาตฺวาทิกาเร อาชฺยาเต
ภิตฺเต จ อวินิตฺตกฺขณฺเตสฺส ปโยเคสฺส กฺวจิ ธาตฺวํ ตฺยาทวิภคฺตํ ธาตฺววินิตฺตปฺปจฺจยํ ทิมฺมตพฺพิปรีตาทิส-
โลปาคมอิจฺเจตานิ การิยานิ ชินวจฺจนาณฺรูปโต ภวณฺติ. (ปทฺฐปฺสึทฺธิ ๔๘๘ / ๓๕๑)

^{๖๙} พุ.ชา.อ. ๑ / ๑๙๓.

^{๗๐} อํ.ปญฺจ. ๒๒ / ๓๙ / ๓๘.

กุลวโส จิรฺ ติฏฺเฐ
อถ วา ปน เปตานํ

ทายชฺชํ ปฏิปชฺชติ
ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสตี"ติ.

“ตตฺถ ภโต วา โน ภริสฺสตีติ อเมหิ ถนฺนปายนหตฺถปาท-
วทฺธมนาทิหิ ภโต ปฏฺิขคฺคิโต อเมห มหฺลลกกกาลे हतुप्रातःश्रव-
ननापनयाकुमुदतानातिहิ ภริस्सตี. **กิจจํ วา โน ภริสฺสตีติ** อตฺตโน
กมฺมํ จเปตฺวา อมฺหากํ ราชกุลาทิสฺสุ อูปฺปนฺนิกิจจํ คนฺตฺวา ภริสฺสตี.
กุลวโส จิรฺ จสฺสตีติ อมฺหากํ สนฺตํ ฆตฺตวตฺตฺถนฺนรณฺณสฺสวณฺณนาทํ
อวินาเสตฺวา รกฺขณฺเต ปฺตฺเต กุลวโส จิรฺ จสฺสตี, อเมหิ วา ปวตฺติตานํ
สลาภกตฺตาทีนํ อนุปฺจฉินฺนํทิตฺวา ปวตฺเตสฺสตี, เอวมฺปิ โน กุลวโส จิรฺ
จสฺสตี. **ทายชฺชํ ปฏิปชฺชิสฺสตีติ** กุลวฺसानุรูปาย ปฏิปตฺติยา อตฺตานํ
ทายชฺชารหํ กโรนฺโต อมฺหากํ สนฺตํ ทายชฺชํ ปฏิปชฺชิสฺสตี.
ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสตีติ ปตฺติทานํ กตฺวา ตตฺถทิวสโต ปฏฺุจาย ทานํ
อนุปฺปทสฺสตี"ติ ตพฺพพณฺณนา.”^{๔๑}

“ภโตติ โปสิโต. ตํ ปน ภรณํ ชาตกาลโต ปฏฺุจาย
สฺขปฺจจฺยุปฺพรณฺเณ ทกฺขปฺจจฺยาปฺพรณฺเณ จ ปวตฺติตนฺ”ติ ทสฺเสตฺถ
อเมหํตีติอาทํ วุตฺตํ. **हतुप्रातःश्रवणातिหिति** อาทิสทฺเทเน มุเชน
สิงฺฆมานิกาปนยนนหาปนมนฺตนาทํญจ สงฺคณฺหาติ. มาตาปิตฺนํ สนฺตํ
ฆตฺตาที อวินาเสตฺวา รกฺขิตํ เตสํ ปรมุปราย จิตฺยา การณํ โหตีติ อาห
อมฺหากํ สนฺตํ ๔เปฯ กุลวโส จิรฺ จสฺสตีติ. **สลาภกตฺตาทีนํ**
อนุปฺจฉินฺนํทิตฺวาติ สลาภกตฺตาทีนํ อวิจฺฉินฺนํทิตฺวา. ยสฺมา ทายชฺชปฺ-
ปฏิลาภสฺส โยคฺยภาเวเน วตฺตมาโนเยว ทายสฺส ปฏิปชฺชิสฺสตี, น อิตโรติ
อาห กุลวฺसानุรูปาย ปฏิปตฺติยาติอาทํ. **อตฺตนา** ทายชฺชารหํ
กโรนฺโตติ อตฺตานํ ทายชฺชารหํ กโรนฺโต. มาตาปิตโร หิ อตฺตโน โอวาเท
อวตฺตมาเน มิจฺฉาปฏิปฺนฺเน ทารเก วินิจฺฉยํ คนฺตฺวา อปฺตฺเต กโรนฺติ,
เต ทายชฺชารหา น โหนฺติ. โอวาเท วตฺตมาเน ปน กุลสนฺตกสฺส

^{๔๑} อจฺ.ปญฺจก.อ. ๓ / ๓๙ / ๒๓ - ๒๔.

สามิเก กโรนติ. ตติยทิวสโต ปฏจายาติ มตทิวสโต ตติยทิวสโต
ปฏจายา"ติ ตฎฎีกา.^{๗๒}

เอว มาตาปิตโร ปุตฺเตน อตฺถิกา โหนติ. ตสฺมา ปุตฺเตน กตญญุกตเวทินา
หุตฺวา มาตาปิตุอฺปฏจानํ เตหิ ปญฺเจหิ จานะหิ กาทพฺพํ. กิญจาปิ มาตาปิตุอฺปฏจानํ
คิหิวดตุํ นาม, ปพฺพชิตฺเตน ปเนตํ กาทพฺพํ. น เหตุถ โทโส. นิตฺถสฺสนํ เจตถ ทฎฺฐพฺพํ.

เอโก กิร ภิกฺขุ จีวรํ มาตาปิตูนํ ทาตุกาโม หุตฺวา สพฺรหฺมจารีณํ อารโจะสิ.
เต ภควโต เอตมตฺถํ อารโจะสิ. ตํ สุตฺวา ภควา มาตาปิตโรติ โข ภิกฺขเว ททมานะ
กั วเพยฺยาม, อญฺชานามิ ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ ทาตุํ, น จ ภิกฺขเว สทฺธาเทยฺยํ
วินิปาเตตพฺพํ, โย วินิปาเตยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ อาน. อิทํ วตฺถุ มหาวคฺคปาลิยํ
จีวรกฺขนุถเก^{๗๓} อาคตํ.

สาวตฺถิยํ กิเรโก เสฎฺฐิปุตฺโต สตฺถุ เทสํ ปพฺพชิตฺวา ลหฺฐุปสมฺปโท ปญฺจ
วสฺसानิ ธมฺมํ ปริยาปฺนิตฺวา อฺปชฺฌายสฺส สนฺติเก กมฺมฏฺจานํ คเหตฺวา เชตวันโต
นิกฺขมฺม ปจฺจนุตคามํ คนฺตฺวา ตํ นิสฺสาย อรณฺเณ วิหาสิ. มาตาปิตโร ปนสฺส
ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺจาย อญฺปุพฺเพน ปริกฺชีณวิภาว ปรมการุญฺญปฺปตฺตา กปาลหตฺถา
ภิกฺขาย จริตฺวา ปฺรเคหภิตฺตี นิสฺสาย วิหรนฺติ. โส จ อปรภาเค อตฺตโน มาตาปิตูนํ
ทุกฺขิตภาวํ สุตฺวา อหํ ทฺวาทส วสฺसानิ อรณฺเณ วายมนฺโตปิ มคฺคผลานิ ปตฺตํ นาสกฺขี,
อภพฺโพ อหํ, กิ เม ปพฺพชฺชาย, คิหิ หุตฺวา มาตาปิตโร โปเสนฺโต ทานญฺจ เทนฺโต
สคฺคปฺรายน โภวิสฺสสามีติ จินฺตเตตฺวา อรณฺเณโต นิกฺขมฺม อญฺปุพฺเพน สาวตฺถิ ปตฺวา อชฺช
สตฺถารํ ทิสฺวา ธมฺมํ สุตฺวา เสว ปาโตว มาตาปิตโร ปสฺสิสฺสสามีติ เชตวันํ ปาวิสฺสิ. ตํทิวสํ
ปน สตฺถา ปจฺจุสกาลเ โลกํ โวลเเกนฺโต ตสฺส ปจฺมมคฺโคปนิสฺสยํ ทิสฺวา ตสฺมี อาคนฺตฺวา
นิสินฺแน มาตาปิตุโปสกสฺตฺเตน มาตาปิตูนํ कुณํ วณฺเณสิ. โส ตํ สุตฺวา อหํ คิหิ หุตฺวา
มาตาปิตโร โปเสสฺสสามีติ อาคโต, สตฺถา ปน ปพฺพชิตฺว สมานิ มาตาปิตูนํ อฺปการโก
นามาติ วทติ, สจฺจํ สตฺถารํ อทิสฺวา คโต, เอวรฺูปาย ปพฺพชฺชาย ปริหาเยยฺยํ, อิทานิ
ปนาหํ ปพฺพชิตฺว เต โปเสสฺสสามีติ จินฺตสิ.

^{๗๒} อ.ป.ญ.ก.ฎีกา ๓ / ๓๙ - ๔๐ / ๒๒ - ๒๓.

^{๗๓} วิ.ม. ๕ / ๓๖๑ / ๑๖๑.

โส ปุณทิวเส อตฺตโน ปตฺตํ ยาคุสลากํ ภตฺตสลากญจ คเหตฺวา คามํ
 ปริสิตฺวา ยาคุภตฺตานิ อาทาย มาตาปิตูนํ ทตฺวา ปิณฺฑาทาย สยํ จริตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา
 เตสํ วสณฺณจํ กตฺวา ตโต ปฏฺจาย นิพฺพุตํ ปฏฺชคฺคติ. โส हि อตฺตนา ลทฺธานิ
 ปกฺขิกภตฺตาทีนํ เตสํ ทตฺวา สยํ ปิณฺฑาทาย จริตฺวา ลภมาโน ภูณฺชติ, อลภมาโน น
 ภูณฺชติ. ภิกฺขุ ลภมานทิวสํ ปนสฺส อปฺปํ, อลภมานทิวสํ พหุตรํ. วสฺสาวาสิกํ อณฺเฏปี วา
 ยงฺกิลฺลจํ วตฺถํ ลภิตฺวา เตสญฺเฏว ทตฺวา เตหิ ปริภุตฺตํ ชินฺณปิไลตีกํ อคฺคฬิ กตฺวา
 รชิตฺวา สยํ ปริภุณฺชติ. เอวํ โส มาตาปิตุอุฏฺฏจํ ปลิโพเรน ปีฬิตํ กิโส ทุพฺพณฺโณ
 อโหสิ. ตํ ทิสฺวา ภิกฺขุ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ตํ วิครหิตฺวา สตฺถุ อารุเณสฺสุ. สตฺถา ตํ
 ปกฺโกสาเปตฺวา ชานนฺโตปี ตมตฺถํ วทาเปตฺวา สาธุการํ ทตฺวา อตฺตโน ปุพฺพจริยํ
 ปกาเสตฺกามา เย เต ตวํ ภิกฺขุ ไปเสสิ, กิณฺเต ตฺยหํ โหณฺตีติ ปุจฺฉิ. มาตาปิตโร เม
 ภนฺเตติ. อถสฺส สตฺถา สาธุ สาธุติ ติกฺขตฺตํ สาธุการํ ทตฺวา ตวํ มยา คตมคฺเค จิตฺ,
 อหํปี ปุพฺพจริยํ จรณฺโต มาตาปิตโร ไปเสสินฺติ วตฺวา มหานิปาเต สฺวณฺณชาตกํ^{๔๔}
 กเถตฺวา ภิกฺขเว มาตาปิตุโปสนํ นาม ปณฺชิตานํ วโสติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ.
 สจฺจปริโยसानเ โส ภิกฺขุ โสตาปนฺโน อโหสีติ.

มจฺจลฺลตฺถทีปนีปกรณ^{๔๕} มาตาปิตุโปสภิกฺขุวตฺถ.

ตสฺมา ภิกฺขุนาปี กตฺตญฺญกตเวทินา หุตฺวา มาตาปิตุอุฏฺฏจํ กาทพฺพ.
 กโรนฺเตน ปเนตํ สมณภาวสฺส อนฺรูปาย ปฏิปตฺติยา กาทพฺพ. เตน วินยญฺจกถาย^{๔๖}
 “สเจ ปน มาตโร วิหาเร อาเนตฺวา ปฏฺชคฺคติ, สพฺพํ ปริกมฺมํ อนามสนฺเตน กาทพฺพ.
 ขาทนียโกชนียํ สหตฺถา ทาทพฺพ. ปีตา ปน ยถา สามเณโร, เอวํ สหตฺถเณ
 นุหาปนสมุพพานนาทีนํ กตฺวา อุฏฺฏจาทพฺโพ”ติ วตฺตํ.

อปิจ โย ปุตฺโต อตฺตโน มาตาปิตูนํ อธิคฺคฺเณ โหติ, โส อติชาโต นาม. โย
 มาตาปิตูนํ สมานคฺคฺเณ, โส อนุชาโต นาม. โย มาตาปิตูนํ นิหีนคฺคฺเณ, โส อวชาโต นาม.

^{๔๔} พ.ท.า. ๒๘ / ๒๙๖ - ๔๒๐ / ๑๕๔ - ๑๖๕, พ.ท.า.บ. ๙ / ๑๐๘ - ๑๕๐ ปิฎฺเฐสฺส ปสฺสิตพฺพ.

^{๔๕} มจฺจลฺลตฺถ ๑ / ๓๐๙ / ๒๘๒ - ๒๘๓.

^{๔๖} วิ.บ. ๑ / ๑๘๕ / ๕๐๙.

เตสฺ ตีสุ อวชาตเมว มาตาปิตโร น อิจฺจนฺติ. เตนาห ภควา ชุทฺทกนิกายเ อติวุตฺตกपालิยํ
ปุตฺตสฺสฺเต^{๔๗} ภิกฺขุณฺโณ ธมฺมํ เทเสนฺโต

“ตโยเม ภิกฺขเว ปุตฺตา สฺนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมี. กตเม ตโย.
อติชาโต อนุชาโต อวชาโตติ.

กถญฺจ ภิกฺขเว ปุตฺโต อติชาโต โหติ. อธิ ภิกฺขเว ปุตฺตสฺส
มาตาปิตโร โหนฺติ :-

น พุทฺธํ สรณํ คตา, น ธมฺมํ สรณํ คตา, น สัมมํ สรณํ คตา,
ปาณาติปาตา อปฺปฏฺวิรตา, อทินฺนาทานา อปฺปฏฺวิรตา, กาเมสุ
มิจฺฉาจารา อปฺปฏฺวิรตา, มุสาวาทา อปฺปฏฺวิรตา, สุราเมรยมชฺช-
ปมาทญฺจานา อปฺปฏฺวิรตา, ทสฺสสีลา ปาปธมฺมา. ปุตฺโต จ เนลฺลํ โหติ :-

พุทฺธํ สรณํ คโต, ธมฺมํ สรณํ คโต, สัมมํ สรณํ คโต, ปาณาติปาตา
ปฏฺวิรโต, อทินฺนาทานา ปฏฺวิรโต, กาเมสุ มิจฺฉาจารา ปฏฺวิรโต,
มุสาวาทา ปฏฺวิรโต, สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจานา ปฏฺวิรโต, สีลวา
กัลยาณธมฺโม. เอวํ โข ภิกฺขเว ปุตฺโต อติชาโต โหติ.

กถญฺจ ภิกฺขเว ปุตฺโต อุนฺชาโต โหติ. อธิ ภิกฺขเว ปุตฺตสฺส
มาตาปิตโร โหนฺติ :-

พุทฺธํ สรณํ คตา, ธมฺมํ สรณํ คตา, สัมมํ สรณํ คตา, ปาณาติปาตา
ปฏฺวิรตา, อทินฺนาทานา ปฏฺวิรตา, กาเมสุ มิจฺฉาจารา ปฏฺวิรตา,
มุสาวาทา ปฏฺวิรตา, สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจานา ปฏฺวิรตา, สีลวฺนฺโต
กัลยาณธมฺมา. ปุตฺโตปิ เนลฺลํ โหติ :-

พุทฺธํ สรณํ คโต, ธมฺมํ สรณํ คโต, สัมมํ สรณํ คโต, ปาณาติปาตา
ปฏฺวิรโต, อทินฺนาทานา ปฏฺวิรโต, กาเมสุ มิจฺฉาจารา ปฏฺวิรโต, มุสาวาทา
ปฏฺวิรโต, สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจานา ปฏฺวิรโต, สีลวา กัลยาณธมฺโม.
เอวํ โข ภิกฺขเว ปุตฺโต อุนฺชาโต โหติ.

กถญจ ภิกขเว ปุตุโต อวชาโต โหติ. อธิ ภิกขเว ปุตุตสฺส
มาตาปิตโร โหนติ :-

พุทฺธํ สรณํ คตา, ธมฺมํ สรณํ คตา, สัมมํ สรณํ คตา, ปาณาติปาตา
ปฏีวีรตา, อทินฺนาทานา ปฏีวีรตา, กาเมสุ มิจฺฉาจारा ปฏีวีรตา,
มุสาวาทา ปฏีวีรตา, สุราเมรยมชฺชปมาทญฺ्ञานา ปฏีวีรตา, สီลวฺนฺโต
กल्याณธมฺมา. ปุตุโต จ เนลํ โหติ :-

น พุทฺธํ สรณํ คโต, น ธมฺมํ สรณํ คโต, น สัมมํ สรณํ คโต,
ปาณาติปาตา อปฺปฏีวีรโต, อทินฺนาทานา อปฺปฏีวีรโต, กาเมสุ
มิจฺฉาจारा อปฺปฏีวีรโต, มุสาวาทา อปฺปฏีวีรโต, สุราเมรยมชฺช-
ปมาทญฺ्ञานา อปฺปฏีวีรโต, ทุสฺสึโล ปาปธมฺโม. เอวํ โข ภิกขเว ปุตุโต
อวชาโต โหติ. อิมे โข ภิกขเว ตโย ปุตุตา สมนฺโต สํวิชฺชमानา
โลกสฺสมินฺ”ติ.

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปฺน ตทตฺถทีปกเมวิมํ คาลมาห :-

“อติชาตํ อนุชาตํ	ปุตุตมิจฺฉนฺติ ปณฺธิตา
อวชาตํ น อิจฺฉนฺติ	โย โหติ กุลคนฺธโน”ติ.

“โย โหติ กุลคนฺธโนติ กุลจุเชทโก กุลวินาสโก. เจทนตฺถิ นี อธิ
คนฺธสทฺโท อปฺปลคนฺธปฺจจตฺถิกาทิอาทีสุ”^{๔๔} วีย. เกจิ ปน กุลธํสนฺติ ปจฺฉนฺติ, โส
เอวตฺถิ”ติ ตพฺพณฺณนา.”^{๔๕}

มาตาปิตโร จ นาม ปุตุตสฺส อติคฺฉนา โหนติ, ตสฺมา โย ปุตุโต มาตาปิตฺตฺส
อธมฺมิเกสฺส สยมฺปิ ตาทิโส, โส มาตาปิตฺตฺนํ นิหีนคฺฉโน โหติ, อวชาโตติ สงฺขยํ คจฺฉติ.
เตนาหฺนฺจกถายํ “โย ปน ปุตุโต มาตาปิตฺตฺส อสฺสทฺเธสฺส ทุสฺสึเลสฺส จ สยมฺปิ ตาทิโส, โสปิ
อวชาโตเยวาติ เวทิตพฺโพ. อสฺสทฺธิยาทโย นี อธิ อวชาตภาวสฺส ลกฺขณํ วุตฺตา, เต จ

^{๔๔} วิ.มหา. ๑ / ๖๕ / ๔๓ ปิฏฺเฐ ปสฺสิตพฺพ.

^{๔๕} พ.อิตฺติ.อ. ๗๔ / ๒๖๙.

ตสุมิ สัมมชนฺติ. มาตาปิตโร ปน อุปาทาย ปุตตสฺส อติชตาตทิกาโว วุจฺจตี"ติ."^{๔๐}
เอวมปิ ปุตโต อวชาโต โหติ.

โย จ ปุตโต อธมมิกวสโต มาตาปิตโร หาเรตฺวา สหุทธาธมมิกวสเส จเปติ,
เตน มาตาปิตุคฺคณปจฺโจปกาโร กโต โหติ. วุตฺตญฺเหตํ ภควตา อญฺจุตฺตรนิกายเ
ทุกนิปาตปาลิยํ สมจิตฺตวคฺเค"^{๔๑} :-

“โย จ โข ภิกฺขเว มาตาปิตโร อสฺสสฺสเส สหุทธาสมฺปทาย สมหาเปติ
นิเวเสติ ปติฏฺฐาเปติ, ทสฺสสึเล สึลสมฺปทาย สมหาเปติ นิเวเสติ
ปติฏฺฐาเปติ, มจฺฉรี จาคสมฺปทาย สมหาเปติ นิเวเสติ ปติฏฺฐาเปติ,
ทูปฺปญฺเณ ปญฺญาสมฺปทาย สมหาเปติ นิเวเสติ ปติฏฺฐาเปติ.
เอตฺตาวตา โข ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ กตญฺจ โหติ ปฏิกตญฺจา"ติ.

“สมหาเปตตีติ คณฺหาเปติ. อิมสฺมึ สุตฺเต สหุทธาสึลจาคปญฺญา โลกียโลกุตฺตร-
มิสฺสกา กถิตา. ธมฺมเสนาปตีสาริปุตฺตตฺตฺเถรสฺสทิสฺสว ภิกฺขุ เตสฺส ปติฏฺฐาเปติ นามาติ
เวทิตพฺโพ"ติ ตพฺพญฺณนา."^{๔๒}

ตตฺถ ธมฺมเสนาปตีสาริปุตฺตตฺตฺเถรสฺสทิสฺสว ภิกฺขุ เตสฺส ปติฏฺฐาเปติ
นามาติ เอตฺถ วตฺถุ เวทิตพฺพ.

ภควา กิร วุญฺจวสฺสึเล เวฬุคามกา นิคมมิตฺวา สาวตฺถิ คมิสฺสสามีติ
อาคตมคฺเคเนว ปฏินิวัตฺตนฺโต อนุปฺพุเพน สาวตฺถิ ปตฺวา เชตวนํ ปาวสี. ธมฺมเสนาปติ
ภควโต วตฺตํ ทสฺสเสตฺวา ทิวาญฺจानํ คโต. สึเล ตตฺถ อนุเตวาสึเกสฺส วตฺตํ ทสฺสเสตฺวา
ปฏิกุกฺขนฺเตสฺส ทิวาญฺจานํ สมฺมชฺชิตฺวา จมฺมกฺขณฺทํ ปญฺเณเปตฺวา ปาเท ปกฺขาลेतฺวา
ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา ผลสฺมาปตฺตี ปาวสี. อถสฺส ยถาปริจฺเฉทฺเณ ตโต วุญฺจิตฺตสฺส อयํ
ปริวิตกฺโก อุทปาทิ พุทฺธา นฺ ชโย ปจฺมํ ปรีนิพฺพายนฺติ, อคฺคสาวกา นฺ ชยิตี. ตโต
อคฺคสาวกา ปจฺมนฺติ เณตฺวา อตฺตโน อายุสฺสงฺขารํ โอลิเกสิ. สึเล สุตฺตาทเมว อายุสฺสงฺขารํ
เม ปวตฺติสฺสสนฺตีติ เณตฺวา กตฺถ ปรีนิพฺพายิสฺสสามีติ จินฺเตสิ. ตโต ราชุโล ตาวตฺตีเส

^{๔๐} พ.อิตฺติ.อ. ๗๔ / ๒๖๙.

^{๔๑} อญฺ.ทูก. ๒๐ / ๓๔ / ๖๑.

^{๔๒} อญฺ.ทูก.อ. ๒ / ๓๔ / ๓๒.

ปรีนิพพุโต, อญฺเณสโกณฺทญฺญตฺเถโร จตฺตทตฺตเห, อหํ กตฺถ ปรีนิพฺพายิสฺสํมัตติ
 ปุณฺณํ จินฺตฺตํ ฆาตฺตํ อารพฺภ สตี อปฺปาเทสิ มยฺหํ มาตา สตฺตํ อรหฺนฺตํ
 มาตา หุตฺวาปิ พุทฺธมฺมํ สํเมสุ อปฺปสฺสนา, อตฺถิ นุ โข ตสฺสา อฺปนฺนํ, นตฺถิ นุ โข
 อวชฺเชตฺวา โสตาปตฺติมคฺคสฺส อฺปนฺนํ ทิสฺวา กสฺส เทสํนํ อภิสํมโย ภวิสฺสตีติ
 โอโลเกนฺโต มเมว ธมฺมเทสํนํ ภวิสฺสตี, น อญฺเณสฺส, สเจ โข ปณฺหํ อปฺปสฺสํ
 ภเวยฺย, ภวิสฺสตี เม วตฺตาริ สารีปฺตฺตเถโร อวเสสํนํ อวสฺสโย โหติ, ตถา หิสฺส
 สมจิตฺตสฺสตฺตเทสํนํทวเส โกฏิสฺสทสฺสทวตา อรหฺตํ ปตฺตา, ตโย มคฺเค
 ปฏฺวิทฺธเทวตํ คณฺนา นตฺถิ, อญฺเณสฺ จ จาเนสฺ อเนกา อภิสํมยา ทิสฺสตี, เถเร จ
 จิตฺตํ ปสาเทตฺวา สคฺเค นิพฺพตฺตานเว อสํติกฺกสฺสทสฺสํ, โสทานิ มาตุ มิจฺฉาทสฺสนมตฺตํ
 หริตฺถํ นาสกฺขีติ ตสฺมา มาตฺรํ มิจฺฉาทสฺสนา โมเจตฺวา ชาโตวเรเกเยว ปรีนิพฺพายิสฺสํมัตติ
 สนฺนิฏฺฐาณํ กตฺวา อชฺเชว ภควนฺตํ อญฺชานาเปตฺวา นิภฺมมสฺสํมัตติ จฺนฺตฺเถโร อามนฺเตสิ
 อายามาวฺโส จฺนฺต, อมฺหากํ ปญฺจสตาย ภิกฺขุปริสาย สญฺญํ เทหิ, คณฺหถาวฺโส
 ปตฺตจฺจวณฺนิ, ธมฺมเสนาปติ นาลกคํ คณฺตกาเมติ, เถโร ตถา อกาสิ, ภิกฺขุ เสนาสนํ
 สํสาเมตฺวา ปตฺตจฺจวมาทาย เถรสฺส สนฺติกํ อากมฺิสฺ, เถโร เสนาสนํ สํสาเมตฺวา
 ทิวาญฺจํ สมนฺชชิตฺวา ทิวาญฺจาทฺวาเร จตฺวา ทิวาญฺจํ โอโลเกนฺโต อิทํทํ
 ปจฺจิมทสฺสนํ, ปุณฺ อากมฺํ นตฺถีติ ปญฺจสตภิกฺขุปริฏฺโธ ภควนฺตํ อปฺสงฺกมิตฺวา วณฺทิตฺวา
 ภควนฺตํ เอตทวโจ :-

‘จินฺนโณทานิ ภวิสฺสํ	โลกนาถ มหามุนิ
คมนาคนํ นตฺถิ	ปจฺจิมํ วณฺทนา อโย
ชีวิตํ อปฺปํ มยฺหํ	อิโต สตฺตํมจฺเจ
นิภฺมมเปยฺยํ เทหิ	ภารโวโรปนํ ยถา
อญฺชานาตุ เม ภนฺเต	ภควา อญฺชานาตุ สคฺโต
ปรีนิพฺพานกาโล เม	โอสฺสญฺโจะ อายฺสจฺจาโร’ติ.

พุทฺธา ปน ยสฺมา ปรีนิพฺพานีติ วุตฺเต มรณวณฺณนํ สํวณฺณนํ นาม,
 มา ปรีนิพฺพานีติ วุตฺเต วญฺญสฺส คณฺ กณฺตตีติ มิจฺฉาทิฏฺฐิกา โทสํ อโรเปนฺติ, ตสฺมา
 ตทฺถมฺปิ น วณฺติ, เตนํ นํ ภควา อาห กตฺถ ปรีนิพฺพายิสฺสํ สารีปฺตฺตติ, อตฺถิ ภนฺเต
 มคฺเชสฺ นาลกคํ ชาโตวเรโก, ตตฺถาณํ ปรีนิพฺพายิสฺสํมัตติ วุตฺเต ยสฺสทํ ทวํ

สาริปุตต กาลิ มณฺเณสิ, อิทานิ ปน เต เชฏฺฐกนิฏฺฐภาติกานํ ตาฬิสฺสสุ ภิกฺขุโน ทสฺสนํ
ทูลลภํ ภวิสฺสตีติ เทเสหิ เตสํ ธมฺมนฺติ อาน. เถโร สตุถา มยฺหํ อิทธีวิภูพฺพนปฺพุพฺงคฺมํ
ธมฺมเทสนํ ปจฺจาสีสตีติ ฅตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ตาลปฺปมาณํ อพฺภุคฺคณฺตฺวา ปฺน
โอรุຍฺහ ភក្កវណ្ណំ វណ្ណិត្វា យាវ សត្តតតាលប្បមាណេ អណ្ណតិកុខេ ធិតិ ធិត្វិវិក្កុប្បវណ្ណំ
តស្កេត្វា ធម្មំ តេសេសិ. សកលគរំ សន្មិបតិ. ពេរិ អិរុយ្ហ ភក្កវណ្ណំ វណ្ណិត្វា គមណកាលៃ
មេ ភណ្ណេតិ អាន. ភក្កា ធម្មាសនេ និសិន្ទនៃ ប្បវិហាតេសាមីទិ ធម្មាសនា ឡាបាយ
គណ្ណិកិម្មិក្ខ គណ្ណត្វា មណិវលកេ ឡាបាយ. ពេរិ ទិក្ខុធម្មតំ បក្កិកិណំ កត្វា ធម្មតុ ធានេសុ
វណ្ណិត្វា ភក្កា ធិតិ កប្បសត្តសស្កាទិកសុស អស្កេយ្យសុស ឡបិ អណិមត្តសិស្សសម្មាសម្ម-
បុព្វសុស បាតម្ពុលេ និបតិក្កា គុម្ភាកំ តស្កនំ បត្តេសី, សា មេ បត្តណា សមិក្កា, វិញ្ញា
គុមេ, តំ ប្រស្រតស្កនំ, ធិតំ ប្រស្រតស្កនំ, ប្រស្រ គុម្ភាកំ តស្កនំ ធម្មតិ វត្ថុ
តស្កន្តសិមាសស្កុស្កំ អស្កេសី បក្កុយ្ហ យាវ តស្កនវិសិយ, គាវ អិម្មិក្ខ ប្បវិក្កុមិត្វា
ធិតិ ប្រាបាយ ធិតិប្បវិស្វនេន កិស្កិមិលុទិ ធានេ គមណគម្ពំ ធានេ ធម្មតិ វណ្ណិត្វា
បក្កុកាមិ. ឡាបាយ កត្វា មហាភិក្ខុ អស្កេសី. ភក្កា ប្រិវាទេត្វា ធិតិកិក្ខុ អាន
អណ្ណគុកុកុក ភិក្ខុវេ គុម្ភាកំ ធម្មតិកាទិ. ភិក្ខុ យាវ ត្វារិក្ខុកា អគ្គិសុ. ពេរិ
ទិក្ខុកុកុ គុមេ អាវុសៃ អប្បមត្ថា អិកាទិ ធម្មតាបេត្វា អត្ថនៃ ប្រិសាយេ សត្វិ បក្កុកាមិ.

មនុស្សា បុព្វេ ឲ្យយៃ ប្រាជ្ញាគម្ពន្យាទិកំ ធម្មតិ, ធិតានិ គម្ពំ ន ប្រស្រ
ប្រាជ្ញាគម្ពន្យាទិ ប្រិវេណ្ណា អណ្ណគុកុកុ. តេបិ អប្បមត្ថា អិក អាវុសៃ, អេវិភាវិនៃ ធានេ
សុខារាទិ ធម្មតាបេសិ. អត ឲ្យ ឲ្យសុមា សារិបុត្តិ អណ្ណតរាគុកុ ធម្មតានំ មនុស្សានំ
អណ្ណគុកុ កិក្ខុតៃ សាយំ ធានកគាមំ បត្ថា គាមត្វារេ និក្ខុវិក្ខុម្ពុលេ ឡាបាយ. អត
ឡាបាយ ធានេ ធម្មតុ ភាគិកេយ្យៃ ភិក្ខុកាមំ គុកុកុតៃ ធម្មតំ តិក្ខុវា ឡាបាយ វណ្ណិត្វា
ឡាបាយ. ពេរិ តំ អាន អត្ថិ គេ តេ ឲ្យយិកាទិ. អាម ភណ្ណេតិ. គុកុ គុម្ភាកំ ធិតាគ-
ភាវំ អារិកេ, កសុមា អាគតិទិ ធម្មតា ឲ្យយ កិក្ខុ អេកិក្ខុ អណ្ណតគាមេ ភិក្ខុសតិ,
ធានាគារិ ប្រិក្ខុកុកុ, ប្រាជ្ញាគម្ពន្យាទិ ភិក្ខុសតានំ វស្សាគារិ ធានាគារិ. សៃ គណ្ណត្វា
ឲ្យយិកេ មយ្ហំ មាតុលៃ អាគតិទិ អាន. ធិតានិ កុកុកុ. គាមត្វារេ. អេកិក្ខុ, អណ្ណតិ
កិក្ខុ អត្ថិទិ. អត្ថិ ប្រាជ្ញាគារិ ភិក្ខុកុ. កិក្ខុកា អាគតិទិ. សៃ តំ បុត្តិ អារិកេ.
បុរាណេ កិ ឲ្យ ឲ្យ អេត្ថកានំ វស្សាគារិ ប្រិក្ខុកុកុ, ត្វារិកេ បុព្វត្វា
មនុស្សកា គិ អិក អិកាមិ ធម្មតេ ធានាគារិ ប្រិក្ខុកុកុ ប្រាជ្ញាគារិ ភិក្ខុកុ

วสนัญจัน กาทะตวา ทณฺฑที่ปเก ชาเลตฺวา เณรฺสฺส ปาเหสิ. เถโร ภิกฺขุหิ สทฺธิ ปาสาทํ
อภิรฺหิ, อภิรฺหิตฺวา จ ชาโตวรกํ ปวิสิตฺวา นิสฺสีติ. นิสฺสฺสฺเชว ตุมหากํ วสนัญจัน คจฺจนฺตติ
ภิกฺขุ อญฺโฆเชสิ. เตสฺส คตมตฺเตสฺสเยว เณรฺสฺส ขโร อาพาโธ อุปฺปชฺชติ, โลหิตปฏฺชนฺทิกา
มรณฺนฺตिका เวทนา วตฺตนฺตติ. เอกํ ภาชนํ ปวิสติ, เอกํ นิภฺชเมติ. พุราหฺมณึ มม ปุตฺตสฺส
ปวตฺติ มยฺหํ น รุจฺจตีติ อตฺตโน วสนคฺพภทฺทวาร์ นิสฺสํสาเย อญฺจาสิ. จตฺตารโ มหाराชาโน
ธมฺมเสนาปติ กุหิ วิหรตีติ โอลิเกนฺตนา นาลกคามे ชาโตวรกे ปรีนิพฺพานมญฺजे นิปนฺโน,
ปจฺจิมทสฺสํ คมิสฺสํสามาติ อากมฺม วนฺทิตฺวา อญฺจํสฺ. เถโร เก ตุมฺहेติ ปุจฺฉิ. อเมห
มหाराชาโน ภาณฺเตติ. กสฺมา อาคตฺตฺถาติ. คิลานุปฺปจฺจากา ภวิสฺสํสามาติ. ไหตุ, อตฺถิ
คิลานุปฺปจฺจากิ, คจฺจนฺต ตุมฺहेติ อญฺโฆเชสิ. เตสํ คตาวสาเน เตเนว นเยน สกฺโก
เทวานมินฺโท. ตสฺมี คเต สฺยามาทโย มหาพฺรหฺมา จ อากมึสฺ. เตปิ ตเถว เถโร อญฺโฆเชสิ.

พุราหฺมณึ เทวตานํ อากมฺนญฺจ คมฺนญฺจ ทิสฺวา เก นฺ ชเ อเต มม ปุตฺตํ
วณฺทิตฺวา คจฺจนฺตตีติ เณรฺสฺส คพฺภทฺทวาร์ คนฺตฺวา ตาต จฺนฺท กา ปวตฺตีติ ปุจฺฉิ. โส ตํ
ปวตฺตี อัจฺฉิตฺวา มหาอุปาสิกา ภาณฺเต อาคตาติ อาน. เถโร กสฺมา อเวลาย อาคตาติ
ปุจฺฉิ. สา ตุมหากํ ตาต ทสฺสนตฺถายาติ วตฺวา ตาต เก ปจฺมํ อาคตาติ ปุจฺฉิ. จตฺตารโ
มहाराชาโน อุปาสิเกติ. ตาต ตฺวํ จตฺถิ มหाराเชหิ มหนฺตตโรติ. อารามิกสฺสทิสฺสา เอเต
อุปาสิเก, อมฺหากํ สตฺถฺโน ปฏิสฺนฺธิคฺคฺชนฺโต ปฏฺจาย ขคฺคฺชนฺตฺถา นุตฺวา อารกฺขํ อกํสฺสูติ.
เตสํ ตาต คตาวสาเน โก อาคโตติ. สกฺโก เทวานมินฺโทติ. เทวราชโตปิ ตฺวํ ตาต
มหนฺตตโรติ. ภาณฺทคฺคาหกสามเณรฺสฺสทิสฺโส เอส อุปาสิเก, อมฺหากํ สตฺถฺโน ตาวตีสฺสโต
โอตฺรณกาเล ปตฺตจิวร์ คเหตฺวา โอติณฺโณติ. ตสฺส ตาต คตาวสาเน ชิตฺมาโน วีย โก
อาคโตติ. อุปาสิเก ตฺยฺหํ ภควา จ สตฺถา จ สฺพุทฺธาวาสมหาพฺรหฺมา นาม เอโสติ. มยฺหํ
ภควโต มหาพฺรหฺมโตปิ ตฺวํ ตาต มหนฺตตโรติ. อาม อุปาสิเก, เอเต นาม กิร อมฺหากํ
สตฺถฺโน ชาตทิวเส จตฺตารโ มหาพฺรหฺมานो มหาปฺริสํ สฺวณฺณชาเลน ปฏฺธิคฺคฺชนฺตีสฺสูติ.

อถ พุราหฺมณียา ปุตฺตสฺส ตาว เม อญฺ อานฺภาโว, กิทิสฺโส วต มยฺหํ ปุตฺตสฺส
ภควโต สตฺถฺ อานฺภาโว ภวิสฺสตีติ จินฺตยนฺติยา สหสา ปณฺจวณฺณา ปีติ อุปฺปชฺชิตฺวา
สกลสรีเร ฝริ. เถโร อุปฺปนฺนํ เม มาตุ ปีติโสมนสฺสํ, อญฺ อิทานิ กาลิ ธมฺมเทสฺนํยาติ
จินฺตเตตฺวา กิ จินฺเตสิ มหาอุปาสิเกติ อาน. สา ปุตฺตสฺส ตาว เม อญฺ คฺโณ, สตฺถฺ ปนฺสฺส
กิทิสฺโส คฺโณ ภวิสฺสตีติ อิทํ ตาต จินฺตเมตีติ อาน. มหาอุปาสิเก มยฺหํ สตฺถฺ ชาตกฺขณ

มหาภิกษุขมเน สมุโพธิย์ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตเน จ ทสฺสทสฺสี โลกธาตุ กมฺปิตฺถ, สีเลน
สมาธิยา ปญฺญา ยมฺมุตฺติยา วิมุตฺติธมฺมทสฺสเนน สโม นาม นตฺถิ, อิตฺปิ โส ภควาติ
วิตุถาเรตฺวา พุทฺธคุณปฏิสฺสยฺตฺตํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ.

พฺรหฺมณี ปิยปฺตฺตสฺส ธมฺมเทสนาปริโยสานเ โสตาปตฺติผล ปตฺติฏฺจาย ปฺตฺตํ
อาห ตาต อฺปตฺติสฺส กสฺมา เอวมกาสิ, เอวรูปี นาม อมตํ มยฺหํ เอตฺตํ กาลํ น อทาสีติ.
เถโร ทินฺนํทานิ เม มาตฺยา สาริยา พฺรหฺมณียา โปสาวนิกมฺลํ, เอตฺตเกน วฏฺฐิสฺสตีติ
จินฺตเตวา คจฺฉ มหาอุปาสิเกติ พฺรหฺมณี อฺยุโยเชตฺวา จฺนฺท กา เวลาติ อาห.
พลวปจฺจุสกาโล ภนฺตติ. เตเนหิ ภิกฺขุสํฆํ สนฺนิปาเตหีติ. สนฺนิปตฺติโต ภนฺเต สํโฆติ. มํ
อฺภฺชิปิตฺวา นิสีทาเปหิ จฺนฺทาติ. จฺนฺโท อฺภฺชิปิตฺวา นิสีทาเปสิ. เถโร ภิกฺขุ อามนฺเตสิ
อาวุโส จตฺตจตฺตาฬีสํ वो วสฺสทานิ มยา สทฺธิ วสนฺตํ ยํ เม กายิกํ วา วาจสิกํ วา น
โรเจถ, ขมถ ตํ อาวุโสติ. เอตฺตํ ภนฺเต อมฺหากํ ฉายา วีย ตฺเมห อมฺมฺมฺจิตฺวา วิจฺรณฺตํ
อรุจฺจนํ นาม โน นตฺถิ, ตฺเมห ปน อมฺหากํ ขมถาติ. อถ เถโร อรุณสีชาย
ปญฺญา ยมฺมา ย มหาปถวี อุนฺนาทยนฺโต อฺนฺปาทิสฺสาย นิพฺพานธาดฺยา ปรีนิพฺพายี.
พฺหุ เทวมนุสฺสา เณรฺสฺส ปรีนิพฺพานฺนฺจฺจเน สกฺกาโร กรีสุติ. อิทํ สารีปฺตฺตตฺเถรวตฺถุ
ทิมฺนิกายญฺจกถาย^{๑๑} อาคตํ. อปฺปจ สํยุตฺตนิกายญฺจกถาย^{๑๒} สารีปฺตฺตตฺเถรวตฺถุปี ปสฺสิตพฺพ.

เอวํ ธมฺมเสนาปตฺติสารีปฺตฺตตฺเถเรน มาตฺตฺคุณปจฺโจปกาโร กโต. ปฺตฺเตน
นาเมส กาทพฺโพ โหติ. ภควตาปี เหลส กโต. กตฺถาติ เจ. ตาวตีสภวเน. ยทา หิ ภควา
ตาวตีสภวเน ปณฺฑกฺกมฺพลสิลา ยํ เตมาสํ วสฺสํ อฺปคโต, ตทา โส ทสฺสทสฺสจกฺกวาฬเทวตา-
ปรีวโต นฺตฺวา มาตโร ตฺถิตวิมานโต อาคณฺตฺวา อตฺตโน ทกฺขิณปสฺสเ นิสินฺนํ อารพฺภ
ตโย มาเส อภิธมฺมปิฏกํ เทเสสิ. เตนาหฺญจกถายํ “อถ สตฺถา เทวปรีสาย มชฺฌเ
นิสินฺโน มาตโร อารพฺภ กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมาติ อภิธมฺมปิฏกํ
ปญฺจเปสิ. เอวํ ตโย มาเส นิรณฺตรํ อภิธมฺมปิฏกํ กเถสิ. ๔เปฯ เทสนาวสานเ
อสีติโกฏิสทฺสํ เทวตํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ. มหามายาปี โสตาปตฺติผล

^{๑๑} ที.ม.อ. ๒ / ๑๖๖ / ๑๕๑ - ๑๕๖.

^{๑๒} ที.ม.อ. ๓ / ๓๗๙ / ๒๘๖ - ๒๙๓.

ปติฏฐหี"ติ."^{๔๕} ตสฺมา ภควา มาตุคฺณปจฺโจปการภาวาย อติคฺมภีรสหุพฺพนํ อภิมฺมปิฏกํ
เทเสสํติ ทฏฺฐพฺพนํติ.

๒.๕ ตสฺสทฺททานํ

เอวํ กถํ นานาคณฺเณสุ ยถาวุตฺตา ชนิกมาตฺตา โหตีติ อิมินา ปญฺเฬน
ปาลิคนฺณสมฺมุเห ปากฺกฺวา ชนิกมาตฺตา วุตฺตา, สฺวา มนุสฺสโยนิกถาย คพฺภคฺคณฺณกถาย
คพฺภปริหรณกถาย ปุตฺตกถาย จ ทิสฺสติ.

สงฺเขปกถา เจตฺถ เอวํ ทฏฺฐพฺพา :- มนุสฺสโยนิกถายํ हि มนุสฺสสา จตฺพุพฺพิธา
โหนฺติ ; อนุชชา ชลาพุชา สํเสทชา โอปปาทิกาทิ. เตสุ ชลาพุชา มนุสฺสสา อตฺตโน
อตฺตโน มาตฺรา กถํ คพฺภคฺคณฺณาทิอุปการํ นิสฺสํสา ยิมํสมิํ โลกสนฺนิวาเส สมฺภวณฺติ.
มาตา นามเสสา อุตฺตสมเย ปิตฺรา สทฺธี สํวาสมนุวาย ยถา สุกฺกโสณิตวิญฺญาณสงฺฆาตานํ
ติณฺณํ สนฺนิปาตา คพฺภสฺสวากฺกณฺติ โหติ ตถา คหิตคพฺภา หุตฺวา ตํ กุจฺจินา ปริหรติ.
คพฺโภา हि เอสฺว มาตฺรยา อนุโตกุจฺจินํ ชลาพุมฺหิ กลลาทิภาเวน ปติฏฺฐหิตฺวา มาตฺรา
อชฺโณหนฺนปฺนํโต อุปฺปนฺนโหํ นิสฺสํสา อนุปฺพุเพเนว วฑฺฒติ, น เอกปฺปหาเรน
นิพฺพุตฺตติ. เอกทา มาตา อุปฺปนฺนโทหฬิ หุตฺวา อตฺตนา อชฺโณหนฺํ กิณฺจ วมติ, กิณฺจ
วา ปน ภูณฺชิตฺกามา โหติ. สฺวา ปน คพฺภกรกฺขณตฺถาย อจฺจุณฺหสฺสิตอมฺพิลโลณกฏฺก-
ติตฺตกาหารอชฺโณหรณา จ อติจฺจุณฺมณฺญฺจานนินฺสชฺชาสยนา จ วิรมติ. สคพฺภา นามเสสา
นว วา ทส วา มาเส ปริหรณฺตี โย คพฺโภา ปริปกฺโก สมฺปชฺชมาโน วิชายนกาเล
กมฺมชวาเตหิ สลฺลจาเลตฺวา ปริวตฺติโต อุทฺธํปาโท อโรสฺสํโส หุตฺวา โยนิมุชากิมุโข โหติ
ตํ วิชายติ. ตโต มาตา ยํ โลहितํ ถนฺนภาเวน ปริณามํ คจฺจติ เตน ปุตฺตกํ ไปเสติ.
เอวํ ชนิกมาตา ปุตฺตชฺชีวิตฺตสฺส อาทิมฺหิ ทกฺกกรอุปการํ กโรติ. อปฺิจ มาตาปิตโร
มหลฺลกกาเล ปุตฺตสฺส ปฏฺิภรณาทีนํ สมฺปสฺสสนฺตา อตฺตรชเมว อิจฺจนฺตํติ.

ปาลิคนฺณสมฺมุเห ปากฺกฺวา ชนิกมาตฺตา นิฏฺฐิตา.

ตติโย ปริจเจโท

पालิคนถสมุहे ปากฎา มาตุธมฺมจริยา

มาตุธมฺมจริยา นาม มาตฺยา ธมฺมจริยา. เอตมฺปน กถเนเตน ปีตุโน
ธมฺมจริยาปี กถेतพฺพา, เต हि อุโภ ปุตฺตสฺส อาปาทกา โหนฺติ โปสกา อิมสฺส
โลกสฺส ทสฺเสตารโ, ตสฺมา อิมสฺมี ปริจฺเจเท ปีตฺรา สห มาตา กถेतพฺพา. อิทานิ
มาตุธมฺมจริยา วุจฺจเต.

มาตาปีตโร हि गुले पुञ्चरहा โहन्ति, तस्मा ते पुत्तानं पुरुषमातीसु
जानेसु दिग्गजन्ति. तेनाह भक्वा खुत्तग्निकाये अतिवृत्तकपालियब्जेव ओकुत्तत्रनिकाये
तिग्गिपातपालियब्जे सपुरुषमकुत्तदे^१ भिक्षुं धम्मं तेसेनुते

“สพुरुหมกานิ ภิกฺขเว ตานิ กลานิ, เยสํ ปุตฺตานํ มาตาปีตโร
อชฺฌาคาเร ปุชิตา โหหนฺติ. สปุพฺพเทวตานิ ภิกฺขเว ตานิ กลานิ, เยสํ
ปุตฺตานํ มาตาปีตโร อชฺฌาคาเร ปุชิตา โหหนฺติ. สปุพฺพจักรিয়กานิ ภิกฺขเว
ตานิ กลานิ, เยสํ ปุตฺตานํ มาตาปีตโร อชฺฌาคาเร ปุชิตา โหหนฺติ.
สาธุเนยฺยกานิ ภิกฺขเว ตานิ กลานิ, เยสํ ปุตฺตานํ มาตาปีตโร
อชฺฌาคาเร ปุชิตา โหหนฺติ. พुरुษมาติ ภิกฺขเว มาตาปีตฺตุนํ เอตํ อธิวจฺนํ.
ปุพฺพเทวตาติ ภิกฺขเว มาตาปีตฺตุนํ เอตํ อธิวจฺนํ. ปุพฺพจักรียาติ ภิกฺขเว
มาตาปีตฺตุนํ เอตํ อธิวจฺนํ, อานุเนยฺยาติ ภิกฺขเว มาตาปีตฺตุนํ เอตํ อธิวจฺนํ.
ตํ กิสฺส เหตุ. พนฺการา ภิกฺขเว มาตาปีตโร ปุตฺตานํ อาปาทกา โปสกา
อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตารโ”ติ.

^๑ ขุ.อิติ. ๒๕ / ๑๐๖ / ๓๒๕, ขง.ติก. ๒๐ / ๓๑ / ๑๒๗.

“ตตถ สพฺรหฺมกานีติ สเสฏฺจกานิ. เยสฺสนฺติ เยสํ กุลานํ. ปุตฺตานนฺติ ปุตฺเตหิ. ปุชิตสทฺทโยเคน หิ อิทํ กรณตฺเถ สามิวจฺนํ. อชฺฌมาคาเรติ สเก สมฺเร. ปุชิตา โหนฺตฺติติ ยํ สมฺเร อตฺถิ, เตเน ปฏฺิษคฺคิตา มนาเปเน เจว กายิกวาชสฺสิเกเน จ ปจฺจุปฺภุจิตา โหนฺติ. อิติ มาตาปิตฺตฺรูกานิ กุลานิ สพฺรหฺมกานีติ ปสฺสํสิตฺวา อุปริปี เนสํ ปสฺสํสนียตํ ทสฺสเสนฺโต สปุพฺพทเวตานิตีอาทิมาน. ตตถ พฺรหฺมาตีอาทินิ เตสํ พฺรหฺมาตีภาวสาธนตฺถํ วุตฺตานี”ติ ชฺชทฺทกนิกายภฺจกถาย อิติวุตฺตก-
วณฺณนา.”

“อชฺฌมาคาเรติ สเก สมฺเร. ปุชิตา โหนฺตฺติติ ยํ สมฺเร อตฺถิ, เตเน ปฏฺิษคฺคิตา โคปีตา โหนฺติ. อิติ มาตาปิตฺตฺรูกานิ กุลานิ มาตาปิตฺตฺริ สพฺรหฺมกานีติ ปกาเสตฺวา อิทานิ เนสํ สปุพฺพพาวจฺริยกาตีภาวํปี ทีเปเนโต สปุพฺพพาวจฺริยกานีตีอาทิมาน. ตตถ พฺรหฺมาตีอาทินิ เตสํ พฺรหฺมาตีภาว-
สาธนตฺถํ วุตฺตานิ. พนฺหุการาติ พนฺหุปลการา. อาปาทกาติ ชีวิตฺตสฺส อาปาทกา. ปุตฺตกานํ มาตาปิตฺตฺริ ชีวิตํ อาปาทิตํ ปาลิตํ สมฺภูฏิตํ
อนุปพนฺนเณ ปวตฺติตํ. โปสกาติ หตฺถปาเท วชฺชตฺเตตฺวา หทยโลहितํ
ปาเยตฺวา โปเสตาริ. อิมสฺส ลอกสฺส ทสฺสเสตาริตี ปุตฺตานํ หิ
อิมสฺมี โลเก อิกฺขจานิกฺขจารมฺมณทสฺสนํ นาม มาตาปิตฺตฺริ นิสฺสสาย
ชาตนฺติ อิมสฺส ลอกสฺส ทสฺสเสตาริ นามา”ติ อังคุตฺตรนิกายภฺจกถาย
ติกกนิปาตวณฺณนา.”

“สพฺรหฺมกานีติ สเสฏฺจกานิ. เยสฺสนฺติ เยสํ กุลานํ. ปุตฺตานนฺติ
ปุตฺเตหิ. ปุชิตสทฺทโยเคน หิ อิทํ กรณตฺเถ สามิวจฺนํ. เตนาตี
อาหาราทีนา. ปฏฺิษคฺคิตา โคปีตาติ ยถากาลํ ตสฺส ตสฺส ทาทพฺพสฺส
ทาเนเน เวยฺยาวจฺจสฺส จ กรเนเน ปฏฺิษคฺคิตา เจว อุปฺปนฺนนานตฺถป-
ปหฺรเนเน โคปีตา จ โหนฺติ. เตสฺสนฺติ มาตาปิตฺตฺรํ. พฺรหฺมาตีภาว-

^๒ พ.อิตฺ.อ. ๑๐๖ / ๓๗๙.

^๓ อัง.ติ.ก.อ. ๒ / ๓๑ / ๑๑๑.

สาธตถนุติ เตสํ คุณานํ อตฺถิตาย โลก พุรุมา นาม วุจฺจติ,
อาจริโย นาม วุจฺจติ, อาหุเนยฺโย นาม วุจฺจติ, เต มาตาปิตูนํ ปุตฺตํ
ปฏฺิภนฺตีติ ทสฺสทวเสน เนสํ พุรุมาทิกาวสาธนตฺถํ พหุการาติ วตฺวา
ตํ เตสํ พหุการตํ นานาการโต ทสฺเสตฺถํ **อาปาทกาติอาทิ** วุตฺตํ.
มาตาปิตโร हि ปุตฺตานํ ชีวิตสฺส อาปาทกา สรีรสฺส โปสกา อาจารย์-
สมาจารานํ ลิกฺขปาภา สกลสฺสปี อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาโร. เตนาห
ปุตฺตานํ หิตีอาที. อภิญาารมฺมณํ ตาว เต ทสฺเสนตฺถํ, อภิญาารมฺมณํ
กถนฺติ. ตมฺปิ ทสฺเสตพฺพเมว วชฺชนียภาวชานาปนตฺถนุ"ติ ตถฺฎีกา.^๔

"**อาปาทกาติ** วฑฺฒกา อนุपालกา. ปุตฺตา हि มาตาปิตูหิ วฑฺฒิตา
เจว อนุपालิตา จ. **โปสกาติ** หตฺถปาเท วฑฺฒเตตฺวา หทยโลहितํ
ปาเยตฺวา โปสกา. ปุตฺตา हि มาตาปิตูหิ สฺมฺมจฺจ ภาตา อนุชนานาทีหิ
ปฏฺิษคฺคิตา. **อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาโรติ** สเจ हि มาตาปิตโร
ชาตทิวเสเยว ปุตฺตํ ปาเท คเหตุวา อรณฺเณ วา นทียํ วา ปปาเต วา
ชิเปยฺยํ, อิมสฺมี โลก อภิญาานิญาารมฺมณํ น ปสฺเสยฺย. เอวํ อกฺตฺวา
อาปาทิตตฺตา โปสิตตฺตา เอส อิมสฺมี โลก อภิญาานิญาารมฺมณํ
มาตาปิตโร นิสฺสาย ปสฺสตีติ ตฺยาสฺส อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาโร นาม
โหนตี"ติ อํคตฺตรนิกายภฺจกถาย ทุกฺกนิปาตวณฺณนา.^๕

"**ททยโลहितํ ปาเยตฺวาติ** ชีรํ สนฺธาย วทติ. โลहितํ हि ชีรภาเวน ปริณามํ
คจฺจติ. ตฺยาสฺสาติ เต อสฺส. เสสเมตฺถ อุตฺตานเมว"ติ ตถฺฎีกา.^๖

"**พหุการาติ** พหุปการา. การสทฺโท เหตุถ อุปสทฺเทน วินาปี
อุปการตฺถํ วทติ. เตสํ พหุการตฺตํ นานาการโต ทสฺเสตฺถํ **อาปาทกาตฺยาทิ**
วุตฺตํ. ตตฺถ **อาปาทกาติ** ชีวิตสฺส อาปาทกา ปาลกา. ปุตฺตานญฺหิ ชีวิตํ
เตหิ อาปาทิตํ ปาลิตํ สมฺมิตํ อนุปฺปพฺพเนน ปวตฺติตํ. **โปสกาติ**

^๔ อํ.ติ.ก.ฎีกา ๒ / ๓๑ / ๑๒๓.

^๕ อํ.ท.ก.อ. ๒ / ๓๔ / ๓๒.

^๖ อํ.ท.ก.ฎีกา ๒ / ๓๔ / ๓๖.

หตุตปาเท วฑฺฒเตตฺวา หทยโลหิตํ ปาเยตฺวา โปเสตาริ. ปุตฺตา หิ เตหิ
ปฺภุจา ภตา อนฺนปानาทีหิ ปฏิชคฺคิตา. ทสฺเสตาริตฺติ สเจ หิ
มาตาปิตโร ชาตทิวเสเยว ปุตฺเต ปาเทสฺส คเหตฺวา อรณฺเณ วา นทียํ วา
ปปาเต วา ชิเปยฺยํ, น เต อิทฺถ โลเก อิกฺขารมฺมณํ ปสฺสเยยฺยํ, เหวํ
อกตฺวา โปสิตตฺตา เนลํ ตมารมฺมณทสฺสนํ มาตาปิตโร นิสฺสาย ชาตนฺติ
เต อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาริ นามา"ติ มงฺคลตฺถทีปนีนโย."^๔

ตสฺมา มาตาปิตโร ปุตฺตานํ ชีวิตอาปาทกาทิภาเวน พหุปรการตฺตา กุเล
ปฺชารหา โหนฺติ. เตเนว เต เตลํ พุรฺหมาทิสฺส จาเนสฺส ติกฺขณฺตํ ติ ทฏฺฐพฺพํ. อิตฺโต ปริ
พุรฺหมาทิสฺส จาเนสฺส ธมฺมจริยา เวทิตพฺพา.

๓.๑ พุรหมฏฺฐาเน ธมฺมจริยา

มาตาปิตโร พุรฺหมสทิสฺสวตฺติตาย ปุตฺตานํ พุรฺهما นาม. วตฺตตฺตบฺบิ
ชฺชทฺทกนิกายฏฺฐกถาย อิตฺตวตฺตทกวนฺณนายํ^๕

“ยถา หิ พุรฺหมโน จตฺสฺโส ภาวนา อวิชฺหิตา โหนฺติ เมตฺตา กรุณา
มฺหิตา อุเปกฺขาติ, เหวํ มาตาปิตฺตุนํ ปุตฺเตสฺส จตฺสฺโส ภาวนา อวิชฺหิตา
โหนฺติ. ตา ตสฺมึ ตสฺมึ กาลे เวทิตพฺพา :- กุจฺจนิตสฺมึ หิ ทารเก กทา
นุ โข ปุตฺตํ อโรคํ ปรีปนฺนํ ปรจฺจํคํ ปสฺสิสฺสามาติ มาตาปิตฺตุนํ
เมตฺตจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ. ยทา ปเนสฺส มนุโห อุตฺตานเสยฺยโก อูกาหิ วา
มงฺกฺเณหิ วา ทฏฺฐิ ทุกฺขเสยฺยาย วา ปีฬิตฺโต ปโรทิตฺติ วิรวติ, ตทาสฺส
สทฺทํ สุตฺวา มาตาปิตฺตุนํ การุณฺณํ อุปฺปชฺชติ. อาธาวิตฺวา วิธาวิตฺวา
กีฬนกาเล ปน โสภนียวยสฺมึ วา จิตกาเล ทารกํ โอโลเกตฺวา มาตาปิตฺตุนํ
จิตฺตํ สปิรมฺณฺเต ปกฺขิตตฺตสทฺทวินทกปฺปาสปิฏฺฏลํ วีย มฺหํ อามิตฺตํ
ปโมทิตํ, ตทา เตลํ มฺหิตา ลพฺภติ. ยทา ปน เตลํ ปุตฺโต ทารภณํ

^๔ มงฺคลตฺถ. ๑ / ๒๙๕ - ๒๙๖ / ๒๗๑ - ๒๗๒.

^๕ ชุ.อิตฺติ.อ. ๑๐๖ / ๓๗๙ - ๓๘๐.

๓.๒ ปุพฺพเทวตาฏฺฐาเน ธมฺมจริยา

มาตาปิตโร สพุพฺพปจฺมํ เทวฏฺฐาณญฺจิตตํ ปุตฺตานํ ปุพฺพเทวตา นาม.
วุตฺตณฺหิ ชุทฺทกนิกายญฺจกถาย อิตฺตวุตฺตกถณฺณนํ^{๑๒}

“เทวา นาม ติวริยา สมมุติเทวา อุปฺปตฺติเทวา วิสฺสุทฺธิเทวาติ.
เตสฺสุ สมมุติเทวา นาม ราชานํ ชตฺติยา. เต हि เทโว เทวீติ โลเก
โวหริยณฺติ, เทวา วีย โลกสฺส นิคฺคหณฺนคฺคหสฺมตฺถา จ โหณฺติ.
อุปฺปตฺติเทวา นาม จาตุมหาราชิกโต ปญฺจาย ยาว ภวคฺคา อุปฺปนฺนา
สตฺตา. วิสฺสุทฺธิเทวา นาม ชีณาสวา สพุพฺภิเลสฺวิสฺสุทฺธิโต. ตตฺตํ
วจนฺตุเถ :- ทิพฺพณฺติ กิพฺพณฺติ ลพฺพณฺติ ชิตฺตณฺติ ปฏิปกฺขํ ชยณฺติ วาติ เทวา.
เตสฺสุ สพุพฺเสฏฺฐา วิสฺสุทฺธิเทวา. ยถา เต พาลชนฺเห กตํ อปรารํ
อคณฺเฑว เถกนฺเตเนว เตสํ อนตฺถนํ อตฺถุปฺปตฺติญฺจ อากงฺขณฺตา
ยถาวุตฺตพฺรหฺมวิหารโยเคน อตฺถาย หิตาย สุขาย ปฏิปชฺชนฺติ,
ทกฺขิณฺเยยฺยตํ จ เตสํ การณํ มหปฺพลํ มหานิสฺสํสตฺตญฺจ อวหนฺติ,
เอวเมว มาตาปิตโรปิ ปุตฺตานํ อปรารํ อคณฺเฑว เถกนฺเตเนว เตสํ
อนตฺถนํ อตฺถุปฺปตฺติญฺจ อากงฺขณฺตา วุตฺตนเยเนว จตฺตพฺพิสฺสาปิ
พฺรหฺมวิหารสฺส ลพฺภณฺโต อตฺถาย หิตาย สุขาย ปฏิปชฺชนฺตา
ปรมทกฺขิณฺเยยฺยา นุตฺวา อตฺตนิ กตํ การณํ มหปฺพลํ มหานิสฺสํสตฺตญฺจ
อวหนฺติ. สพุพฺเทเวหิ จ ปจฺมํ เตสํ อุปการวณฺตตํ เต อาทิโตเยว
เทวา. เตสํ हि วเสน เต ปจฺมํ อญฺเญ เทเว เทวาติ ชานณฺติ อาราธณฺติ
ปยฺยปาสณฺติ, อาราธนฺวรี ญตฺวา ตถา ปฏิปชฺชนฺตา ตสฺสา ปฏิปตฺติยา
ผลํ อธิคฺจณฺติ, ตสฺมา เต ปจฺจํ เทวา นาม. เตน วุตฺตํ ปุพฺพเทวตาติ
ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ เอตํ อธิวจนฺตํ”ติ.

“ยถา ปน ชีณาสวสงฺฆาตา วิสฺสุทฺธิเทวา พาลชนฺเห กตํ อปรารํ
อคณฺเฑว เถกนฺเตเนว เตสํ อนตฺถนํ อตฺถุปฺปตฺติญฺจ อากงฺขณฺตา ว

หิตสุขาย ปฏิปชฺชนฺติ, ทกฺขิณฺเอยฺยตาย จ เตสํ การานํ มหปฺพลานิสฺสํ
วหฺนฺติ, ตถา เตปิ ปุตุตานํ อปรารํ อคณฺเตวฺวา เอกนฺเตเนว เตสํ
หิตสุขาย ปฏิปชฺชนฺตา ทกฺขิณฺเอยฺยา หุตฺวา เตสํ อตฺตนิ กตการานํ
มหปฺพลานิสฺสํ วหฺนฺติ, ตสฺมา เต เทวสทิสฺสวตฺติตาย เทวํ นาม. ยสฺมา
จ ปุตุตา เตสํ วเสน ปจฺมํ อญฺเญ เทเว ชานิตฺวา ปฏิปชฺชนฺตา
ปฏิปตฺติผลํ อธิคฺจฺจนฺติ, ตสฺมา อญฺเญ สมฺมตฺติอุปตฺติวิสุทฺธิเทวํ
ปจฺจาทฺเวว นาม. มาตาปิตโร ปน อญฺเญเทเวหิ ปจฺมํ เตสํ
อุปการวฺนตฺตาย ปุพฺพเทวาทิ วุจฺจนฺตี"ติ มงฺคลตฺถทีปนี."^{๑๑}

เอวํ มาตาปิตโร ปุตุตานํ ปุพฺพเทวตาฏฺฐาเน ติฏฺฐนฺติ. ตสฺมา
ปุพฺพเทวตาฏฺฐาเน มาตุธมฺโมปิ เหฏฺฐา ยถาวตฺตาทิ จตุหิ ภาวนาหิ ทิสฺสตีติ.

๓.๓ ปุพฺพทวาริยาฏฺฐาเน ธมฺมจริยา

มาตาปิตโร สหฺพปฺปจฺมํ อจริยาภาเวน ปุตุตานํ ปุพฺพทวาริยา นาม. วุตฺตญฺหิ
ชฺหทฺทกนิกายญฺจกถาย อิติวุตฺตกถวณฺณนํ"^{๑๒}

“มาตาปิตโร หิ ปุตุเต สิกฺขาเปนฺตา อติตรุณฺกาลโต ปญฺจาย เอวํ
นิสีท, เอวํ คจฺฉ, เอวํ ติฏฺฐ, เอวํ สย, เอวํ ชาท, เอวํ ญฺญช, อยฺนฺเต
ตาตาติ วตฺตพฺโพ, อยํ ภาตีกาติ, อยํ ภคินีติ, อิทํ นาม กาคํ วฏฺฏติ,
อิทํ น วฏฺฏติ, อสฺสํ นาม อุปสงฺกมิตฺตํ วฏฺฏติ, อสฺสํ นาม น วฏฺฏตีติ
คาเหฺนฺติ สิกฺขาเปนฺติ. อปรภาเค อญฺเญ อจริยาปิ สิปปํ มุทฺทํ
คณฺนนฺติ เอวมาทํ สิกฺขาเปนฺติ, อญฺเญ สรณานิ เทนฺติ, สีเลสุ
ปติฏฺฐาเปนฺติ, ปุพฺพาทฺเตนฺติ, ธมฺมํ อคฺคณฺหาเปนฺติ, อุปสมฺปาเทนฺติ,
โสตาปตฺติมคฺคาคีนิ ปาเปนฺติ. อิติ สหฺพเพปิ เต ปจฺจาทฺวาริยา นาม.

^{๑๑} มงฺคลตฺถ. ๑ / ๒๙๔ / ๒๗๐.

^{๑๒} พุ.จิตฺติ.ธ. ๑๐๖ / ๓๔๐ - ๓๔๑.

มาตาปิตโร ปน สัพพปจมี. เตนาห ปุพฺพจักริยาติ ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ
เอตํ อธิวจนนฺตํ”ติ.

องคุตตรนิกายภูจกถาย ติกนิปาตวณฺณนายมปิ^{๙๕} วุตฺตํ

“มาตาปิตโร हि ชาตกาลโต ปฏฺจาย เอวํ นิสีท, เอวํ ติฏฺฐ, เอวํ
คจฺฉ, เอวํ สย, เอวํ ชาท, เอวํ ญฺญช, อยฺยนเต ตาตาติ วุตฺตพฺโพ, อยํ
ภาตีกาติ, อยํ ภคินีติ, อิทนฺนาม กาคํ วมฺภติ, อิทํ น วมฺภติ,
อสุกนฺนาม อุปสงฺกमितํ วมฺภติ, อสุกํ น วมฺภตฺตีติ คาเหฺนติ สีกฺขาเปฺนติ.
อถาปรภาเค อญฺเญ อจฺริยา หตฺถิสฺสิปฺปอสฺสสฺสิปฺปรถสฺสิปฺปณฺหสฺสิปฺป-
ถสฺสิปฺปมฺหุททาคนฺนาทีนํ สีกฺขาเปฺนติ. อญฺเญ สรณานิ เทติ, อญฺเญ
สีเลสุ ปติฏฺฐาเปติ, อญฺเญ ปพฺพาเซติ, อญฺเญ พุทฺธวณฺํ อุกฺคณฺหาเปติ,
อญฺเญ อุปสมฺปาเทติ, อญฺเญ โสตาปตฺติมคฺคาทีนํ ปาเปติ. อิติ สพฺเพปิ
เต ปจฺจจฺริยา นาม โหณฺติ. มาตาปิตโร ปน สพฺพปจมา”ติ.

“ถสฺสิปฺปนฺติ อสฺสิตฺติกฺกนฺตกลาปาทีอายุสฺสิปฺปิ. มฺหุททาคนฺนาติ
องฺคุลิสฺสโกจนาทีนา หตฺถมฺหุททาย คณฺนา. อาทิสฺสทฺเทน ปาณาทีนํ สงฺคโห.
ปจฺจจฺริยา นาม มาตาปิตูนํ สนฺติเก อุกฺคหิตคณฺหวจฺจวตฺตสฺสเสว
ปฺกคฺคสฺสย ญฺยาสกํ หตฺถจฺริยาทีนํ สิปฺปคฺคคาหาปนฺนติ กตฺวา, สพฺพปจมี
อจฺริยา นามาติ โยเซตพฺพนํ”ติ ตมฺภีกา.”^{๙๖}

“ยสฺมา ปน เต ชาตกาลโต ปฏฺจาย เอวํ นิสีท, เอวํ ติฏฺฐาติ จ
อยฺยนเต ตาตาติ วุตฺตพฺโพติ จ อาทีนา คาเหฺนติ สีกฺขาเปฺนติ,
อถาปรภาเค อญฺเญ อจฺริยา หตฺถิสฺสิปฺปาทีนํ สีกฺขาเปฺนติ, อญฺเญ
สรณสีลानิ เทนฺติ, อญฺเญ ปพฺพาเซนฺติ, อญฺเญ พุทฺธวณฺํ
อุกฺคณฺหาเปฺนติ, อญฺเญ อุปสมฺปาเทนฺติ, อญฺเญ มคฺคผลํ ปาเปฺนติ,

^{๙๕} องฺ.ติก.อ. ๒ / ๓๑ / ๙๙ - ๑๑๒.

^{๙๖} องฺ.ติก.ภีกา ๒ / ๓๑ / ๑๒๔.

อิติ สหุเพเปเต ปจฺฉาจริยา นาม, ตสฺมา มาตาปิตโร สหุพฺปจฺมํ
อาจริยาภาวโต ปุพฺผาจริยาติ วุจฺจนฺตี"ติ มงฺคลตฺถที่ปนี."^{๙๙}

เอวํ มาตาปิตโร ปุตฺตานํ ปุพฺผาจริยาญฺชานเ ติฏฺฐนฺติ. อาจริยา นาม ปญฺจหิ
จฺานเหิ อนุเตวาสี อนุกมฺปนฺติ. วุตฺตญฺเหตํ ภควตา ที่มฺนิกาเย ปาฏิกวคฺคปาลิยํ
สิงฺคาลกสฺสฺเต"^{๑๐๐} :-

“ปญฺจหิ โข คหปติปุตฺต จฺานเหิ อนุเตวาสินา ทกฺขิณา ทิสฺสา
อาจริยา ปจฺจุปฺภุจฺาตพฺพา, อุฏฺฐาเนน, อุปฺภุจฺาเนน, สฺสฺสฺสฺสาย,
ปาริจริยาย, สกฺกจฺจํ สิปฺปปฏิกฺคหฺเนน. อิมเหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ
จฺานเหิ อนุเตวาสินา ทกฺขิณา ทิสฺสา อาจริยา ปจฺจุปฺภุจฺิตา ปญฺจหิ
จฺานเหิ อนุเตวาสี อนุกมฺปนฺติ, สุวีนีตํ วิเนนฺติ, สฺคฺคหิตํ คานหาเปนฺติ,
สพฺพสิปฺปสฺสฺสฺสํ สมกฺขายิโน ภวนฺติ, มิตฺตามจฺเจสฺส ปฏฺิเวเทนฺติ, ทิสฺสาสุ
ปริตฺตตานํ กโรนฺตี"ติ.

ตสฺมา ยถา อาจริยา ปญฺจหิ จฺานเหิ อนุเตวาสี อนุกมฺปนฺติ, สุวีนีตํ
วิเนนฺติ, สฺคฺคหิตํ คานหาเปนฺติ, สพฺพสิปฺปสฺสฺสฺสํ สมกฺขายิโน ภวนฺติ, มิตฺตามจฺเจสฺส
ปฏฺิเวเทนฺติ, ทิสฺสาสุ ปริตฺตตานํ กโรนฺติ, ตถา มาตาปิตโรปิ อาจริยาญฺชานเ ปุตฺตํ
อนุกมฺปนฺตีติ ทฏฺฐพฺพํ. เตสฺमतฺถิ ที่มฺนิกายญฺจกถาย ปาฏิกวคฺคควณฺณนํ วุตฺตนเยน
เวทิตพฺโพ. วุตฺตญฺเหิ ตตฺถ"^{๑๐๑}

“**สุวีนีตํ วิเนนฺตีติ** เอวญฺเต นิสฺสิตพฺพํ, เอวํ จาตพฺพํ, เอวํ
ชาทิตพฺพํ, เอวํ ภูตฺติตพฺพํ, ปาปมิตฺตา วชฺเชตพฺพา, กลฺยาณมิตฺตา
เสวิตพฺพาติ เอวํ อจฺารํ สิกฺขาเปนฺติ วิเนนฺติ. **สฺคฺคหิตํ คานหาเปนฺตีติ**
ยถา สฺคฺคหิตํ คณฺหาติ, เอวํ อตฺถญฺจ พุยฺยชนญฺจ โสเธตฺวา ปโยคํ
ทสฺเสตฺวา คณฺหาเปนฺติ. **มิตฺตามจฺเจสฺส ปฏฺิเวเทนฺตีติ** อयํ อมฺหากํ
อนุเตวาสิโก พุยฺตฺโต พหุสฺสฺสฺสโต มยา สมสโม, เอตํ สลฺลกฺขเยยฺยาถาติ

^{๙๙} มงฺคลตฺถ. ๑ / ๒๙๔ / ๒๗๐ - ๒๗๑.

^{๑๐๐} ที่.ปา. ๑๑ / ๒๖๘ / ๑๖๔ - ๑๖๕.

^{๑๐๑} ที่.ปา.อ. ๓ / ๒๖๘ / ๑๔๗.

เอวํ คุณํ กเถตฺวา มิตฺตามจุเจสฺส ปติฏฺฐเปณฺติ. ทิสสํ ปริตฺตํ
กโรนฺตีติ ลิปฺปสิทฺธาปนเนนฺวสฺส สพฺพทิสสํ รกฺขํ กโรนฺตี"ติ.

ตสฺมา อารยญฺจาเน มาตฺธมฺโมปิ เตหิ ปญฺจหิ จาเนหิ ทิสฺสตีติ.

๓.๔ อานุเนยฺยญฺจาเน ธมฺมจริยา

มาตาปิตโร อูปการเชตฺตตาย ปุตฺตานํ อานุเนยฺยา นาม. วุตฺตญฺหิ
ชฺชทฺทกนิกายญฺจกถาย อิติวุตฺตกถณฺณนํ^{๒๐} "อานุเนยฺยาติ อานเตฺวา หนฺติพฺพนฺติ อานฺนํ.
ทฺวโรปิ อานเตฺวา ผลวิเสสํ อากฺขนฺเตน คุณวฺนเตสฺส ทาทพฺพานํ อนฺนปान-
วตฺถจฺฉาทฺหาทํ ํ เอตํ นามํ, อูปการเชตฺตตาย ตํ อานฺนํ อรฺหนฺตีติ อานุเนยฺยา"ติ.
มฺกฺลตฺถทีปนิยฺมปิ^{๒๑} "ยสฺมา ปน เต ปุตฺตานํ อานฺตํ ปนฺตํ อภิสํขตํ อนฺนปानาที่
อรฺหนฺติ, อนฺจฺฉวิกา ตํ ปฏิกฺคเหตฺว, ตสฺมา เต อานุเนยฺยาติ วุจฺจนฺตี"ติ วุตฺตํ.

อปิจ มาตาปิตโร ปุตฺตสฺส กตสฺสฺสวเสน อานุเนยฺยา โหณฺติ. ตถา हि ภควา
ทีฆนิกาเย ปาฏิกฺวคฺคปาลิยํ สิงฺคาลกสฺสฺสฺเต^{๒๒} อีมา คถา อภาสิ :-

“ทานญฺจ เปยฺยวชฺชญฺจ
สฺमानตฺตตา จ ธมฺเมสฺส
เอเต โข สงฺคหา โลเก
เอเต จ สงฺคหา นาสฺส
ลภถ มานํ ปุชฺชํ วา

อตฺถจริยา จ ยา อธิ
ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ
รตฺถสฺสาณิว ยายโต
น มาตา ปุตฺตการณา
ปิตา วา ปุตฺตการณา"ติ.

“ตตฺถ ตตฺถาติ ตสฺมี ตสฺมี ปุคฺคเล. รตฺถสฺสาณิว ยายโตติ ยถา
อาณิยา สติเยว รโถ ยาคิ. อสฺติ น ยาคิ. เอวํ อิมेषฺส สงฺคเหสฺส สติเยว
โลโก วตฺตติ. อสฺติ น วตฺตติ. เตน วุตฺตํ เอเต โข สงฺคหา โลเก

^{๒๐} ชฺ.อิตฺติ.อ. ๑๐๖ / ๓๘๑.

^{๒๑} มฺกฺลตฺถ. ๑ / ๒๙๔ / ๒๗๑.

^{๒๒} ที.ปา. ๑๑ / ๒๗๓ / ๑๖๗.

รตฺสฺสาณํว ยายโตติ. น มาตา ปุตฺตการณาติ ยถิ มาตา เอเต
สงฺคเห ปุตฺตสฺส น กรียย, ปุตฺตการณา มานํ วา ปุขํ วา น
ลนํยย. สงฺคหา เอเตติ อุปโยคฺวเน ปจฺจตฺตํ. สงฺคเห เอเตติ วา
ปาโจ"ติ ตพฺพณฺณนา."^{๒๓}

“ตสฺมี ตสฺมินฺติ ตสฺมี ตสฺมี ทานาทีหิ สงฺคเหหิ สงฺคเหตุพฺเพ
ปฺคฺคเล. อาณิยาติ อภฺขสฺสคตํ อาณิยา. ยายโตติ คจฺจโต.
ปุตฺตการณาติ ปุตฺตนิมิตฺตํ. ปุตฺตเหตุกณฺหิ ปุตฺเตน กตฺตพฺพํ มานํ วา
ปุขํ วา. อุปโยคฺวเนติ อุปโยคตฺเถ. วุจฺจตีติ วจฺนํ, อตฺโถ. อุปโยคฺวเน
วา วตฺตพฺเพ. ปจฺจตฺตนฺติ ปจฺจตฺตวจฺนนฺ"ติ ตฎฺฎีกา."^{๒๔}

ตสฺมา มาตฺรา ปุตฺตสฺส ทานํ ทาตพฺพํ, ปิยวจฺนํ ภาณิตพฺพํ, อตฺโถ
กตฺตพฺพากตฺตพฺพานุสาสนวเสน จริตพฺโพ, สฺमानสฺสทกฺขภาววเสน สฺमानตฺตตา กาทพฺพา.
ยถา หิ อาณิยา สติเยว รโถ ยาทิ, อสฺติ น ยาทิ, เอวเมว อิมสฺส สงฺคเหสฺส สติเยว โลโก
วตฺตติ, อสฺติ น วตฺตติ. สเจ ปน มาตฺรยา เอเต จตฺตาริ สงฺคหา น ภาเวยฺยํ, สํ วา เอเต
สงฺคเห ปุตฺตสฺส น กรียย. สํ ว ปุตฺเตน กตฺตพฺพํ มานํ วา ปุขํ วา น ลนํยย.
ตถา ปีตาติ ทฎฺฐพฺพํ.

เอวํ มาตาปิตโร ปุตฺตานํ อานุเนยฺยญฺจาเน ติฎฺฐนฺติ. ตสฺมา อานุเนยฺยญฺจาเน
มาตฺรธมฺโมปิ ทาเนน เปยฺยวชฺเชน อตฺถจฺริยาเย สฺमानตฺตตํ จาติ จตฺตํ หิ สงฺคเหหิ
ทิสฺสตีติ.

๓.๕ ปุรตฺถิมทิสฺสาญฺจาเน ธมฺมจฺริยา

มาตาปิตโร ปุตฺตานํ ปุรตฺถิมา ทิสฺสา นาม. วุตฺตญฺเหตํ ภาควตา ที่มฺนิกาเย
ปาฎิกวคฺคปาลิยํ สิงฺคาลกสฺสฺเต"^{๒๕} :-

^{๒๓} ที.ปา.อ. ๓ / ๒๗๓ / ๑๕๑.

^{๒๔} ที.ปา.ฎีกา ๓ / ๒๗๓ / ๑๘๑.

^{๒๕} ที.ปา. ๑๑ / ๒๖๗ / ๑๖๔.

“ปณฺจหิ โข คหปติปฺตฺต จานเหหิ ปฺตฺเตน ปฺรตฺติมา ทิสา
มาตาปิตโร ปจฺจุปฺภุจาทพฺพา ภโต เน ภริสฺสามิ, กิจฺจํ เนสํ ภริสฺสามิ,
กุลวํสํ จเปสฺสามิ, ทายชฺชํ ปฏฺิปปชฺชามิ, อถ วา ปน เปตานํ กาลกตานํ
ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสามีติ.

อิมเหหิ โข คหปติปฺตฺต ปณฺจหิ จานเหหิ ปฺตฺเตน ปฺรตฺติมา ทิสา
มาตาปิตโร ปจฺจุปฺภุจิตา ปณฺจหิ โข จานเหหิ ปฺตฺตํ อนุกมฺปนฺติ. ปาปา
นิวาเรณฺติ, กลฺยาณํ นิเวเสณฺติ, สิปฺปํ สิกฺขาเปณฺติ, ปฏฺิรฺูปํ ทาเรณ
สํโยเชณฺติ, สมเย ทายชฺชํ นิยุยาเทณฺติ. อิมเหหิ โข คหปติปฺตฺต ปณฺจหิ
จานเหหิ ปฺตฺเตน ปฺรตฺติมา ทิสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฺภุจิตา อิมเหหิ ปณฺจหิ
จานเหหิ ปฺตฺตํ อนุกมฺปนฺติ”ติ.

“ตตฺถ มาตาปิตโร ปุพฺพูปการิตาย ปฺรตฺติมา ทิสาติ เวทิตพฺพา.
ภโต เน ภริสฺสามีติ อหํ มาตาปิตฺตฺวํ ฅณฺโณ ปาเยตฺวา หตฺถปาเท
วฑฺฒเตตฺวา มุเชน สิงฺฆาณิกํ อปเนตฺวา นุหาเปตฺวา มณฺเฑตฺวา ภโต
ภริโต ชคฺคิโต, สุวํสํ อชฺช เต ชินฺเณ มหุลลเก ปาทโรวณฺนุหาปนยาคุ-
ภตฺตทานาทีหิ ภริสฺสามิ. กิจฺจํ เนสํ ภริสฺสามีติ อหํ อตฺตโน กมฺมํ
จเปตฺวา มาตาปิตฺตฺวํ ราชกุลาทิสํ อุปฺปนฺนํ กิจฺจํ คนฺตฺวา ภริสฺสามิ.
กุลวํสํ จเปสฺสามีติ มาตาปิตฺตฺวํ สมนฺตํ เชตฺตวตฺตฺตฺวํ หิรฺบฺบสฺวณฺณาที
อวินาเสตฺวา รกฺขณฺโตปิ กุลวํสํ จเปติ นาม. มาตาปิตโร อธมฺมิกวํสโต
หาเปตฺวา ธมฺมิกวํสํ จเปณฺโตปิ, กุลวํเสน อาคตานิ สลาภกตฺตาทีนิ
อนุปฺจฺฉินฺนฺทิตฺวา ปวตฺเตนฺโตปิ กุลวํสํ จเปติ นาม. อิทํ สนฺธาย วุตฺตํ
กุลวํสํ จเปสฺสามีติ. ทายชฺชํ ปฏฺิปปชฺชามิ มาตาปิตโร อตฺตโน โอวาเท
อวตฺตมานํ มิจฺฉาปฏฺิปนฺนํ ทารเก วินิจฺฉยํ ปตฺวา อปฺตฺเต กโรณฺติ. เต
ทายชฺชารหา น โหณฺติ. โอวาเท วตฺตมานํ ปน กุลสนฺตกสฺส สามิก
กโรณฺติ. อหํ เอวํ วตฺติสฺสามีติ อธิปฺปาเยน ทายชฺชํ ปฏฺิปปชฺชามิ วุตฺตํ.
ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสามีติ เตสํ ปตฺติทานํ กตฺวา ตตฺติยทิวสโต ปฏฺิจาย
ทานํ อนุปฺปทสฺสามิ.

ปาปา นิวาเรนตี ปาณาติปาตาทีนํ ทิฏฐธมฺมิกสมฺปรายิกํ
 อาทีนํ วตฺวา ตาต มา เอวรูปํ กรีติ นิวาเรนตี, กตฺปิ ครหนฺติ.
กल्याณ นิเวเสนตี อนาคตปิณฺชิโก วีย ลญฺจํ ทตฺวาปิ
 สีสฺสมาทํนาทิสฺสุ นิเวเสนตี. **สิปปํ สิกฺขาเปนตี** อตฺตโน โหวาเท
 จิตฺภาวํ ฅตฺวา วีสํนุคตํ มุทฺธาคนฺนาทิสฺสิปปํ สิกฺขาเปนตี. **ปฏฺฐิเปนาตี**
 กุลสีสฺสรูปาทีหิ อนุรูปเณ. **สมเย ทายชฺชํ นิยฺยาเทนตี** สมเย ธนํ
 เทนตี. ตตฺถ นิจฺจสมโย กาลสมโยติ เทว สมยา. นิจฺจสมเย เทนตี นาม
 อญฺจาย สมญฺจาย อิมํ คณฺหิตพฺพํ คณฺห, อยนฺเต ปริพฺพโย โหตุ,
 อิมินา กุสลํ กโรหีติ เทนตี. กาลสมเย เทนตี นาม สิกฺขาจปนอาวาท-
 วิวาทิสฺมเย เทนตี. อปีจ ปจฺฉิเม กาลे มรณฺมญฺเจ นิปนฺนสฺส อิมินา
 กุสลํ กโรหีติ เทนฺตาปิ สมเย เทนตี นามา"ติ ตพฺพณฺณนํโย."^{๒๖}

"ภโตติ โปสิโต, ตํ ปน ภรณํ ชาตกาลโต ปญฺจาย
 สุขปจฺจยฺอุปหฺรณเณ ทุกฺขปจฺจยาปหฺรณเณ จ เตหิ ปวตฺติตนฺติ ทสฺสเสตุํ
 ฅณฺณํ **ปาเยตฺวาตีอาทิ วุตฺตํ. ชคฺคิโตติ** ปฏฺฐิชคฺคิโต. **เตติ** มาตาปิตโร.
 มาตาปิตูนํ สนฺตกํ เขตฺตาที อวินาสฺเตตฺวา รกฺขิตํ เตสํ ปรมฺปราย จิตฺยา
 การณํ โหตีติ ตํ รกฺขนฺโต กุลวํสํ สณฺจเปติ นามาติ วุตฺตํ.
อธมฺมิกวํสโตติ กุลปฺปเทสําทินา อตฺตนา สทิสํ เอกํ ปุริสํ ฃนฺนตฺวา วา
 คีวํยํ วา หตฺถे วา พนฺธมณฺยํ วา หาเรตพฺพนฺติ เอวมาอาทีนา
 ปวตฺตอธมฺมิกปเวณฺโติ. **หาเรตฺวาตี** อปเนตฺวา ตํ คานํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา.
 มาตาปิตโร ตโต คานโต วิเวจเนเนว หิ อายตี เตสํ ปรมฺปราหาริกา
 สียา. **ธมฺมิกวํเสติ** หีสําทิวิรติยา ธมฺมิเก วํเส ธมฺมิกาย ปเวณฺยํ.
จเปนฺโตติ ปตฺติฏฺจเปนฺโต. **สลาภภตฺตาทีนิ** อนุปจฺฉินฺทิตฺวาตี
 สลาภภตฺตาทีนิ อวิจฺฉินฺทิตฺวา. **ทายชฺชํ ปฏิปชฺชามีติ** เอตฺถ ยสฺมา
 ทายปฏิลาภสฺส โยคฺยภาเวณ วตฺตมาโนเยว ทายชฺชํ ปฏิปชฺชติ นาม,
 น อิตโร, ตสฺมา ตมตฺถํ ทสฺสเสตุํ **มาตาปิตโรตีอาทิ วุตฺตํ. ทารเกติ**

^{๒๖} ที.ปา.อ. ๓ / ๒๖๖ - ๒๖๗ / ๑๔๔ - ๑๔๖.

ปุตเต. วินิจจยํ ปตฺวาติ ปุตฺตสฺส จขวิสฺสชฺชนนฺติ เอวมาคตํ วินิจจยํ
อาคมม. ทายชฺชํ ปฏิปชฺชามิติ วุตฺตนฺติ ทายชฺชํ ปฏิปชฺชามิติ อิทํ
จตุตฺถํ วุตฺตนาฏฺจํ วุตฺตํ. เตสนฺติ มาตาปิตูนํ. ตตฺยทิวโต ปฏฺจายาติ
มตทิวสโต ตตฺยทิวสโต ปฏฺจาย.

ปาปโต นิวารณํ นาม อนาคตวิสยํ. สมฺปตฺตวตฺตฺตฺตปิ หิ นิวารณํ
วิตฺติกกเม อนาคเต เอว สียา, น วตฺตมาเน. นิพฺพตฺติตา ปน ปาปกิริยา
ครหณมตฺตปฏิการตา อาท กตมฺปิ ครหณตฺติ. นิเวเสนตฺติติ ปตฺติฏฺจเปเนติ.
วุตฺตปฺปการา มาตาปิตโร อนวชฺชเมว สิปฺปํ สิกฺขาเปเนตฺติติ วุตฺตํ
มฺหตฺถาคณนาทิสิปฺปนฺติ. รูปาทีหิติ อาทิสทฺเทเน โภคปริวาราทิ
สงฺคณฺหาติ. อนฺนรูปเภาติ อนฺนจฺฉวิเกเน. นิจฺจภูโต สมโย อภินฺนหรรณ-
กาโล. อภินฺนตฺตฺโต หิ อยํ นิจฺจสทฺโท นิจฺจปหฺนฺติโต นิจฺจปหฺนฺติจฺเจตฺตฺตาทิสฺส
วีย. ยุตฺตปตฺตกาโล เอว สมโย กาลสมโย. อฏฺจาย สมฏฺจายาติ
อิมินาสฺส นิจฺจเมว ทาเน เตสํ ยุตฺตปยุตฺตตํ ทสฺสเสติ. สิกฺขาจปนํ
ทารกกาเล. อาวาทวิวาทํ ปุตฺตธิตฺตํ โยพฺพนปฺปตฺตกาเล"ติ ตฎฺฎีกา."^{๒๔}

"ตตฺถ จาเนหิติ เอตฺถ ติฏฺฐติ เอตฺถ ผลํ ตทายตฺตวตฺตฺตฺตยาติ
จํ นํ เหตุ. เตนาฏฺจกถายํ การเณหิติ. อตฺถสริกฺขตาย มาตาปิตูนํ
ปฺรตฺติมทิสภาโว โหติ. ตถา หิ เต ปุตฺตํ ปฺรตฺตภาวโต อุปการิก-
ภาเวเน ทิสนโต อปทิสนโต จ ปฺรตฺติมา ทิสสา. เตนาฏ มาตาปิตโร
ปฺพพฺพการิตาย ปฺรตฺติมา ทิสาติ เวทิตพฺพาทิ.

ภโตติ อหํ อิเมหิ โปสิโต. ตมฺปน ภรณํ ชาตกาโล ปฏฺจาย
สฺสขปฺจยฺยปฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส ทกฺขปฺจยฺยปฺสฺสฺสฺส จ มาตาปิตฺตฺตํ ปวตฺตติโต โหติ,
ตสฺมา ตํ ทสฺสเสตฺตฺตมาห ญฺญํ ปาเยตฺตฺตวาทฺตฺตปาเท วทฺตฺตเตตฺตวาทฺต มฺเชน
สิงฺฆาณิกํ อปเนตฺตวาทฺต นหาเปตฺตวาทฺต มณฺเฑตฺตวาทฺต ภริโต ชคฺคิโตติ. เนติ เต
มาตาปิตโร มหาลลเก ปาทโรวณนหาปณฺยาคุภตฺตทาทาทิ ภริสฺสสฺส.

^{๒๔} ที.ปา.ฎีกา ๓ / ๒๖๗ / ๑๗๒ - ๑๗๓.

กิจจํ เนสนฺติ อหํ อตฺตโน กิจจํ จเปตฺวา มาตาปิตูนํ ราชกุลาทีสุ
อุปปนฺนกิจจํ คนฺตฺวา กริสฺสามิ.

กุลวํสํ จเปสฺสามิตี เอตฺถ ยสฺมา มาตาปิตูนํ สนฺตํ เขตฺตาที
อวินาเสตฺวา รกฺขณํ เตสํ ปรมฺปราย จิตฺยา การณํ โหติ, ยสฺมา จ
กุลปฺปเทสาทินา อตฺตนา สทิสํ เอกํ ปุริสํ ฆาเตตฺวา คีวายํ วา หตฺถ
วา พทุสมณิวลยํ หาเรตพฺพนฺติ เอวมาทินา ปวตฺตอธมฺมิกวํสโต
มาตาปิตโร อปเนตฺวา ตํ คานํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา หนีสาทิวริตฺยา ปวตฺเต
ธมฺมิกวํเส จปเนน เจว เตหิ ทินฺนทานานุปฺจฺฉินฺนทเนน จ อายตฺตี เตสํ
ปรมฺปรา หริตา โหติ, ตสฺมา ตมตฺถํ ทสฺเสตฺมาห มาตาปิตูนํ สนฺตํ
เขตฺตวตฺตฺถุหิรณฺณสฺวณฺณาทิ อวินาเสตฺวา รกฺขณฺโตปิ มาตาปิตโร
อธมฺมิกวํสโต หริตฺวา ธมฺมิกวํเส จเปนฺโตปิ กุลวํเสน อากตานิ
สลาภตฺตาทีนิ อนุปฺจฺฉินฺนิตฺตฺวา ปวตฺเตนฺโตปิ กุลวํสํ จเปติ นามาติ.

ทายชฺชํ ปฏฺิปปชฺชามิตี เอตฺถ ยสฺมา ทายชฺชปฏฺิลาภสฺส
โยคฺยภาเว ปวตฺตมาโนเยว ทายชฺชํ ปฏฺิปปชฺชติ นาม, น อิตโร, ตสฺมา
ตมตฺถํ ทสฺเสตฺมาห มาตาปิตโร อตฺตโน โอวาเท อวตฺตมานे
มิจฺฉาปฏฺิปปนฺเน ทารเก วินิจฺฉยํ ปตฺวา อปฺตฺตเก กโรนฺติ, เต
ทายชฺชารหา น โหณฺติ, โอวาเท วตฺตมานे ปน กุลสนฺตกสามิเก
กโรนฺตีติ. ตตฺถ วินิจฺฉยํ ปตฺวาติ ปฺตฺตสฺส จ วิสฺสชฺชนฺนฺติ เอวมาคตํ
วินิจฺฉยํ อาคมฺม.

ทกฺขิณฺนฺติ เตสํ ปตฺติทานํ กตฺวา ตตฺถทิวสโต ปฏฺิจาย ทานํ
อนุปฺปทสฺสามิ.

ปาปา นิวาเรณฺตีติ เอตฺถ ปาปโต นิวารณํ นาม อนาคตวิสฺย.
สมฺปตฺตวตฺตฺถุโตปิ หิ นิวารณํ วิตฺติกฺกเม อนาคเต เอว สียา, น วตฺตมานे,
นิพฺพตฺติตา ปน ปาปกิริยา ครหณมตฺตปฏฺิการา. เตณฺณจกถายํ
ปาณาติปาตาทีนํ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกมาทีนํ วตฺวา ตาต มา เอวรूपิ
กริตี นิวาเรณฺติ, กตมฺปิ ครหณฺตีติ วุตฺตํ.

กल्याณ นิเวเสนตีติ อนาคตปิณฑโก วีย กสฺสปพุทฺธกาเล
มิตฺตวินฺทกฺกสฺส มาตา วีย จ ลญฺจํ ทตฺวาปิ สีสฺสมาทาทาที่สุ นิเวเสนตี
ปติฏฺฐาเปนตี. เอวํ ปุตฺตสฺสสาณุกมฺปาย เต ปุตฺตํ กल्याณ นิเวเสนตี.

สิปปนฺติ อตฺตโน โอวาเท จิตฺถาวํ ฅตฺวา วิสาณคฺคํ มุทฺธา-
คณนาทิสิปฺปํ สิกฺขาเปนตี. มุทฺธาคณนาทิสิปฺปนานตฺตนฺตํ อณฺเวยตฺต-
วุตฺตํ. ตถา हि 'มุทฺธาติ อญฺฺคฺลิลฺลพฺเพสฺส สณฺณํ จเปตฺวา หตฺถมุทฺธาย
คณนา. คณนาติ อจฺฉิทฺทคณนา. สงฺขยานนฺติ ปิณฑคณนา, ยาย
เชตฺตํ โอโลเกตฺวา อึธ เอตฺตโก วิหิ ภวิสฺสตีติ รุกฺขํ โอโลเกตฺวา อึธ
เอตฺตกาณิ ผลาณิ ภวิสฺสนฺตีติ อากาสํ โอโลเกตฺวา อึเม อากาเส สกฺกนา
เอตฺตกา นาม ภวิสฺสนฺตีติ ชานนตี'ติ^{๒๘} มหาทฺถกฺกขณฺณสฺสจฺจตฺตวณฺณนํ
วุตฺตํ. 'สณฺณํ จเปตฺวาติ อิมสฺมึ อญฺฺคฺลิลฺลพฺเพ คหิตฺเต สตํ โหติ, อิมสฺมึ
สหสฺสนฺติอาทินา สณฺณํ กตฺวา คณนา. อจฺฉิทฺทคณนาติ เอกํ เทวตี-
อาทินวณฺตวิธินา นิรณฺตรคณนา. ปิณฑคณนาติ สกฺกนปฺปฏฺฐาปาทนาทินา
ปิณฑิกคณนา. เตนาหฺ เชตฺตํ โอโลเกตฺวาติอาทิน'ติ^{๒๙} ตมฺภีกา.
'มุทฺธาติ หตฺถมุทฺธาคณนา. คณนาติ อจฺฉิทฺทกาทิกคณนา'ติ^{๓๐}
โอมสฺวาทสิกฺขาปทวณฺณนา. 'หตฺถมุทฺธาคณนาติ อญฺฺคฺลิลฺลโกปเนน
คณนา ปาสิกมิลกฺกกาทโย วีย. นวณฺตวเสน คณนา อจฺฉิทฺทคณนา.
อาทิสทฺเทเนน สกฺกนปฺปฏฺฐาปาทนไวตฺถนภาคหाराทิวเสน ปวตฺตา
ปิณฑคณนา คหิตา. ยสฺส สภา ปคฺคณา โหติ, โส รุกฺขมฺปิ ทิสฺวา
เอตฺตกาณิ เอตฺถ ปณฺณานีติ ชานาตี'ติ^{๓๑} ตมฺภีกา. 'มุทฺธาติ
อจฺฉิทฺทคณนา. คณนาติ ปิณฑคณนา'ติ^{๓๒} อญฺฺคฺตฺตวณฺณนํโย.
'มุทฺธาติ วา อญฺฺคฺลิลฺลพฺเพสฺส สณฺณํ จเปตฺวา หตฺถมุทฺธาย คณนา. เอกํ

^{๒๘} ม.ม.อ. ๑ / ๑๖๗ / ๓๗๙ ปิฎฺเฐ ปสฺสิตพฺพ.

^{๒๙} ม.ม.ภีกา ๒ / ๑๖๗ / ๕๐ ปิฎฺเฐ ปสฺสิตพฺพ.

^{๓๐} วิ.อ. ๒ / ๑๕ / ๒๕๗ ปิฎฺเฐ ปสฺสิตพฺพ.

^{๓๑} สารตฺถ.ภีกา ๓ / ๑๕ / ๔ ปิฎฺเฐ ปสฺสิตพฺพ.

^{๓๒} อญฺฺคฺก.อ. ๒ / ๓๑ / ๑๑๒ ปิฎฺเฐ ปสฺสิตพฺพ.

เทว ตีณตีอาทิวเสน อจฺจิทฺทคณนา^{๓๓}ติ ตฎฎีกา. ตตฺถ วินเย วิสฺสุ ตสฺสา
อนาคตตฺตา อจฺจิทฺทกาทีติ อาทิสฺสทฺโท ปิณฺฑนํ คเหตุํ ปกฺขิตฺโต. เอวํ
วุตฺตปฺปการํ มาตาปิตโร อนวชฺชเมว สิปฺปํ สิกฺขาเปณฺติ.

ปฏฺริฐเปนาติ กุลลสิลรูปโกคปริวาราทิํ อนุรูปเณ อนุจฺจวิเกณ
ทาเรณ.

สมเย ทายชฺชํ นิยฺยาเทณฺตีติ สมเย ธนํ เทนฺติ. ตตฺถ จ
นิจฺจสมโย กาลสมโยติ เทว สมยา. ตตฺถ นิจฺจภูโต สมโย นิจฺจสมโย,
อภินฺนกรณกาโล. อภินฺนเหตุโถ หิ อโย นิจฺจสฺสทฺโท นิจฺจปฺปหํสีโตตฺตยาทีสุ
วีย. ยุตฺตปฺปตฺตกาโล เอว สมโย กาลสมโย. ตตฺถ อญฺญาเย สมนฺญาเย
อิมํ คณฺห, อยนฺเต ปรีพฺพโย โหตุ, อิมินา กุลลํ กโรหีติ เทนฺตา
นิจฺจสมเย เทนฺติ นาม. สิกฺขาจปนอาวาทวิวาทิสฺมเย เทนฺตา กาลสมเย
เทนฺติ นาม. เอตฺถ สิกฺขาจปนํ ทารกกาเล, อาวาทวิวาทํ ปุตฺตธัมมํ
โยพฺพนปตฺตกาเล. อปฺปิ ปจฺจิมกาเล มรณมณฺเฑ นิปฺนฺนสฺส อิมินา
กุลลํ กโรหีติ เทนฺตาปิ สมเย เทนฺติ นาม. อิติ ภรณาทิวเสน เต
อุปฺปจฺจหนฺโต ปาปนิวารณาทีหิตํ ปฏฺลิภตฺติ, ตสฺมา เต ตถาปิ
อุปฺปจฺจาทพฺพา^{๓๔}ติ มงฺคฺลตฺถทีปนีนโย.

ตสฺมา มาตาปิตโร ปุพฺพปการิตาย ปุตฺตานํ ปุรตฺถิมทิสฺสาญฺจาเน ติฏฺฐนฺติ.
ปุรตฺถิมทิสฺสาญฺจาเน มาตุธมฺโม ปาปนิวารเณน กลฺยาณนิเวสเณน สิปฺปสิกฺขาปเนน
ปฏฺริฐปทารสํโยชเณน ทายชฺชทาเนน จาติ ปญฺจหิ จาเนหิ ทิสฺสตีติ.

๓.๖ ปุพฺพการิฏฺฐาเน ธมฺมจริยา

มาตาปิตโรปิ ปุตฺตานํ ปุพฺพการิโน นาม. โย หิ ปจฺมํ อุปการสฺส การโก
โหติ, โส ปุพฺพการี นาม. โย ปน เตน กตํ ญตฺวา ปจฺจํ การโก โหติ, โส

^{๓๓} อจฺ.ติก.ฎีกา ๒ / ๓๑ / ๑๒๓ ปิฎฺเฐ ปสฺสิตพฺพ.

^{๓๔} มงฺคฺลตฺถ. ๑ / ๓๓๕ - ๓๗๒ / ๓๑๒ - ๓๔๓.

กตญญูกตเวที นาม. ตมตถํ ทสฺเสตํ สาธุจกถาฎีกา อังคุตตรนิกายะ ทุกนิပါတปาติ
กเถตพฺพา. วุตฺตญฺหิ ภควตา ตตฺถเว อาสาหุปฺปชหฺวเค^{๓๕} “เทวเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา
ทูลฺลภา โลกสฺมี. กตเม เทว. โย จ ปุพฺพการี, โย จ กตญญูกตเวที. อิมे โข ภิกฺขเว
เทว ปุคฺคลา ทูลฺลภา โลกสฺมินฺ”ติ.

“ตตฺถ ปุพฺพการีติ ปจฺมํ อูปการสฺส การโก. กตญญูกตเวทีติ เตन กตํ
ณตฺวา ปจฺจํ การโก. เตสฺส ปุพฺพการี อิมํ เทมีติ สญฺญํ กโรติ, ปจฺจํ การโก อิมํ
ชีราเปมีติ สญฺญํ กโรติ”ติ ตพฺพณฺณนา.”^{๓๖}

“ทูลฺลภาติ น สฺลภา. อิมํ เทมีติ สญฺญํ กโรตีติ เอวํ สญฺญํ กโรนฺโต วย
โหตีติ อตฺถโก”ติ ตฎฎีกา.”^{๓๗}

“ทูลฺลภาติ น สฺลภา. ปุพฺพการีติ ปจฺมเมว การโก. กตเวทีติ
กตํ เวเทติ, วิทิตํ ปากฺกํ กโรติ. เต อาคาริยานาคาริเยหิ ที่เปตพฺพา.
อาคาริเยสฺส หิ มาตาปิตโร ปุพฺพการีโน นาม. ปุตฺตธีตโร ปน มาตาปิตโร
ปฏิชฺศฺคนฺตา อภิวาทนาทีนํ จ เตสํ กุรฺมานา กตเวทีโน นาม.
อนาคาริเยสฺส อัจฉริยฺปชฺฌายา ปุพฺพการีโน นาม. อนฺเตวาสิกสทฺธิวิหาริกา
อัจฉริยฺปชฺฌายเ ปฏิชฺศฺคนฺตา อภิวาทนาทีนํ จ เตสํ กุรฺมานา
กตเวทีโน นาม. เตสํ อาภิวาวนตฺถาย อุปชฺฌายโปสกโสณตฺถเภาทีนํ
วตฺถุณิ กเถตพฺพานิ. อปโร นโย. ปเรน อกเตเยว อูปการเ อตฺตนิ กตํ
อูปการํ อนเปกฺขิตฺวา การโก ปุพฺพการี, เสยฺยถาปิ มาตาปิตโร เจว
อัจฉริยฺปชฺฌายา จ. โส ทูลฺลโก สตฺตานํ ตณฺหาภิกฺขุตตฺตา. ปเรน กตสฺส
อูปการสฺส อนฺรูปปฺวตฺตี อตฺตนิ กตํ อูปการํ อูปการโต ชานนฺโต
เวทียนฺโต กตญญูกตเวที. เสยฺยถาปิ มาตาปิตฺวอัจฉริยฺปชฺฌายเส
สมฺมาปฏฺิปปนฺ. โสปี ทูลฺลโก สตฺตานํ อวิชฺชาภิกฺขุตตฺตา. อปีจ
อการณวจฺจโล ปุพฺพการี, สการณวจฺจโล กตญญูกตเวที. กริสฺสตี เมติ

^{๓๕} อัง.ทก. ๒๐ / ๑๒๐ / ๘๓.

^{๓๖} อัง.ทก.อ. ๒ / ๑๒๐ / ๖๕.

^{๓๗} อัง.ทก.ฎีกา ๒ / ๑๒๐ / ๖๙.

เอวมาธิการณนिरเปกขกิริโย ปุพฺพการี. กริสฺสติ เมติ เอวมาธิการณ-
สาเปกขกิริโย กตญฺญกตเวที. ตโมไซติปฺรายนโน ปุพฺพการี, ไซติไซติ-
ปฺรายนโน กตญฺญกตเวที. เทเสตา ปุพฺพการี, ปฏิปชฺชิตา กตญฺญกตเวที.
สเทวเก โลเก อรหํ สมฺมาพุทฺโธ ปุพฺพการี, อริยสาวโก
กตญฺญกตเวที”ติ ปญฺจปกรณญฺจกถาย ปุคฺคลปญฺเจตฺตวิวนฺณนา.”^{๓๘}

“การณน วิณา ปวตฺตหิตจิตฺโต อการณวจฺจโล. อนาคตมฺปิ
ปโยชนํ อเปกฺขมาโน ปุริมคฺคหิตํ ตํ กตํ อุปาทาย กตญฺญ เอว นาม
โหติ, น ปุพฺพการีติ อาห กริสฺสติ เมติอาที. ตโมไซติปฺรายนโน ปุญฺเจตฺตํ
อนุปชีวนฺโต เอว ปุญฺเจตฺตํ กโรตฺติติ ปุพฺพการีติ วุตฺโต. อีณํ เทมีติ
สญฺญํ กโรตฺติติ เอวํสญฺญํ อกโรนฺโตปิ กโรนฺโต วีย โหตฺติติ
อตุโถ”ติ มุลฎีกา.”^{๓๙}

“ปุริมคฺคหิตนฺติ กริสฺสติ เมติอาทีนา จิตฺเตน ปจฺมํ คหิตํ. ตํ กตนฺติ ตํ
ตาทิสํ อุปการํ. ปุญฺเจตฺตํ อนุปชีวนฺโต กตญฺญกตเวที. ตโมไซติปฺรายนโน ปุญฺเจตฺตํ
อนุปชีวนฺโต”ติ อนญฺฎีกา.”^{๔๐}

เอว มาตาปิตโรปิ ปุตฺตานํ ปุพฺพการิญาเน ติฏฺฐนฺติ. ปุพฺพการิญาเน
มาตฺตมฺโม นาม ทานวเสน ทิสฺสติ. เตเน อญฺจกถาย^{๔๑} “เตสฺส ปุพฺพการี อีณํ เทมีติ สญฺญํ
กโรตฺติ”ติ วุตฺตํ. ทานํ นามเมตํ อามิสฺสธมฺมวเสน^{๔๒} ทฺวริธํ. เตสฺส อามิสฺสทานํ ปุตฺตสฺส
ชาตกาลโต ปญฺจาย สุขปจฺจยุปสฺสหารณน จ ทุกฺขปจฺจยาปหารณน จ ปวตฺติตํ
โหติ. ธมฺมทานํ ปน ตสฺส วิญฺญุตปฺปตฺตกาลโต ปญฺจาย กตฺตพฺพากตฺตพฺพานุสาสนน

^{๓๘} อภ.ปญฺจ.อ. ๓ / ๘๓ / ๖๔.

^{๓๙} อภ.ปญฺจก.มุลฎีกา ๓ / ๘๓ / ๔๕.

^{๔๐} อภ.ปญฺจก.อนญฺฎีกา ๓ / ๘๓ / ๕๘.

^{๔๑} อญฺ.ทก.อ. ๒ / ๑๒๐ / ๖๕.

^{๔๒} เทวmani ภิกฺขเว ทานานิ. กตmani เทว. อามิสฺสทานญฺจ ธมฺมทานญฺจ. อิมานิ โข ภิกฺขเว เทว
ทานานิ. เอตทคฺคํ ภิกฺขเว อิมสํ ทฺวรินฺนํ ทานานํ, ยทิทํ ธมฺมทานนฺติ. (อญฺ.ทก. ๒๐ / ๑๔๒ / ๘๗)

ปวตฺติตํ โหติ. ตถา हि โสณปณฺฑิตวฺหยาปสฺสวเตน ภควตา ชุทฺทกนิกาย
โสณนฺนทชาตกปาถิ^{๔๓} อีมา คาถา ภาสิตา :-

“ถนฺซีเรน คีเตน	องฺคปาวูรณฺณ จ
โรทนต์ ปุตฺตํ โตเสติ	โตเสนฺตี เตน วุจฺจติ
ตโต วาตาตเป โมเร	มมํ กตฺวา อุทิกฺขติ
ทารกํ อปฺปชานนฺตํ	โปเสนฺตี เตน วุจฺจติ
ยญฺจ มาตุณฺโณ โหติ	ยญฺจ โหติ ปิตุทฺธํ
อุภยมฺเปตสฺส โคเปติ	อปิ ปุตฺตสฺส โน สียา
เอวํ ปุตฺต อหํ ปุตฺต	อิติ มาตา วิหฺวณฺติ
ปมตฺตํ ปรทาเรสุ	นิสฺสีเว ปตฺตโยพฺพเน
สಾಯํ ปุตฺตํ อนายนฺตํ	อิติ มาตา วิหฺวณฺตี”ติ.

“องฺคปาวูรณฺณ จาติ ถนฺนตฺเร นิปฺชฺชาเปตฺวา สรีรสมฺพสฺสํ
ผราเปนฺตี องฺคสงฺขาเตเนว ปาวูรณฺณ. โตเสนฺตีติ สณฺญาเปนฺตี
หาเสนฺตี. มมํ กตฺวา อุทิกฺขติติ ปุตฺตสฺส เม อุปริ วาโต ปหฺรติ,
อาตโป ผรตีติ เอวํ มมํการํ กตฺวา สนิทฺเธน หทฺเยน อุทิกฺขติ.
อุภยมฺเปตสฺสาติ อุภยมฺปิ เจตํ ธนํ เอตสฺส ปุตฺตสฺส อตฺถาย อญฺเษํ
อทฺสเสตฺวา สารคพฺภาทีสุ มาตา โคเปติ. เอวํ ปุตฺต, อหํ ปุตฺตาติ
อนุทฺพาล ปุตฺต เอวํ ราชกฺูลาทีสุ อปฺปมตฺโต โหติ, อหฺมญฺจ กมฺมํ มา
กโรหีติ ลิกฺขาเปนฺตี อิติ มาตา วิหฺวณฺติ กิลมฺติ. ปตฺตโยพฺพเนติ
ปุตฺเต ปตฺตโยพฺพเน ตํ ปุตฺตํ นิสฺสีเถ ปรทาเรสุ ปมตฺตํ สಾಯํ
อนาคจฺฉนฺตํ ฅตฺวา อสฺสฺสปฺณฺณเหิ เนตฺเตหิ มคฺคํ โอโลเกนฺตี วิหฺวณฺติ
กิลมฺตี”ติ ตพฺพณฺณนา.”^{๔๔}

ตสฺมา ปุพฺพการิฏฺฏาเน มาตุธมฺโม อามิสฺทานเน ธมฺมทานเน จาติ ทฺวี่หิ
ทานเหิ ทิสฺสตีติ.

^{๔๓} พ.ชา. ๒๘ / ๑๖๘ - ๑๗๑ / ๕๔ - ๕๕.

^{๔๔} พ.ชา.อ. ๘ / ๑๙๖.

๓.๗ มิตตฎฐาเน ธมฺมจริยา

มาตาปิตุสฺ มาตา สเก สมเร มิตฺตํ นาม. วุตฺตญฺหิ ภควตา สํยุตฺตนิกาเย
สคาถวคฺคปาลิยํ มิตฺตสฺสฺเต^{๕๕} “มาตา มิตฺตํ สเก สมเร”ติ.

“มิตฺตญฺติ โรเค อุปฺปนฺเน ปาฏุงฺกียา วา อญฺเณน วา ยานเน
หริตฺวา เขมฺนํตํ สมฺปาปเนน มิตฺตํ. สเก สมเรติ อตฺตโน เคเห. ตถารูเป
โรเค ชาเต ปุตฺตภริยาทโย ชิคฺคฺจฺจฺนฺติ, มาตา ปน อสฺสจฺปิ จฺนฺทํ วิย
มญฺเณติ. ตสฺมา सा सगे समरे मित्तन्”ติ ตพฺพญฺณนา.^{๕๖}

“มิตฺตญฺติ สีนฺเหยเคน มิตฺตกิจฺจยฺยตฺตํ. อิทฺธิปฺเปตฺตปฺปการํ ทสฺสเสตฺ
โรเค อุปฺปนฺเนติอาทิ วุตฺตํ. ตถารูเปติ ชิคฺคฺจฺจฺนฺเเย ทฺตฺติกิจฺจเ วา. ยถา
อสนฺจิตานํ สณฺจาปนวเสน ปวสโต ปุริสสฺส โภคพฺยสเน นาถตา, เอวํ
ปุตฺตสีนฺหวเสน ปุตฺตสฺส มาตฺยา อนฺโตเคเห นาถตาติ วุตฺตํ มาตา
มิตฺตํ สเก สมเรติ”ติ ตฎฎีกา.^{๕๗}

ตสฺมา มาตา นาม ปิโย เม ปุตฺโตติ เคหสิตฺตปฺเปเมน ปุตฺตสฺส สฺหทา โหติ.
โรคาทิสฺส ปุตฺตสฺส อุปฺปนฺเนสฺส สพฺโพ เคหชนฺปิ ชิคฺคฺจฺจฺนฺติ, มาตา ปน น ชิคฺคฺจฺจฺนฺติ, ตํ
อุปสงฺกมิตฺวา เขมฺนํตํ สมฺปาเปตฺติ ทฎฺฐพฺพํ. เอวํ มาตา ปุตฺตสฺส มิตฺตฎฐาเนปิ ติฎฺฐติ.

มิตฺตฎฐาเน จ มาตฺธมฺโม สฺหทมิตฺตภาเวน ทิสฺสติ. กถเมสฺส สฺหทมิตฺตภาโว
ชานิตพฺโพติ เจ. ภควโต วจเนน. วุตฺตญฺเหตํ ภควตา ทิสมฺนิกาเย ปาฏิกวคฺคปาลิยํ
สิงฺคาลกสฺสฺเต^{๕๘} :-

“จตฺตาโรเม คหปติปุตฺต มิตฺตา สฺหทา เวทิตพฺพา, อุปการโก
มิตฺโต สฺหโท เวทิตพฺโพ, สมานสฺสทกฺโข มิตฺโต สฺหโท เวทิตพฺโพ,
อตฺถกฺขายี มิตฺโต สฺหโท เวทิตพฺโพ, อนุกมฺปโก มิตฺโต สฺหโท เวทิตพฺโพ.

^{๕๕} ส.ส. ๑๕ / ๕๓ / ๔๑.

^{๕๖} ส.ส.บ. ๑ / ๕๓ / ๙๐.

^{๕๗} ส.ส.ฎีกา ๑ / ๕๓ / ๑๓๗.

^{๕๘} ที.ปา. ๑๑ / ๒๖๐ - ๒๖๔ / ๑๖๒ - ๑๖๓.

จตุหิ โข คหปติปุตฺต จาเนหิ อุปการโก มิตฺโต สฺหโท เวทิตพฺโพ,
ปมตฺตํ รกฺขติ, ปมตฺตสฺส สาปเตยฺยํ รกฺขติ, ภิตฺตสฺส ปฏิสรรณํ โหติ,
อุปฺปนฺเนสฺส กิจฺจกรณียेสฺส ตทฺหิคุณํ โภคํ อณฺุปปเทติ. อิเมหิ โข
คหปติปุตฺต จตุหิ จาเนหิ อุปการโก มิตฺโต สฺหโท เวทิตพฺโพ.

จตุหิ โข คหปติปุตฺต จาเนหิ สฺमानสฺสทฺกฺโข มิตฺโต สฺหโท
เวทิตพฺโพ, คฺยฺหมสฺส อากิฺกฺขติ, คฺยฺหมสฺส ปรีคฺหติ, อาปทาสุ น วิชฺหติ,
ชีวิตฺปิสฺส อตฺถาย ปรีจฺจตฺตํ โหติ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต จตุหิ จาเนหิ
สฺमानสฺสทฺกฺโข มิตฺโต สฺหโท เวทิตพฺโพ.

จตุหิ โข คหปติปุตฺต จาเนหิ อตฺถกฺขายี มิตฺโต สฺหโท เวทิตพฺโพ,
ปาปา นิวาเรติ, กลฺยาณํ นิเวเสติ, อสฺสํ สฺวาเรติ, สคฺคสฺส มคฺคํ
อากิฺกฺขติ, อิเมหิ โข คหปติปุตฺต จตุหิ จาเนหิ อตฺถกฺขายี มิตฺโต
สฺหโท เวทิตพฺโพ.

จตุหิ โข คหปติปุตฺต จาเนหิ อณฺุกมฺปโก มิตฺโต สฺหโท เวทิตพฺโพ,
อภเวณสฺส น นนฺหติ, ภเวณสฺส นนฺหติ, อวณฺฺณํ ภณฺฺมานํ นิวาเรติ,
วณฺฺณํ ภณฺฺมานํ ปสฺสํติ. อิเมหิ โข คหปติปุตฺต จตุหิ จาเนหิ อณฺุกมฺปโก
मितฺโต สฺหโท เวทิตพฺโพ"ติ.

“ตตฺถ สฺหทาติ สฺนุทฺรทฺทยา. ปมตฺตํ รกฺขตีติ มชฺช์ ปิวิตฺวา
คามมชฺฺฉเม วา คามทฺวาเร วา มคฺเค วา นิปฺนฺนํ ทิสฺวา เอวํ นิปฺนฺนสฺส
โกจิเทว นิवासนปารุปนํปิ หเรยฺยาติ สมีเป นิสีทิตฺวา ปพฺพุทฺธกาเล
คเหตฺวา คจฺฉติ. **ปมตฺตสฺส สาปเตยฺยนฺฺติ** สหาโย พหิคโต วา โหติ สุวํ
ปิวิตฺวา วา ปมตฺโต, เคหํ อนารกฺขํ, โกจิเทว ยํกิลฺลิจิ หเรยฺยาติ เคหํ
ปวิสิตฺวา ตสฺส ธนํ รกฺขติ. **ภิตฺตสฺสาติ** กิสฺมิลฺลิจิเทว ภเย อุปฺปนฺเน
มา ภายิ, มาทิสฺเส สหาเย จิตฺเต กิ ภายสีติ ตํ ภยํ หรณฺโต ปฏิสรรณํ โหติ.
ตทฺหิคุณํ โภคนฺฺติ กิจฺจกรณียे อุปฺปนฺเน สหายํ อตฺตโน สนฺฺติกํ อาคตํ
ทิสฺวา วทติ กสฺมา อาคโตสีติ. ราชกฺุเล กมฺมํ อตฺถีติ. กิ ลทฺฐํ วฏฺฏตีติ.

เอโก กหาปโนติ. นคร กมัม นาม น เอกกหาปณน นิปปชชติ, เทว
คณหาหิติ เอว ยตตัม วทติ, ตโต ทิคุณ เทติ.

คฺยฺหมสฺส **อาจิขตฺติ** **อตฺตโน** **คฺยฺหํ** **นิคฺคฺยฺหิตุํ** **ยฺตฺตกํ**
อณฺณสฺส อกเถตฺวา ตสฺเสว **อาจิขติ**. **คฺยฺหมสฺส** **ปริคฺขหิตฺติ** **เตน** **กถิตํ**
คฺยฺหํ **ยถา** **อณฺโณ** **น** **ชานาติ**, **เอวํ** **รกฺขติ**. **อาปทาสุ** **น** **วิขหิตฺติ**
อุปปนฺเน **ภเย** **น** **ปริจฺจชติ**. **ชีวตีปสฺส** **อตฺถายาติ** **อตฺตโน** **ชีวตี**
ตสฺเสว สหายสฺส อตฺถาย **ปริจฺจตฺตเมว** **โหติ**, **อตฺตโน** **ชีวตี** **อคเณตฺวา**
ตสฺส **กมัม** **กโรติ**เยว.

ปาปา **นิวาเรตีติ** **อเมหฺสุ** **ปสฺสนฺเตสุ** **ปสฺสนฺเตสุ** **ตฺวํ** **เอวํ** **กาตุํ**
น **ลภสิ**, **ปณฺจ** **เวรานิ** **ทส** **อกุสลกมฺมปถ** **มา** **กโรหิตี** **นิวาเรตี**.
กฺลฺยาณ **นิเวเสตีติ** **กฺลฺยาณกมฺเม** **ตีสุ** **สรณฺเส** **ปณฺจสุ** **สีเลสุ** **ทสสุ**
กุสลกมฺมปถ **วตฺตสฺสุ**, **ทานํ** **เทหิ**, **ปุณฺณํ** **กโรหิ**, **ธมฺมํ** **สุโณหิตี** **เอวํ**
กฺลฺยาณ **นิโยเชตี**. **อสฺสุตํ** **สาเวตีติ** **อสฺสุตปุพฺพํ** **สุขมํ** **นิปุณํ** **การณํ**
สาเวตี. **สคฺคสฺส** **มคฺคนฺติ** **อิทํ** **กมัม** **กตฺวา** **สคฺเค** **นิพฺพตฺตุนตีติ** **เอวํ**
สคฺคสฺส **มคฺคํ** **อาจิขติ**.

อภเวนสฺส **น** **นฺนทตีติ** **ตสฺส** **อภเวน** **อวทฺธมฺมียา** **ปฺตฺตทารสฺส** **วา**
ปริชนสฺส **วา** **ตถารูปํ** **ปาริชฺฌณํ** **ทิสฺวา** **วา** **สุตฺวา** **วา** **น** **นฺนทติ**,
อนตฺตมโน **โหติ**. **ภเวนาติ** **วทฺธมฺมียา** **ตถารูปสฺส** **สสฺสาทิสฺมปฺตฺตี** **วา**
อิสฺสรียปฺปฏิลาภํ **วา** **ทิสฺวา** **วา** **สุตฺวา** **วา** **นฺนทติ**, **อตฺตมโน** **โหติ**.
อวณฺณํ **ภณฺมานํ** **นิวาเรตีติ** **อสุโก** **วิรูโป** **น** **ปาสาทิโก** **ทฺฐชฺาติโก**
ทฺฐสีโลติ **วา** **วฺตฺเต** **เอวํ** **มา** **ภณิ**, **รูปวา** **จ** **โส** **ปาสาทิโก** **จ** **สุชาโต** **จ**
สีลสมฺปนฺโน **จาติอาทึหิ** **วจเนหิ** **ปรํ** **อตฺตโน** **สหายสฺส** **อวณฺณํ** **ภณฺมานํ**
นิวาเรตี. **วณฺณํ** **ภณฺมานํ** **ปสฺสตีติ** **อโห** **สุญฺญํ** **วทสิ**, **สุภาสิตํ** **ตยา**

เอวเมตฺ, เอส ปุริโส ฐาปา ปาสาทิกโก สุชาโต สีสสมุปนฺโนติ เอว
อตฺตโน สหายกสฺส ปริ วณฺณํ ภณมานํ ปัสสตี"ติ ตพฺพณฺนา."^{๔๔}

“**สุนฺทรททยาติ** เปมสฺส อตฺถิวนฺน ภาทฺทจิตฺตา. **ปมตฺตํ รกฺขตีติ**
เอตฺถ ปมาทวเสน กิณฺจิ อยฺยเต กเต ตาทีเส กาเล รกฺขณํ, ภูตสฺส
สรณํ โหตีติ อิมินา ว ตํ คหิตนฺติ ตโต อญฺญเมว ปมตฺตสฺส รกฺขณวิธิ
ทสฺเสตฺถ มชฺชํ ปิวิตฺวาติอาทิ วุตฺตํ. **เคเห** อารกฺขํ อสฺสัวิทฺตสฺส พหิคมนมฺปิ
ปมาทปกฺขิกเมวาทิ สหาโย พหิคโต วา โหตีติ วุตฺตํ. **ภยํ หรณฺโตติ**
ภยํ ปฏิพาหนฺโต. โภคเหตุตาย ผลุปจาเรน ธนํ โภคนฺติ วทติ.
กิจจกรณียะติ ชุทฺทเก มหนฺเต จ กาทพฺเพ อุปฺปนฺเน.

นิคฺขิตฺตํ ยุตฺตกถนฺติ นิคฺขิตฺตํ จาเทตฺถ ยุตฺตกถํ, นิคฺขิตฺตํ วา ยุตฺตา
กถา เอตฺตสฺสาติ นิคฺขิตฺตํ ยุตฺตกถํ, อตฺตโน กมฺมํ. **รกฺขตีติ** อนาวิกโรนฺโต
จาเทติ. **ชีวิตมฺปิ** ปิสทฺเทน กิมจํ ปน อญฺญํ ปริคฺคหิตวตฺถนฺติ
ทสฺเสติ.

ปสฺสเนตฺส **ปสฺสเนตฺสฺส**ติ อาเมตฺติวจเนน นิวาริยมานสฺส ปาปสฺส
ปฺนปฺปนํ กรณํ ทีเปติ. ปฺนปฺปนํ กโรนฺโต हि ปาปโต วิเสเสน
นิวาเรตพฺโพ โหติ. **สรณฺสฺส**ติ สรณฺสฺส วตฺตสฺส อภินฺนานิ กตฺวา ปฏิปชฺช,
สรณฺสฺส วา อุปาสกภาเวน วตฺตสฺส. **นิปฺพนฺติ** สณฺหํ. **การณฺนฺติ**
กมฺมสฺสกตาทีเภาทฺยตฺตํ. **อิทํ กมฺมนฺติ** อิมํ ทานาทีเภาทํ กุสลกมฺมํ.
กมฺมนฺติ สาธารณโต วุตฺตสฺสาปิ ตสฺส สคฺเค นิพฺพตฺตนฺตีติ
ปทฺนฺตรสนฺนิธานเนน สทฺธาหิโรตฺตปฺปาโลภาทีคุณธมฺมสมฺมุคฺคิตา วีย
กุสลภาโว โชติโต โหติ. สทฺธาทโย हि ธมฺมา สคฺคคามิมคฺโค. ยถา :-

‘สทฺธา หิริยํ กุสลญฺจ ทานํ

ธมฺมา เอเต สปฺปริสาณฺยาตา

เอตํ หิ มคฺคํ ทิวํ วนฺติ

เอเตน หิ คจฺฉติ เทวโลกนฺ"ติ.^{๕๐}

ภวนํ สมฺปตฺติวฑฺฒนํ ภเวติ อตฺถิ, ตปฺปฏิกฺเขเปน อภเวติ อาห
อภเวน อวฑฺฒิยาติ. ปาริซุณฺณนฺติ ชานิ. อนตฺตมโน โหติติ อตฺตมโน
น โหติ อนุกมฺปกภาวโต. อญฺเฐน ตํ อภํ อตฺตนิ อาปตฺติํ วย
มญฺเฐน. อิทานิ ตํ ภํ สรูปโต ทสฺเสตฺถํ ตถารูปนฺติอาทิ วุตฺตํ. วิรูปโต
พีภจฺจ. น ปาสาทิกิโกติ ตสฺเสว เวจฺจํ. สฺสาโตติ สุนฺทราชาติโก
ชาติสมฺปนฺโน"ติ ตฎฺฎีกา.^{๕๑}

ตสฺมา ยถา เต สุนฺทमितฺตา จตฺตฺติ จตฺตฺติ จาเนหิ สมฺนฺนาคตา โหนฺติ,
ตถา มาตาปิ จตฺตฺติ จตฺตฺติ จาเนหิ สมฺนฺนาคตา โหติติ ทฎฺฐพฺพํ. เอวํ มิตฺตฎฺฐจาเน
มาตฺตมฺโม สุนฺทमितฺตภาเวน ทิสฺสตี. ตถา หิ ภควา ตตฺถเวย สิงฺคาลกสฺสฺเต^{๕๒} อีมา เทว
คาถา อภาสิ :-

"อุปการิ จ โย มิตฺโต
อตฺถกฺขายี จ โย มิตฺโต
เอเตปิ มิตฺเต จตฺตฺตาริ
สกกจฺจํ ปยิริปาเสยฺย

สุขทฺกฺโข จ โย สฺสา
โย จ มิตฺตานุกมฺปกิ
อิตฺติ วิญฺญาย ปณฺทิตो
มาตา ปุตฺตํว อีรสนฺ"ติ.

๓.๘ ตสฺสสุทฺธานํ

เอวํ กถํ นานาคณฺเฐสุ ยถาวุตฺตา มาตฺตมฺมจริยา โหติติ อิมินา
ปญฺเฬน ปาลิคนฺถสมฺมุเห ปากฺกฺวา มาตฺตมฺมจริยา วุตฺตา, สฺวา ปุตฺตสฺส พุรหฺมญฺจาเน

^{๕๐} อจฺ.อฎฺฐก. ๒๓ / ๓๒ / ๑๙๔.

^{๕๑} ที.ปา.ฎีกา ๓ / ๒๖๐ - ๒๖๔ / ๑๖๘ - ๑๖๙.

^{๕๒} ที.ปา. ๑๑ / ๒๖๕ / ๑๖๓.

ปัพพเทวตานุจानะ ปัพพทาจริยญฺจานะ อานุเนยฺยญฺจานะ ปุรตฺถิมทิสานุจานะ ปัพพทการิยญฺจานะ
มิตฺตญฺจานะ จ ทิสฺสติ.

สงฺเขปกถา เจตฺถ เอวํ ทญฺจพฺพทา :- มาตาปิตโร นาม ปุตฺตํ โปเสนุตตา
พฺรหฺมาทิสฺส จานะสฺส ธมฺมํ กโรนฺติ. กุจฺฉิตฺตสฺมี หิ ทารเก กทา นฺ ชฺช ปุตฺตกํ อโรคํ
ปริปฺปนฺณงฺคปจฺจํคํ ปสฺสิสฺสจฺจมาติ มาตาปิตฺตูนํ เมตฺตจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ. ยทา ปเนส มนุโท
อุตฺตานุเสยฺยโก อุกาหิ วา มงฺกุเณหิ วา ทญฺโจ ทุกฺขเสยฺยาย วา ปิฬิตฺโต ปโรทิตฺติ วิรวติ,
ตทาสฺส สทฺทํ สุตฺวา มาตาปิตฺตูนํ การุญฺญํ อุปฺปชฺชติ. อาธาวิตฺวา วิธาวิตฺวา กิฬินกาเล
ปนฺน โสภณียวยสฺมี วา จิตฺกाले ทารกํ โอโลเกตฺวา มาตาปิตฺตูนํ จิตฺตํ สปิप्ปิมนฺนุชฺเช
ปฏฺชิตฺตสฺสทวิหตฺกปฺปาสปิฏฺฏลํ วีย มุทฺกํ อามิตฺตํ ปโมทิตํ, ตทา เตสํ มุทิตา ลพฺภติ.
ยทา ปนฺน เตสํ ปุตฺโต ทารภรณํ ปจฺจุปฺปจฺเปตฺวา ปาฏิเยกฺกํ อการํ อชฺฌาวสฺติ, ตทา
มาตาปิตฺตูนํ สกฺโกตฺติทานิ โน ปุตฺตโก อุตฺตโน ธมฺมมตฺตาย ชีวิตฺตุนฺติ มชฺฌมตฺตภาโว อุปฺปชฺชติ.
เอวํ ตสฺมี กाले อุเปกฺขา ลพฺภติ. เอวํ มาตาปิตโร ปุตฺตสฺส หิตญฺเจว สฺสขญฺจ
สมุปฺปาเพนฺตา เมตฺตากรุณามุทิตาอุเปกฺขาสงฺขาทေန พฺรหฺมวิหารธมฺมวเสน พฺรหฺมาติ
สงฺขยํ คจฺฉนฺติ.

พฺรหฺมา นามะส ปุคฺคลาธิญฺจานโต จาตุมฺมุชฺเช เทวตาวิเสสํ โหติ.
มาตาปิตโรปิ ปุตฺตานํ อปรารํ อคเณตฺวา เอกนฺตเณว เตสํ อนตฺตถาหํ อตฺถุปฺปตฺติญฺจ
อากงฺขนฺตา วุตฺตนเยเนว จตฺตพฺพิธสฺสาปิ พฺรหฺมวิหารสฺส ลภนฺโต อตฺถาย หิตาย สฺสขาย
ปฏฺธิปชฺชนฺตา ปรมทกฺขิณเยยฺยา หุตฺวา อตฺตนิ กตํ การํ มหปฺพลตํ มหานิสฺสํสฺตญฺจ
อาวหนฺติ, ตสฺมา เต อุโก ปัพพเทวภาเวน เทวตาติ สงฺขยํ คจฺฉนฺติ.

มาตาปิตโร หิ ปุตฺเต สิกฺขาเปนฺตา อติตรุณกาลโต ปญฺจาย เอวํ นิสฺสํ, เอวํ
คจฺฉ, เอวํ ติฏฺฐ, เอวํ สย, เอวํ ชาท, เอวํ ญฺญ, อยฺนเต ตาตาติ วุตฺตพฺพิ, อยํ
ภาตีกาติ, อยํ ภคินีติ, อิทํ นาม กาคํ วญฺญติ, อิทํ นาม กาคํ น วญฺญติ, อสฺสํ นาม
อุปสงฺกมิตฺตํ วญฺญติ, อสฺสํ นาม อุปสงฺกมิตฺตํ น วญฺญตีติ คาเหนฺติ สิกฺขาเปนฺติ. ยถา จ
อจาริยา ปญฺจหิ จานะหิ อนฺตเวาสิ อนฺนํมฺปนฺติ, สฺวณฺตี วิเนนฺติ, สฺสคฺคหิตํ คานาเปนฺติ,
สพฺพลสิปฺปสฺสํ สมนฺนํชานโน ภวนฺติ, มิตฺตามจฺเจสฺส ปฏฺเวเพนฺติ, ทิสาสฺส ปริตฺตานํ

กโรนฺติ, ตถา มาตาปิตโรปิ อัจริยญฺชานเ ปฺตํ อํญมปฺนติ, ตสฺมา เต อํโ
อัจริยสทิสวตฺติตาย ปุพฺพทิจริยภาวํ คจฺฉนฺติ.

มาตาปิตุหิ นาม ปุตฺตสฺส ทานํ ทาทพฺพํ, ปิยวจฺนํ ภณฺติพฺพํ, อตุโ
กตฺตพฺพาทตฺตพฺพานุสาสนวเสน จริตพฺพโ, สฺमानสฺสทฺทกฺขภาววเสน สฺมานตฺตตา กาทพฺพา.
ยถา हि อานิยา สติเยว รโถ ยาทิ, อสฺติ น ยาทิ, เอวเมว อิมสฺส สงฺคเหสฺส สติเยว โลโก
วตฺตติ, อสฺติ น วตฺตติ. สเจ ปน มาตาปิตฺวํ เอเต จตฺตาริ สงฺคหา น ภเวยฺยํ, เต วา
เอเต สงฺคเห ปุตฺตสฺส น ภเวยฺยํ. เตว ปุตฺเตน กตฺตพฺพํ มานํ วา ปุชฺชํ วา น ลภายฺยํ.
เอวเมว มาตาปิตโร ปุตฺตสฺส อานุเนยฺยญฺชานเ ติจฺฉนฺติ.

ปฺรตฺถิมทิสานุญฺชานสฺมิมฺปน มาตาปิตโร ปญฺจหิ จานเหิ ปฺตํ อํญมปฺนติ.
เสยฺยถิํ. ปาปา นิวาเรนฺติ, กลฺยาณเ นิเวเสนฺติ, สิปฺปํ ลิกฺขาเปนฺติ, ปฏฺฐิเปน ทาเรน
สํโยเชนฺติ, สมเย ทายชฺชํ นิยฺยาเทนฺติ.

อปิจ ปุพฺพทิจริญฺชานเ มาตาปิตฺธมฺโม อามิสฺทานเณ ธมฺมทานเณ จาติ ทวีหิ
ทานเหิ ทิสฺสติ. ตตฺถ อามิสฺทานํ ปุตฺตสฺส ชาตกาลโต ปญฺจาย สฺขปฺจยฺยปฺสํหเรณเณ เจว
ทฺทกฺขปฺจยฺยาปฺหเรณเณ จ ปวตฺตติํ โหติ. ธมฺมทานํ ปน ตสฺส วิบฺบุดตฺตกาลโต ปญฺจาย
กตฺตพฺพาทตฺตพฺพานุสาสเนน ปวตฺตติํ โหติ.

มาตาปิตฺตฺส มาตา สเก สมเร มิตฺตํ นาม. มิตฺตญฺชานเ มาตฺธมฺโมปิ
สิงฺคาลกสฺสฺเต ยถาวตฺเตน สฺนทมิตฺตภาเวน ทิสฺสติ. สฺนทมิตฺตา นาม อูปการกสฺมานสฺส-
ทฺทกฺขอตฺตกฺขายิอํญมปฺกวเสน จตฺตพฺพิธา โหนฺติ. ตตฺถ สฺนทมิตฺตภาโว อํญมานวเสน
เอวํ ทญฺจพฺพโ :-

อูปการกญฺชานเ มาตา จตฺุหิ จานเหิ ปฺตํ อํญมปฺติ. เสยฺยถิํ. ปมตฺตํ
รกฺขติ, ปมตฺตสฺส สาทเตยฺยํ รกฺขติ, ภัตฺตสฺส ปฏฺฐิรณํ โหติ, อูปปนฺเนสฺส กิจฺจกรณเณยฺส
ตทฺทิกฺคณํ โภคํ อํญปฺเทติ.

สฺมานสฺสทฺทกฺขญฺชานเ มาตา จตฺุหิ จานเหิ ปฺตํ อํญมปฺติ. เสยฺยถิํ.
คฺยฺหมสฺส อากิรฺกฺขติ, คฺยฺหมสฺส ปรีคฺชนฺติ, อापทาสุ น วิรฺกฺขติ, ชีวตฺตปิสฺส อตฺถาย
ปรีจจตฺตํ โหติ.

อตถกขายิฎฐาเน มาตา จตุหิ จาเนหิ ปุตตํ ออนุมปติ. เสยฺยถิทํ. ปาปา
นิวาเรติ, กลฺยาणे นิเวเสติ, อสฺสุตํ สวาเรติ, สคฺคสฺส มคฺคํ อาจิกฺขติ.

ออนุมปกฺกฺขาเน มาตา จตุหิ จาเนหิ ปุตตํ ออนุมปติ. เสยฺยถิทํ. อภเวณสฺส
น นนฺทติ, ภเวณสฺส นนฺทติ, อวณฺณํ ภณฺมานํ นิวาเรติ, วณฺณํ ภณฺมานํ ปสฺสตีติ.

เอวํ มาตาปิตโร ปุตตสฺส ปุชฺชารหา หุตฺวา พุรหฺมาทิสฺส จาเนสฺส ติฎฺฐจฺนตฺตีติ.

ปาลิกนฺถสฺสุมฺहे ปากฺกา มาตุธมฺมจริยา นิฏฺฐิตา.

จตุตถโก ปริจเจโท

ปาลิคนุถสมุเห ปากฏ์ มาตุนิทสฺสนวตฺถุ

มาตุนิทสฺสนวตฺถุ นาม มาตุนิ นิตฺสฺสนวตฺถุ. มาตา จ นาม [ปุตฺตํ] ชเนตฺติ
ชนิกาติ จ [เปเมน ปุตฺตเกสุ] อมติ ปวตฺตตฺติ อมฺมาติ จ [ปุตฺตํ] อมฺพติ
รกฺขตฺติ อมฺพาติ จ วุจฺจติ.^๑ ตสฺมา มาตฺภาโว สห ปุตฺเตน สํวตฺตติ. มาตฺภาโว
นามสฺส ทุตฺติยตฺติยปริจฺเจเทสุ วุตฺตนเยน ชนนีตาลกฺขणे โหติ ปุตฺตโปสนาทิรโส
ปุตฺตสมฺพนุชปจฺจุปฺปจฺจาโน ปุตฺตเปมปทฺฐจฺจาโน. โส ปน มาตุนิ ปวตฺติยา นานปฺปกาโร
โหติ, ตํ ทสฺสเสตฺถ มาตุนิทสฺสนวตฺถุ วุจฺจเต.

๔.๑ มหามายาเทวี

อัย มหามายาเทวี พุทฺธ ชนํ อติทฺถกฺกรการิกา. สา हि อมฺหากํ พุทฺธสฺส
ชนิกมาตา อโหสิ, เตเนว ตสฺสา อติคฺฉนํ อณฺุสฺสรนฺุตติยา มหापฺชาปติยา โคตมียา
ชฺุทฺทกนิกาเย เถรีคาถาปาลิยํ จกฺกนิปาเต^๒ อัย โสสานคาถา ภาสิตา :-

“พุทฺธํ วต อตฺถาย

มายา ชนยิ โคตมํ

พฺยาธิมรณตฺนุนานํ

ทฺถกฺกชนํ พฺยปานุที”ติ.

“พุทฺธํ วต อตฺถายาติ โสสานคาถายปิ สตฺถุ โลกสฺส พุทฺธการตฺเถว
วิภาเวติ, ยํ ปเนตฺถ อตฺถโต น วิภตฺตํ, ตํ สุวิญญฺเยยฺยเมวา”ติ ตพฺพณฺณนา.”

^๑ พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ, ธาตวตฺถสังคหปารุณิสสชชะ, ปรึวรรต-แปลโดย พระราชปริยัติโมลี (อุปลโม) และคณะ. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓, ๑๕.

^๒ พ.เถรี. ๒๖ / ๑๖๒ / ๔๕๓.

^๓ พ.เถรี.อ. ๑๖๒ / ๑๘๑.

พุทธมาตา จ นาม ปริบริตปารมี โหติ อภินีหารสมฺปนฺนา อเนกคฺคฺคา, ตสฺมา
มหามายาเทเวีย พุทฺธมาตุภาโว กเถตพุโ.

สา กิร วิปสฺสึสฺสุมาสมฺพุทฺธกาเล พุทฺธมาตตํ ปตฺเตตฺวา ยาวตายุํ จตฺวา
ตโต จวิตฺวา ตฺสึตเทวโลกเก นิพฺพตฺติตฺวา เทวโลกโต มนุสฺสโลกํ มนุสฺสโลกโต เทวโลกํ
สํสรนฺตี เทวทปฺปเร ราชกุเล ปฏิสนฺธี คณฺหิ. วุตฺตณฺหิ ปจฺมสมฺโพธิยํ^{*}

“ตทา สิริมหามายาเทวีปี วิปสฺสึสฺส สฺมมาสุมพุทฺธสฺส กาเล
พณฺณมตฺตีนคฺเร พณฺณมหาราชเชฏฺฐกธิตา หุตฺวา อตฺตโน ปิตฺรา พณฺณ-
รณฺดา ทินฺนํ อคฺคจฺนุทฺทสํ อติสฺสุมจฺจณฺณํ กตฺวา มหาสฺวณฺณสมฺมุคฺเค
ปุเรตฺวา อาทาย ทีปธูปคณฺธมาลาทีนํ คานาเปตฺวา สหสฺสปริวารเห สทฺธิ
นคฺรา นิภฺษมิตฺวา เขมมิกทายวิหารํ คณฺตฺวา ตถาคตสฺส สฺวณฺณวณฺณํ
สํริํ จนฺทจฺจณฺณนํ ปุเชตฺวา เสสจฺนุทฺทจฺจณฺณานิ คณฺธกฺกียํ วิกิริตฺวา
ตโต ปจฺฉา สาทเรน สพุพฺพณฺณพุทฺธํ วนฺทิตฺวา ฆนฺเต โลกนายก อหํ
อนาคเต กาเล ตุมฺหาทิสฺสสฺส พุทฺธสฺส มาตา ภเวยฺยนฺติ ปตฺถนํ อกาสิ.
วิปสฺสึ ภควาปี ตสฺสา อณฺโถมทํ กตฺวา ปตฺถนํ วรํ อทาสิ. ส่าปี ภควนฺตํ
วณฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ชมาเปตฺวา นครํ ปาวิสิ. สา ยาวตายุํ จตฺวา
อายุหปริโยसानเ ตโต จวิตฺวา ตฺสึตเทวโลกเก นิพฺพตฺติ. เทวโลกโต
มนุสฺสโลกํ มนุสฺสโลกโต เทวโลกํ สํสรนฺตี กสฺสปทสฺพลสฺส กาเล
กิกิสฺสรณฺโเบ ธีตา หุตฺวา สฺฐมฺมา นาม สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา
จตฺสฺตสฺสสฺสาวเกหิ สทฺธิ ภควโต มหาทานํ อทาสิ. ส่าปี อตฺตภาวํ
อติภฺกมิตฺวา มนุสฺสโลกํ อาคตา มทฺทราชธีตา หุตฺวา ผุสฺสตี นาม
กุมาริกา สณฺชยกุมารเณ สทฺธิ อภิเสกํ ลภิตฺวา เวสฺสนฺตรสฺส มาตา
อโหสิ. ตโต จวิตฺวา ตฺสึตทวเน นิพฺพตฺติ. ตโต นีวตฺติตฺวา เทวทปฺปเร
อธิปติสฺส ชนาธิปฺรณฺโเบ อคฺคมहेสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธี คณฺหิตฺวา
ทสฺมาสจฺจเยน มาตุ กุจฺฉิตโต นิภฺษมิตฺวา อติลภฺชนสมนฺนาคตา อโหสิ”ติ.

^{*} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปจฺมสมฺโพธิ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท
สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๔ - ๕.

มาตุสยน์ ติกขตตุ ปทกขิณํ กตฺวา ทกขิณปสฺสํ ผาเลตฺวา กุจฺฉิ
ปวิญฺจสทิสํ อโหสีติ. เอวํ อุตฺตราสาฬหฺนกฺขตฺเตน ปฏิสนฺธิ คณฺหี"ติ.

ปณฺจสฺส หิ สีเลสฺส สฺราเมรยมชฺชํ ปิวนฺตสฺส ปมาทญฺ्ञานํ นาม, ตมฺปิ
เสสฺสานํ สีลานํ ภินฺทญฺ्ञานํ โหติ, เตน มหามายาเทวี สฺราเมรยมชฺชํ น ปิวิ.
เอวํ สํ โฬธิตฺตสฺส ปฏิสนฺธิคฺคหณทิวเสปิ อชฺณชปณฺจสีลา อโหสี. เตนาห ภควา
มชฺฌิมนิกาเย อูปริปณฺณาสกปาลิยํ อจฺฉริยพฺพุตธมฺมสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส

“ยทา อานนฺท โฬธิตฺโต มาตุกุจฺฉิ โอกฺกนฺโต โหติ, ปกตียา
สีลวตี โฬธิตฺตมาตา โหติ, วิรตา ปาณาติปาตา วิรตา อทินฺนาทานา
วิรตา กาเมสฺมุจฺฉาจารา วิรตา มุสาวาทา วิรตา สฺราเมรยมชฺช-
ปมาทญฺ्ञานา"ติ.

“ปกตียา สีลวตีสติ สภาเวเนว สีลสมฺปนฺนา. อนุปฺปนฺเน กิร พุทฺธ
มนุสฺสสา ตาปสฺสปริพฺพาชกานํ สนฺติเก วณฺทิตฺวา อุกฺกฏิกํ นิสีทิตฺวา สีลํ
คณฺหนฺติ, โฬธิตฺตมาตาปิ กาลเทวิลลสฺส อีสฺสิโน สนฺติเก คณฺหาติ.
โฬธิตฺเต ปน กุจฺฉิคเต อณฺเวยสฺส ปาทมฺมุเล นิสีทิตฺตํ นาม น สกฺกา,
สมาสเน นิสีทิตฺวา คหิตสีลมฺปิ อวณฺเวยา การณมตฺตํ โหติ. ตสฺมา
สยเมว สีลํ อคฺคเหสีติ วุตฺตํ โหตี"ติ ตพฺพณฺณนา.”

“สภาเวเนวาติ ปรสฺส สนฺติเก คหณฺเน วินา อตฺตโน สภาเวเนว สยเมว
อธิญฺจหิตฺวา สีลสมฺปนฺนา"ติ ตญฺญิกา.”

^๙ ม.ญ. ๑๔/๒๐๓/๑๗๐.

^{๑๐} ม.ญ.บ. ๓/๒๐๓/๑๓๐.

^{๑๑} ม.ญ.ฎีกา ๓/๒๐๓/๔๐๑.

ปุ่น จปร. โพธิสตุเต กุจฉิตเต น มหามายาเทเวีย ปุริเสสุ มานส์ อุปุปชติ
กามคุโนปสณฺหิตํ, อนติกกมณียา จ สฺวา อโหสิ เกณจิ ปุริเสน รตฺตจิตฺเตน. วุตฺตญฺเหตํ
ภควตา :-

“ยทา อานนฺท โพธิสตุโต มาตุกุจฺฉิ โอกฺกนฺโต โหติ, น
โพธิสตุตมาตุ ปุริเสสุ มานส์ อุปุปชติ กามคุโนปสณฺหิตํ,
อนติกกมณียา จ โพธิสตุตมาตา โหติ เกณจิ ปุริเสน รตฺตจิตฺเตนา”ติ.^{๑๐}

“ปุริเสสฺสฺสฺส โพธิสตุตสฺส ปิตโร อาที กตฺวา เกสฺสฺสฺส มนุสฺสเสสฺส
ปุริสาธิปฺปายจิตฺตํ นุปุปชติ. ตญฺจ โข โพธิสตุตคารเวณ, น
ปหีนกิลเสตาย. โพธิสตุตมาตุ รูปํ ปน สุกฺกสลาปิ สิปฺปิกา
ไปตฺถกมฺมาทีสุปิ กาคฺคํ น สกฺโกนฺติ, ตํ ทิสฺวา ปุริสสฺส ราโค นุปุปชติตี
น สกฺกา วตฺตํ. สเจ ปน ตํ รตฺตจิตฺโต อุปสงฺกมิตฺกามา โหติ, ปาทา น
วหนฺติ, ทิพฺพสงฺขลิกา วีย พชฺฌนฺติ. ตสฺมา อนติกกมณียาติอาที
วุตฺตนุ”ติ ตพฺพณฺณนา.”^{๑๑}

“มนุสฺสเสสฺสฺส อิทํ ปกฺติจาริตฺตวเสน วุตฺตํ มนุสฺสสิตฺติยา นาม
มนุสฺสปุริเสสุ ปุริสาธิปฺปายจิตฺตํ อุปุปชเชยฺยติ, โพธิสตุตมาตุ ปน
เทเวสุปิ ตาทีสํ จิตฺตํ นุปุปชเตว, ยถา โพธิสตุตสฺส อานุกาเวณ
โพธิสตุตสฺส มาตุ ปุริสาธิปฺปายจิตฺตํ นุปุปชติ, เอวํ ตสฺส อานุกาเวเนว
สฺวา เกณจิ ปุริเสน อนติกกมณียาติ อาห ปาทา น วหนฺติ,
ทิพฺพสงฺขลิกา วีย พชฺฌนฺตีสฺส”ติ ตญฺญีกา.”^{๑๒}

ปุ่น จปร. โพธิสตุเต กุจฉิตเต มหามายาเทวี ปญฺจหิ กามคุณฺเห สมนฺปิตา
สมงฺคิภูตา ปริจาเรสิ. วุตฺตญฺเหตํ ภควตา :-

^{๑๐} ม.อ. ๑๔ / ๒๐๓ / ๑๗๐.

^{๑๑} ม.อ.อ. ๓ / ๒๐๓ / ๑๓๐.

^{๑๒} ม.อ.ญีกา ๓ / ๒๐๓ / ๔๐๑.

“ยथा อานนท โพธิสตุโต มาตุกัจฉี โอกกนฺโต โหติ, ลภินี โพธิสตุตมาตา โหติ ปญฺจนํ กามคุณานํ, สา ปญฺหิ กามคุณेहि सम्पปีตา สมํคีภูตา ปรีจาเรตี”ติ.^{๑๓}

“ปญฺจนํ กามคุณานนฺติ ปุพฺเพ กามคฺฌุปสํหิตนฺติ ปุริสาธิปฺปายวเสน วตฺถุปฏิกฺเขโป กถิตฺ, อธิ อารมฺมณปฏฺิลาโก ทสฺสีโต. ตทา กิร เทเวีย เอวรูปุ ปฺตฺโต กุจฺฉิสฺมี อฺปฺปนฺโนติ สุตฺวา สมฺนตฺโต ราชาโน จ มหคฺฌาภรณตฺริยาทิวเสน ปญฺจทวารารมฺมณวตฺถุตฺตํ ปณฺณการํ เปเสนฺติ, โพธิสตุตสฺส จ โพธิสตุตมาตฺยา จ กตกมฺมสฺส อฺสฺสนฺนตฺตา ลภสฺสการสฺส ปมาณปรีจฺเชโท นาม นตฺถิ”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๑๔}

“ปุพฺเพ กามคฺฌุปสํหิตํ จิตฺตํ นฺุปฺปชฺชตีติ วุตฺตํ, ปุณฺ ปญฺหิ กามคฺเณहि सम्ปปีตา สมํคีภูตา ปรีจาเรตีติ วุตฺตํ, กถมิตํ อญฺณมญฺญํ น วิรุชฺฌตีติ อาห ปุพฺเพติอาทึ. วตฺถุปฏิกฺเขโปติ อพฺรหฺมจริยวตฺถุ- ปฏฺิเสโ. เตนาห ปุริสาธิปฺปายวเสนาติ. อารมฺมณปฏฺิลาโกติ รุปาธิ- ปญฺจกามคฺฌารมฺมณสฺสเสว ปฏฺิลาโก”ติ ตฎฺฎีกา.^{๑๕}

ปุณฺ จปรํ. โพธิสตุเต กุจฺฉิคเต น มหามายาเทเวีย โกจิเทว อาพาโธ อฺปฺปชฺชิ, สฺขินี สา อโหสิ อกิลนฺตกาเย. โพธิสตุตญฺจ สา ติโรกุจฺฉิคตํ ปสฺสตี สพฺพงฺคปจฺจํคํ อหีนินฺทริยํ. วุตฺตญฺเหตํ ภควตา :-

“ยथा อานนท โพธิสตุโต มาตุกัจฉี โอกกนฺโต โหติ, น โพธิสตุตมาตุ โกจิเทว อาพาโธ อฺปฺปชฺชติ, สฺขินี โพธิสตุตมาตา โหติ อกิลนฺตกาเย, โพธิสตุตญฺจ โพธิสตุตมาตา ติโรกุจฺฉิคตํ ปสฺสตี สพฺพงฺคปจฺจํคํ อหีนินฺทริยํ, เสยฺยถาปิ อานนท มณิ เวฬุริโย สฺโก ชิตฺติมา อฏฺฺงโส สฺปริกมฺมกโต, ตตฺตรสฺส สุตฺตํ อาวตฺตํ นีลํ วา ปีตํ วา

^{๑๓} ม.อ. ๑๔ / ๒๐๓ / ๑๗๐.

^{๑๔} ม.อ.อ. ๓ / ๒๐๓ / ๑๓๑.

^{๑๕} ม.อ.ฎีกา ๓ / ๒๐๓ / ๔๐๒.

โลหิตกัม วา ปณฺหุสฺสุตฺตัม วา, ตเมณํ จกฺขมา ปุริโส หตฺเถ กริตฺวา
ปจฺจเวกฺเขยฺย อโย โข มณิ เวฬุริโย สุโห ชิตฺติมา อฏฺฐังโส สุปริกมฺมกโต,
ตตฺริทํ สุตฺตํ อาวตฺตํ นีลํ วา ปิตํ วา โลหิตกัม วา โอทาทํ วา ปณฺหุสฺสุตฺตํ
วาติ. เอวเมว โข อานนฺท ยทา โพธิสฺสตุโต มาตุกฺขจฺฉิ โอกฺกนฺโต โหติ, น
โพธิสฺสตุตมาตุ โกจิเทว อาพาโธ อุปฺปชฺชติ, สุขินี โพธิสฺสตุตมาตา โหติ
อภิลนฺตกาเย, โพธิสฺสตุตญฺจ โพธิสฺสตุตมาตา ติโรกฺขจฺฉิคฺตํ ปสฺสติ
สพฺพหฺมคปฺปจฺจํคํ อหีนินฺทฺริยณฺ"ติ."^{๑๖}

“อภิลนฺตกาเยติ ยถา อญฺเฐ อิตฺถิโย คพฺพภาเรน กิลมฺนติ,
หตฺถปาทา อุทฺธมาตกาทีนํ ปาปญฺนติ, น เอวํ ตสฺสา โกจิ กิลมฺโถ
อโหสิ. ติโรกฺขจฺฉิคฺตนฺติ อนฺโตกฺขจฺฉิคฺตํ. กลลาทิกาลํ อติกฺกมิตฺวา
สณฺหาตองฺคปฺปจฺจํคํ อหีนินฺทฺริยภาวํ อุปคตฺเตยว ปสฺสติ. กิमतฺถํ ปสฺสติ.
สุขवासตฺถํ. ยถา หิ มาตา ปฺตฺเตน สทฺธิํ นิสินฺนา วา นิปฺนฺนา วา
หตฺถํ วา ปาทํ วา โอลมฺพนฺตํ อุกฺขิปิตฺวา สณฺจเปสฺสสามีติ สุขवासตฺถํ
ปฺตฺตํ โอลเกติ, เอวํ โพธิสฺสตุตมาตาปิ ยนฺตํ มาตุ อฏฺฐาณคฺมนปฺริวตฺตน-
นิสฺสชฺชาทีสุ อญฺเฐสฺสโลณิกิตฺตคกฺกฏาหารชฺชโฆรณกาเลสฺสุ จ คพฺพาสฺส
ทกฺขํ อุปฺปชฺชติ, อตฺถิ นฺ โข เม ตํ ปฺตฺตสฺสสาติ สุขवासตฺถํ โพธิสฺสตุตํ
โอลิกยมาณา ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสินฺนํ โพธิสฺสตุตํ ปสฺสติ. ยถา หิ
อญฺเฐ อนฺโตกฺขจฺฉิคฺตา ปกฺกาสยฺย ชฺชโฆตฺถกริตฺวา อามาสยฺย อุกฺขิปิตฺวา
อุทฺธปฏฺถํ ปิฏฺฐิจิตฺวา กตฺวา ปิฏฺฐิจกฺกณฺทํ นิสฺสาย อุกฺกฏิกา ทฺวิสฺสุ มฏฺฐีสุ
หนฺกํ จเปตฺวา เทเว วสฺสสนฺเต รุกฺขสฺสสิเว มกฺกฏา วีย นิสฺสทฺติ, น เอวํ
โพธิสฺสตุโต. โพธิสฺสตุโต ปน ปิฏฺฐิจกฺกณฺทํ ปิฏฺฐิจิตฺวา กตฺวา ธมฺมาสนเน
ธมฺมกถิโก วีย ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา ปฺรตฺถาภิมุโข นิสฺสทฺติ. ปุพฺเพ กตกมฺมํ
ปนฺนสฺสา วตฺถุํ โสเธติ, สทฺθε วตฺถุมฺหิ สุขุมจฺฉวิลกฺขณํ นิพฺพตฺตติ. อถ นํ
กฺขจฺฉิคฺตํ ตโจ ปฏฺฐิจาเทตฺถํ น สกฺโกติ, โอลเกนฺตียา พหิ จิตฺวา วีย
ปญฺญายติ. ตมตฺถํ อุปมาเย วิภาเวนฺโต **เสยฺยถาปิตฺถาติมาห.**

โพธิสตุโต ปน อนุโตกุจฉิตโต มাত্রํ น ปสฺสตี. น หิ อนุโตกุच्चํ
จกฺขุวิญญานํ อุปฺปชฺชตี"ติ ตพฺพณฺณนา."^{๑๗}

"กิลมโถติ เชโต. กายสฺส หิ ครุณาวกจินฺนาวาทโยปี ตสฺสา ตทา
น โหนฺติ เอว. ติโรกุจฉิตํ ปสฺสตีติ วุตฺตํ, กทา ปฏฺจาย ปสฺสตีติ
อาห กลลลทิกาลํ อติกกมิตฺวาติอาที. ทสฺสเน ปโยชนํ สยเมว วทตี,
ตสฺส อภาวโต กลลลทิกาลे न पस्सति. **ปุตฺเตนาตี** ทนฺนํ มนฺเตน
อุตฺตानเสยฺยเกณ. ยํ ตํ **มาตฺตติอาที** ปกติจาริตฺตวเสน วุตฺตํ.
จกฺกวตฺตติคพฺภโตปี หิ สวิเสสํ โพธิสตุตคพฺภो परिหริํ ลภตี
ปฺญญสมฺมการสฺส สาสิตยตฺตา, ตสฺมา โพธิสตุตมาตา อตีวีย
สปปายาหาราจारा ज हुत्वा सकृज्जं परिहरी. **ปฺรตฺถาภิมุโข**ติ
मातु पृत्तुभाभिमुखे. อิทานิ ติโรกุจฉิตสฺส ทิสฺสมานตาย อพฺภนฺตรํ
พาหิรญฺจ การณํ ทสฺเสตฺตํ ปุพฺเพ กตกมฺมนฺติอาที วุตฺตํ. **อสฺสาตี**
เทวีย. **วตฺถนฺตี** กุच्चํ. ผลิกอพฺภปฏฺลาทีโน วีย โพธิสตุตมาตฺกุच्चิตจสฺส
ปฏฺลภาเวन อาโลกสฺส วิพฺนฺธามาวโต ยถา โพธิสตุตมาตา กุच्चิตํ
โพธิสตุตํ ปสฺสตี, กิเมวํ โพธิสตุโตปี มাত্রํ อญฺญญจ ปฺรโต รูปคตํ
ปสฺสตี, โนตี อาห โพธิสตุโต ปนาตีอาที. กสฺมา ปน สตี จกฺขุมฺหิ
อาโลเก ज न पस्सतीति आह न हि अनुโตकुच्चं जक़खुविज्जानं
उपपच़च़तीति. **อสฺสาสปสฺสาสา** วีย หิ ตตฺถ จกฺขุวิญญานมฺปิ न
उपपच़च़ति तच़च़ासमन्नाहारस़स़ाभावतो"ति ตญฺญีกา."^{๑๘}

ปฺน จปรํ. ทสฺส มาสานิ โพธิสตุตํ มหามายาเทวี กุच्चินา परिหริตฺวา วิชายี.

วุตฺตตฺถเหตุ ภาควตา :-

^{๑๗} ม.จุ.ธ. ๓ / ๒๐๔ / ๑๓๑.

^{๑๘} ม.จุ.ฎีกา ๓ / ๒๐๔ / ๔๐๒.

“ยถา ไช ปนानนุท อญฺเฐา อิตฺติกา นว วา ทส วา มาเส คพฺภํ
กฺุจฺฉินา ปรีหิตฺวา วิชายนฺติ, น เหวํ โฬธิตฺตํ โฬธิตฺตมาตา วิชายติ,
ทสฺสว มาसानิ โฬธิตฺตํ โฬธิตฺตมาตา กฺุจฺฉินา ปรีหิตฺวา วิชายตี”ติ.^{๑๙}

“นว วา ทส วาติ เอตฺถ วาสทฺเทน วิกปฺปนวเสน สตฺต วา
อญฺจ วา เอกาทส วา ทฺวาทส วาติ เอวมาทึนฺมปิ สงฺคเห เวทิตพฺโพ.
ตตฺถ สตฺตมาสชาโต ชีวติ, สีตฺถนฺนทฺทโม ปน น โหติ. อญฺจมาสชาโต น
ชีวติ, เสสา ชีวตี”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๒๐}

“สตฺตมาสชาโตติ ปฏฺิสนฺธิคฺคฺชนโต สตฺตเม มาเส ชาโต. โส
สีตฺถนฺนทฺทโม น โหติ อตีวีย สฺขุมาลตาย. อญฺจมาสชาโต กามํ
สตฺตมาสชาตโต วุทฺธิอวยโว, เอกจฺเจ ปน จมฺมปเทสา วุทฺธิ ปาปฺพนฺดา
มฺภฺวณํ น สหนฺติ, เตน โส น ชีวติ. สตฺตมาสชาตสฺส ปน ตาว เต
ชาตาติ วทฺตี”ติ ตญฺญีกา.^{๒๑}

ปุณ จปรํ. จิตาว โฬธิตฺตํ มหามาयाเทวี วิชายิ. วุตฺตญฺเหตํ ภควตา :-

“ยถา ไช ปนानนุท อญฺเฐา อิตฺติกา นิสินฺนา วา นิปนฺนา วา
วิชายนฺติ, น เหวํ โฬธิตฺตํ โฬธิตฺตมาตา วิชายติ, จิตาว โฬธิตฺตํ
โฬธิตฺตมาตา วิชายตี”ติ.^{๒๒}

“จิตาวาติ จิตาว นุตฺวา. มหามาयाปิ เทวี อุปวิชญฺเฐา ภาตีกุลมรํ
คมิสฺสสามีติ รณฺโเบ อาโรเจสิ. ราชา กปิลวตฺถุโต เทวทหนครคามิมคฺคํ
อลงฺการาเปตฺวา เทวี สฺวณฺณสิวิกาย นิสีทาเปสิ. สกลนฺครวาลิโน สกฺยา
ปรีวเรตฺวา คณฺธมาลาทีหิ ปุชฺชมานา เทวี คเหตฺวา ปายีสฺส. ส
เทวทหนครสฺส อวิทฺเฐ ลุมฺพินิสาลวณฺญยานํ ทิสฺวา อุยฺยานวิจรณฺตฺถาย

^{๑๙} ม.อ. ๑๔ / ๒๐๕ / ๑๗๑.

^{๒๐} ม.อ.อ. ๓ / ๒๐๕ / ๑๓๒.

^{๒๑} ม.อ.ฎีกา ๓ / ๒๐๕ / ๔๐๓.

^{๒๒} ม.อ. ๑๔ / ๒๐๕ / ๑๗๑ - ๑๗๒.

จิตต์ อุปปาเทตฺวา รณฺโณ สณฺณํ อทาสี. ราชชา อุตฺตยานํ ปฏิชคฺคาเปตฺวา
อารกฺขํ สํวิทฺหาเปสึ. เทวียา อุตฺตยานํ ปฏิจฺจสมตฺตาย กายทฺทพฺพลํ อโหสิ,
อถสฺสา มงฺคลสาลมฺมฺลํ สิริสยํ ปณฺณเปตฺวา สาณียา ปริกฺขิปีสฺส. สา
อนฺโตสาณิํ ปวิสิตฺวา สาลสาขํ หตฺถเณ คเหตฺวา อฏฺฐาสี. อถสฺสา
ดาวเทว คพฺภาฏฺฐจํ อโหสิ"ติ ตพฺพพณฺณนา."^{๒๓}

"จิตาว หุตฺวาติ นิทฺทกฺขตฺตาย จิตา เอว หุตฺวา. ทฺทกฺขสฺส หิ
พลวภาวโต ตํ ทฺทกฺขํ อสฺหมานา อณฺณา อิตฺถิโย นิสินฺนา
วา นิปฺนฺนา วา วิชายนฺติ. อุปฺวิชณฺณาติ อุปคตฺวิชายนกาลา.
สกลนคฺรวาสีโนติ กปิลวตฺถุํ ปริวเรตฺวา จิตฺเตสฺส เทวทฺหาทีสฺส จสฺส นคเรสฺส
วสนฺตา"ติ ตมฺมฏีกา."^{๒๔}

โพธิสตุตฺตมาตา นาม สตุตฺตาทฺชาเตยฺว โพธิสตุตฺเต กาลํ กโรติ. มหามายาเทวีย
ตถาภาวํ อคฺมาสึ. วุตฺตตฺตฺตฺตํ ภาควตา "สตุตฺตํ ชาติ อานนฺท โพธิสตุตฺเต โพธิสตุตฺตมาตา
กาลํ กโรติ, ตฺสฺสิตกายํ อุปปชฺชตี"ติ."^{๒๕}

"กาลํ กโรตีติ น วิชิตภาวปจฺจุยา, อายุปริกฺขเยเนว. โพธิสตุตฺเตน
วลิตฏฺฐจํ หิ เจตฺตียกฺกุสฺสทิสํ โหติ อณฺเณสํ อปริโกคํ, น จ สกฺกา
โพธิสตุตฺตมาตริํ อปเนตฺวา อณฺณํ อคฺคฺคฺมเหสิฏฺฐจฺเณ จเปตฺตฺตฺตํ ตตฺตํเกยว
โพธิสตุตฺตมาตฺสฺส อายุปฺปมาณํ โหติ, ตสฺมา ตทา กาลํ กโรติ. กตฺรสฺมึ ปน
วเย กาลํ กโรตีติ. มชฺฌิมวเย. ปจฺมวเยสฺมึ หิ สตุตฺตํ อตฺตภาเว
จฺนฺทราโค พลวํ โหติ, เตเน ตทา สณฺชาตคพฺภา อิตฺถิํ ตํ คพฺภํ
อนฺรฺกฺขิตุํ น สกฺโกนฺติ, คพฺภโก พหฺวาทาโร โหติ. มชฺฌิมวเยสฺส ปน เทว
โกฏฺฐาเส อติกฺกมฺม ตตฺตียโกฏฺฐาเส วตฺถุํ วิสทํ โหติ, วิสเท วตฺถุมฺหิ
นิพฺพตฺตา ทารกา อโรคา โหณฺติ. ตสฺมา โพธิสตุตฺตมาตาปี ปจฺมวเย

^{๒๓} ม.ญ.ข. ๓ / ๒๐๕ / ๑๓๒.

^{๒๔} ม.ญ.ฎีกา ๓ / ๒๐๕ / ๔๐๓.

^{๒๕} ม.ญ. ๑๔ / ๒๐๕ / ๑๗๑.

สมปตฺตี อณฺหวิตฺวา มชฺฌิมวยสฺส ตตฺติยโกฏฺฐาเส วิชายิตฺวา กาลํ
กโรตี"ติ ตพฺพพณฺณนา.^{๒๖}

"ยถา อญฺเฐา อิตฺถิโย วิชิตปจฺจยา ตาทิเสสํ โรเคน อภิกฺขตปิ
หุตฺวา มรณฺติ, โพธิสฺสตฺตมาตฺ ปน โพธิสฺสตฺเต กุจฺฉิตฺเต น โกจิ
โรโค อูปฺปชฺชติ, เกวลํ อายุปริกฺขเยเนว กาลํ กโรตี, สุวายมตฺโถ เหนฺจ
วุตฺโตเยว. โพธิสฺสตฺเตน วสิตฺถุจฺฉานํ นีติอาทินา - ตตฺถ การณมาห.
อปเนตฺวาติ อคฺคมเหสิฏฺฐจฺฉานโต นีหริตฺวา. อนุรกฺขิตฺตํ น สกฺโกตฺติ
สมมา คพฺพปรีหารํ นานุญฺญชฺชติ, เตन คพฺโถ พหฺวาพาโร โหติ.
วตฺถุํ วิสทํ โหตีติ คพฺพาสโย ปริสุทฺโธ โหติ. มาตฺ มชฺฌิมวยสฺส
ตตฺติยโกฏฺฐาเส โพธิสฺสตฺตสฺส คพฺโถกุกฺกมณฺมปิ ตสฺสา อายุปริมาณ-
วิโลกเณเนว สงฺกฺหิตํ วโยวเสน อูปฺปชฺชนกวิกการสฺส ปรีวชฺชนโต,
อิตฺถิสภาเวน อูปฺปชฺชนกวิกาโร ปน โพธิสฺสตฺตสฺส อานฺุภาเวนเนว
วูปสมฺมตฺตี"ติ ตมฺมฏฺฐิกา.^{๒๗}

ตสฺมา อมฺหากญฺหิ พุทฺโธ พหฺนํ ชนํ นีตาย จ สุขาย จ โลก
อูปฺปนฺโน, ออยมฺปน มหามายาเทวี ตสฺส ชนิกมาตา อโหสิ, ตสฺมา สํ พหฺนํ ชนํ
ทกฺกรการิกาติ ทฺวํจพฺพนฺติ.

๔.๒ มหาปชาปตี โคตมี

อัยํ มหาปชาปตี^{๒๘} โคตมี นนฺทาเถรียา^{๒๙} นนฺทตฺตเถรสฺส^{๓๐} จ ชนิกมาตา หุตฺวา
โพธิสฺสตฺตธาติกิจฺจการิกตฺตา พุทฺธสฺส มาตฺฐุจฺฉานे ปติฏฺฐहि. เตन วุตฺตํ ชุทฺทกนิกาย
อปทานปาลิยํ^{๓๑}

^{๒๖} ม.ญ.อ. ๓ / ๒๐๕ / ๑๓๒.

^{๒๗} ม.ญ.ฎีกา ๓ / ๒๐๕ / ๔๐๒ - ๔๐๓.

^{๒๘} มหาปชาปตีติ ปุตุตฺตปชาเย เจว อิตฺตฺตปชาเย จ มนฺตตฺตตฺตา เจวํลทฺธนามา. (อง.อญฺจก.อ. ๓ / ๕๑ /

“รณโณ มาตา มเหสีภี
พทุธมาตาติ ยัม นามัม
ตณฺจ ลหุธิ มหาวีร
อนุกัม วา มหนุตัม วา

สุลภัม นามมิตฺถินัม
เอตัม ปรมทูลลภัม
ปณฺธานัม มมนุตยา
ตัม สพพัม ปุริตัม ตยา”ติ.

อานนฺทตฺเถโรปิ มหาปชาปติยา โคตมียา ภควโต พหุปรการตัม ปกาเสณฺโต
ภควโต สมมุขา อภาสิ “พหุการา ภนฺเต มหาปชาปติ โคตมึ ภควโต มาตฺจุจฺจา อาปาทิกา
โปสิกา ชีรสฺส ทายิกา, ภควนฺตัม ชเนตฺติยา กาลกตาย ถณฺณํ ปาเยสี”ติ.”^{๒๖}

“อาปาทีกาติ สัมมุตฺตมิกา, ตุมฺหากัม หตฺถปาเทสฺส หตฺถปาทิกิจฺจํ
อสาธเนตฺเตสฺส หตฺถเอ จ ปาเท จ วทฺเตตฺวา ปฏิชฺคฺคีกาติ อตฺถเ.
โปสิกาติ ทิวสฺสฺส เทว ตโย วาเร นฺหาเปตฺวา โภเชตฺวา ปาเยตฺวา
ตุมฺเห ปาเยสี. ถณฺณํ ปาเยสีติ นนฺทกฺขมาโร กิร โพิสฺสตฺตโต
กตฺติปาเหเนว ททโร, ตสฺมึ ชาเต มหาปชาปติ อตฺตโน ปุตฺตัม ธาตึนํ
ทตฺวา สยัม โพิสฺสตฺตสฺส ธาตฺติกิจฺจํ สาธยมาณา อตฺตโน ถณฺณํ ปาเยสี.
ตัม สนฺธาย เถโร เอวมาหา”ติ ตพฺพพณฺณนา.”^{๒๗}

“สมฺปติชาตสฺส มหาสตฺตสฺส สตฺตปทวீติหารคฺคณํ ธมฺมตาวเสน ชาตํ,
ปรํ ตทณฺณททสรทิสฺส ปฏิปตฺตีสฺส อาห หตฺถปาทิกิจฺจํ อสาธเนตฺเตสฺส”ติ ตฎฎีกา.”^{๒๘}

^{๒๖} ส. อมฺหากัม สตฺถ จุปฺปตฺติตฺโต ปุเรตรมา มหาปชาปติยา โคตมียา กุจฺฉิสฺสํ ปฏิสนฺธิ
คณฺหิ. นนฺทาทิสฺสา นามํ อภิสฺส. รูปนนฺทาทิ วุจฺจติ. ส. อปรภาเค จุตฺตมรูปภาเวน ชนปทกฺกฺขยาณิ นาม
ชาตา. (อ.จ.เอกก.อ. ๑ / ๒๔๐ / ๓๒๑)

^{๒๗} โส กปิลาตฺถสฺสํ สทฺโธทนมหาราชสฺส ปุตฺโต ทตฺวา มหาปชาปติยา โคตมียา กุจฺฉิมฺหิ
นิพฺพตฺติ. ตสฺส นามคฺคณทิวเส ภาตีสฺสํ นนฺทเทนฺโต ชาโตติ นนฺโทเตว นามํ อภิสฺส. (พ.เถร.อ. ๑ / ๒๗๖
/ ๔๒๖)

^{๒๘} พ.อ.ป. ๓๓ / ๑๓๕ - ๑๓๖ / ๓๑๓.

^{๒๙} ม.อ. ๑๔ / ๓๗๗ / ๓๒๒.

^{๓๐} ม.อ.อ. ๓ / ๓๗๗ / ๒๒๗.

^{๓๑} ม.อ.ฎีกา ๓ / ๓๗๗ / ๔๘๕.

อิทานิ อิมสุมิ พุทธอุปาทะ มหาปชาปติยา โคตมียา ปวตติ เวทิตพพา.
สา हि पवत्ति एव ओङ्कुत्तरनिकायगुज्जकถာယ ဧကဂ္ဂနိပါတသုဒ္ဓဏ္ဍာယိ^{၁၄} ဘုဒ္ဓဏ္ဍာ :-

“สาปิ ဝမ္မဟင်္ဂံ ဓတု ဂိပုပ္ပတိတိ ပုရေတမေ တေတဏှကေ
မဟာနုပပုပ္ပတိဓတေ ဧကေ ပဂ္ဂိန္ဒရီ ငဏှိ. ကိတမိတိဓတာ နာမံ ဝင်္ဂံ.
မဟာမာယာ ဂဏ္ဍိဂ္ဂဓကိဏိ တိတိ. မနုဗ္ဗဏ္ဍာယကပုရာဏမဏာ လက္ခဏာ
ပရိကုဏှဏုဏ္ဍာ ဝိမာလံ တုဝိဏ္ဏံ ဂုဇ္ဈိယံ ဝလိကတရကာ ခုက္ကဝတိတိ
ဂဝိဇ္ဇန္တတိတိ ပုယာဂီရိ. နုတုတေတမဟာရာဇာ ဝယပုပ္ပတိကဇာ တာ တေပိ
မင်္ဂလံ ဂတုဿ ဝတုတိတိ ဓမ္မံ အာဏေတိ. ဝပရမာဓေ ဝမ္မဟင်္ဂံ ပိတိဓတုတိ
တုတိတိပုဗ္ဗာ ခုတုဿ မဟာမာယာ တေဝိယာ ဂုဇ္ဈိယံ ပဂ္ဂိန္ဒရီ ငဏှိ. မဟာမာယာ
တုတိဓတာ ဇာတိတိဓတာ ဓတုတိမေ တိဓတာ ဂင်္ဂါ ဂရိတုဿ တုတိတိပုဗ္ဗာ ဂိပုပ္ပတိ.
နုတုတေတမဟာရာဇာ မဟာဓတုတိဓတာ မာတုဇ္ဈိ မဟာပဇာပတိ ကိတမိ
ဝကုဏှမေတိဓတာဓာဏေ ခပေတိ. တုတိမိ ဂဇာ နန္ဒကုမာရိ ဇာတိ. ဝယံ
မဟာပဇာပတိ နန္ဒကုမာရိ ဇာတိဏိ တုတုဿ ဓမ္မံ ပိတိဓတုတိ ဓမ္မပရိဘုတိ.
ဝပရေဏ ဓမ္မဓာဏေ ပိတိဓတုတိ မဟာဂိဏ္ဍိမဏ္ဍိ ဂိဏ္ဍိမိတုဿ ဓမ္မပုပ္ပဏ္ဍိတံ ပတုဿ
လိဂ္ဂာဏုကုဏှံ ဂဝိဏ္ဍိတိ ဝန္တုကုမေဏ ဂပိလဝတုတုပုဗ္ဗံ ပတုဿ နန္ဒံ ပိဏ္ဍာယ
ပာဝိတိ. ဝတုဓတာ ပိတုဿ နုတုတေတမဟာရာဇာ ဝန္တုတိဝိတိဓတာ ဝန္တုမဂ္ဂံ နုတုဿ
လိတုပုဏ္ဍိတိ ဝဟိတိ, ဝတု တုတိဓတာ နန္ဒကု ပပုပ္ပတိ, ဓတုတိမေ တိဓတာ ဝာဏုလိ.
ဓတုဇာ ဝပရေဏ ဓမ္မဓာဏေ ဝေဇာလိ ဝပဏိဓဓာယ ဂုဏ္ဍာကာဓာဓာယံ ဝိဘုတိ. တုတိမိ
ဓမ္မဓာ နုတုတေတမဟာရာဇာ ဓေတုဇ္ဈန္တုတိဓတာ နေဇာ ဝရတုတိ ဓမ္မဓာဓာဓာ
ပရိဏိပုဗ္ဗာယိ.

တုတု မဟာပဇာပတိ ပပုပ္ပဇာယ ခုတုတိ ဝပဏိဓဓာ. တုတိ ဝိတိဏိတိတိ
ဂလ္လဝိဘာတုဓတုတိပရိယဓာဏေ^{၁၅} ဂိဏ္ဍိမိတုဿ ပပုပ္ပတိဓတာ ပပုဏ္ဍိ
ဂုမာရဓတာ ပာတပရိဘုတိဓတာ ဓမ္မဓာဓာ ဧကဓတုဓတာ နုတုဿ မဟာပဇာပတိ
ဓမ္မဓာဓာ နုတုဿ ဓမ္မဓာဓာ ဓမ္မဓာဓာ ပပုပ္ပတိဓတာမာတိ မဟာပဇာပတိ

^{၁၄} ဝဂ္ဂ.ဧကဂ္ဂ.ဝ. ၁ / ၂၃၅ / ၃၀၁ - ၃၀၂.

^{၁၅} ဝဂ္ဂ.ဓ. ၂၅ / ၄၆၄ - ၄၆၅ / ၅၀၃ - ၅၀၄ ပိဋကေ ပပုပ္ပတိ.

เชฏฺฐิกัม กตฺวา สตฺถุ สนฺติกัม คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺกามา อเหสฺสุ. อยัม จ
มหาปชาปตี ปจฺมเมว เอกวารัม สตฺถารัม ปพฺพชฺชัม ยาจมานา นาลตฺถ,
ตสฺมา กปฺปกัม ปกฺโกสาเปตฺวา เกสฺเส จินฺหาเปตฺวา กาสายานิ
อจฺจุทาเทตฺวา สพฺพา ตา สากิยานิโย อาทาย เวสาลี คนฺตฺวา
อานนฺตตฺเถเรน ทสฺพลัม ยาจาเปตฺวา อญฺจहि ครุณฺเมहि ปพฺพชฺชญฺจ
อุปสมฺบฺพญฺจ อลตฺถ. อิตฺรา ปน สพฺพาปิ เอกโตว อุปสมฺปนฺนา อเหสฺสุ.
ออยเมตฺถ สงฺเขโป, วิตฺถารโต ปเนตัม วตฺถุ ปาลิยัม^{๓๔} อาคตเมว.

เอวํ อุปสมฺปนฺนา ปน มหาปชาปตี สตฺถารัม อุปสงฺกมิตฺวา
อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตัม อญฺจาสิ. อถสฺสา สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิ. สฺวา สตฺถุ
สนฺติเกว กมฺมญฺจานันํ คเหตฺวา อรหตฺตัม ปาปุณฺนิ. เสสา ปญฺจสตา
ภิกฺขุณีโย นนฺทโกวาทสฺสุตฺตปริโยสานเ^{๓๕} อรหตฺตัม ปาปุณฺณิสฺสุ. เอวเมตัม วตฺถุ
สมฺภูจิตฺตัม. อปรมาเค สตฺถา เชตวเน นิสฺสินฺโน ภิกฺขุณีโย จานนฺตเรสฺสุ
จเปเนโต มหาปชาปตี รตฺตตฺถญฺญัน อคฺคญฺจानเ จเปสฺสี^{๓๖}ติ.

ตสฺมา อยัม มหาปชาปตี โคตมี โพธิสฺสตฺตสฺส ชาตทิวสโต สตฺตเม ทิวเส
กาลกตาย เชฏฺฐภคินิยา มหามายาเทวียา โพธิสฺสตฺตัม ปสฺสสนฺตี ตสฺมี อติการุณฺณํ ปตฺวา
ปฺตฺตติเนหํ อุปฺปาเทตฺวา โพธิสฺสตฺตธาติกิจฺจํ กสฺสาจิปิ ทาตุํ นาสกฺขิ, อยัม มาตฺฐนํ ธมฺมตา,
มาตฺฐนญฺเห หทยัม ทารเกสฺสุ มุทกัม โหติ, ตสฺมา สฺวา นนฺทกุมารธาติกิจฺจํ ธาตึนํ ทตฺวา สยัม
โพธิสฺสตฺตัม โปเสสฺสีติ ทญฺจพฺพนฺติ.

^{๓๔} วิ.จ. ๗ / ๔๐๒ - ๔๐๓ / ๒๓๑ - ๒๓๗.

^{๓๕} ม.ญ. ๑๔ / ๓๙๘ - ๔๑๕ / ๓๔๔ - ๓๕๖ ปิฎฺจเสฏฺฐ ปสฺสิตพฺพ.

๔.๓ ยโสธรา

อัย ยโสธรา ราชูลตฺเถรสฺส^{๓๙} ชนิกมาตา หุตฺวา ราชูลกุมารเ ชาเต
ราชูลมาตาติ ปณฺณายิตฺถ. อัยเมว กตฺถจิปิ ภาทฺทากจฺจนาติ^{๔๐} วุจฺจติ กตฺถจิปิ
พิมฺพาติ.^{๔๑} เยภฺยฺเยน ปน สา ราชูลมาตาติ วุจฺจติ. มาตุคามิ นาม ปุตฺตสฺส อตฺถาย
สกณฺณเจว สามิกณฺณเจว โคเปติ. ตถา हि โสณปณฺทิตฺวหฺยตาปสฺสฏฺเตน ภควตา
ชฺชุตฺถกนิกาเย โสณนนฺทชาตกปาลิยฺ^{๔๒} ตทตฺถทีปกา อัย คาถา ภาสิตา :-

“ยญฺจ มาตุธนํ โหติ

ยญฺจ โหติ ปิตุธนํ

อุภายมฺเปตสฺส โคเปติ

อปิ ปุตฺตสฺส โน ลียา”ติ.

ยโสธราปิ ตถา อกาสิ. ตตฺธีรํ วัตฺถุ.

ราชูลกุมารสฺส กิร ชาตทิวเส โฬธิสตฺโต มหาภินิภฺขมนํ นิภฺขมิ. อถาปรภาเค
โส สพฺพพณฺณตํ ปตฺวา โลกานุกฺคหนํ กโรนฺโต อนฺนปฺพุเพน กปิลวตฺถุปรํ อาคมฺม ภาตึนํ
ลงฺคหนํ อกาสิ. ตทา ยโสธรา ราชูลกุมารํ ปิตุโน สนฺตกสฺส สามิกํ กโรนฺตี ราชูลกุมารํ
ภควนฺตํ ยาจาเปสิ. วุตฺตณฺหิ ชฺชุตฺถกนิกายภูจกถาย ธมฺมปทวณฺณนาย^{๔๓}

“สตุถา กปิลวตฺถุปรํ คนฺตฺวา ตตฺถิติวเส นนฺทํ ปพฺพาเซสิ. สตุตเม
ทิวเส ราชูลมาตา กุมารํ อลงฺกกริตฺวา ภควโต สนฺติกํ เปเสสิ ปสฺส ตาต
เอตํ วิสฺตีสหสฺสสมณปริวฺตํ สุวณฺณวณฺณํ พุรหฺมรूपวณฺณํ สมณํ, อยนฺเต
ปิตา, เอตสฺส ตว ปิตุโน ชาตกาเล มหฺนตา นิธิกฺุมภิโย อहेสิ, ตสฺส
นิภฺขมนกาลโต ปฏฺจาย น ปสฺสสามิ, คจฺฉ, นํ ทายชฺชํ ยาจานิ, อนํ ตาต
กุมารโ อภิสํกํ ปตฺวา จกฺกวตฺติ ภวิสฺสสามิ, ธเนน เม อตฺถโ, ธนํ เม

^{๓๙} โส อิมสฺมี พุทฺธปฺปาเท อมฺหากํ โฬธิสตฺตํ ปฏฺิจจ ยโสธราย เทวียา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา
ราชูลโธติ สทฺธนาโม มหฺตา ชตฺติยปรีวาเรน วชฺฉมิ. (ฐ.เถร.อ. ๒ / ๓๓๐ / ๒๓)

^{๔๐} สา อิมสฺมี พุทฺธปฺปาเท สฺปฺปพฺพุตฺสฺส เคเห ปฏฺิสนฺธี คนฺหิ. ภาทฺทากจฺจนาติสฺสา นามํ
อภิสฺ. สา วยฺยปตฺตา โฬธิสตฺตสฺส เคนํ อคฺมาสิ. สา อปรภาเค ราชูลกุมารํ นาม ปุตฺตํ วิชಾಯิ. (อฺ.เอกก.อ.
๑ / ๒๔๕ / ๓๓๒)

^{๔๑} พิมฺพา เทวํ ปน ราชูลกุมารเ ชาเต ราชูลมาตาติ ปณฺณายิตฺถ. (ที.ม.อ. ๒ / ๑๒ / ๑๗)

^{๔๒} ฐ.ชา. ๒๘ / ๑๗๐ / ๕๔.

^{๔๓} ฐ.ธ.อ. ๑ / ๑๐๗ - ๑๐๘.

เทหิ, สามิโก หิ ปุตโต ปิตุ สนตกสฺสาติ. กุมารโ ภควโต สนตํ
คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปิตุสเนหํ ปฏิลภิตฺวา ญฺจตฺตฺวโจ สฺขา เต สมณ
ฉายาติ วตฺวา อญฺญํปิ พหุํ อตฺตโน อนฺรूपํ วทฺโต อญฺจาสิ. ภควา
กตภตฺตกิจฺโจ อนฺโมทนํ กตฺวา อญฺจายาสนา ปกฺกามิ. กุมารโปิ ทายชฺชํ
เม สมณ เทหิ, ทายชฺชํ เม สมณ เทหิตฺติ ภควนฺตํ อนฺพนฺธิ. ภควาปิ
กุมารํ น นินฺวตฺตาเปสิ. ปริชนเปิ ภควตา สทฺธิํ คจฺจนฺตํ นินฺวตฺเตตฺตํ
นาสกุขิ. อิติ โส ภควตา สทฺธิํ อารามเมว อคฺมาสิ. ตโต ภควา
จินฺเตสิ ยํ อयํ ปิตุ สนตํ ฌนํ อิจฺฉติ. ตํ ฏฏานฺนคตํ สฺวิฆาตํ, หนฺนทสฺส
โพธิมฺมุเล มยา ปฏิลทฺธํ สตฺตวิธํ อริยธฺนํ เทหิ, โลกุตฺตรทายชฺชสฺส นํ
สามิกํ กโรมีติ. อถโข ภควา อายสฺมนฺตํ สารีปุตฺตํ อามนฺเตสิ เตเนหิ
ตฺวํ สารีปุตฺต ราชูลกุมารํ ปพฺพาเซหิตฺติ. เถโร ตํ ปพฺพาเซสิ"ติ.

ตโต ปจฺฉา สฺวา ปิยปุตฺตํ ปสฺสิตฺตฺกามตฺยา ภิกฺขุณฺโณปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชฺชि.
วุตฺตญฺหิ ชุทฺตทกฺนิกายญฺจกถาย อพฺภนฺตรชาตกาวณฺณนํ"^{๔๔}

"สตฺถริ ปน สฺวาทฺธิยํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺเต ราชูลมาตา พิมฺพาเทวี
สามิโก เม ปพฺพชิตฺวา สพฺพญฺญตํ ปุตโต, ปุตโตปิ เม ปพฺพชิตฺวา
ตสฺสเสว สนฺติเก วสฺติ, อหํ อคฺรามชฺชเม กิํ กริสฺสามิ, อหฺมปิ ปพฺพชิตฺวา
สฺวาทฺธิยํ คนฺตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺธญฺจ ปุตฺตญฺจ นิพฺพุตํ ปสฺสमानา
วิหริสฺสามีติ จินฺเตตฺวา ภิกฺขุณฺโณปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา
อาจริยุปฺชฌายาหิ สทฺธิํ สฺวาทฺธิํ คนฺตฺวา สตฺถารญฺจ ปิยปุตฺตญฺจ
ปสฺสमानา เอกสฺมี ภิกฺขุณฺโณปสฺสเย วาสํ กปฺเปสิ"ติ.

ตสฺมา ยโสธฺรา หิ สามิกธฺนํ ปุตฺตสฺส ทาตฺกกามา อโหสิ, ตสฺมา สฺวา
ราชูลกุมารํ ภควโต สนตํ เปเสสิ, ภควา ปนสฺส อริยธฺนํ อทาสีติ ทญฺจพฺพนฺติ.

๔.๔ วทตมมาตาเถรี

อัย วทตมมาตาเถรี วทตมตเถรสสุ^{๔๕} ชนิกมาตา หุตฺวา ตสฺส ชาตทิวสโต
ปฏฺจาย วทตมมาตาติ ลทฺธนามา หุตฺวา พุทฺธสาสนเน สทฺธํ ปฏฺลิภิตฺวา ปุตฺตํ ฅาตีนํ
นียฺยาเทตฺวา ภิกฺขุณีอุปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺตี อรหตฺตํ ปาปุณฺนิ.
มาตา นาม ปุตฺตสฺส อนตฺถหานินฺนฺเจว อตฺถุปฺปตฺติญฺจ อากงฺขนฺตี ว นิตสฺสชาเย ปฏิปชฺชติ.
วทตมมาตาเถรีปี ตถา อภาสิ. ตตฺธีทํ วตฺถุ :-

“อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสฺส กตาทิการา ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวญฺญูปนึสฺสยํ
กุสลํ อุปฺจินฺนํ อนุกฺกเมน สมฺภตวิโมกฺขสมฺภารา หุตฺวา อิมสฺมี
พุทฺธุปฺปาเท ภารุกฺกจฺจนฺคเร กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา เวปฺปตฺตา ปตฺติกุลํ
คตา เอกํ ปุตฺตํ วิชายิ. ตสฺส วทฺโธติ นามํ อโหสิ. ตโต ปฏฺจาย สา
วทตมมาตาติ โวหรียิตฺถ. สา ภิกฺขุณีนํ สนฺติเก ฐมฺมํ สุตฺวา ปฏฺลิทฺธสทฺธา
ปุตฺตํ ฅาตีนํ นียฺยาเทตฺวา ภิกฺขุณฺอุปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชิ. อิตฺถ ปรี ยํ
วตฺตพฺพํ, ตํ วทตมตเถรสฺส วตฺถุมฺหิ^{๔๖} อาคตเมว. วทตมตเถรี หิ อตฺตโน
ปุตฺตํ สนฺตรุตฺตรํ เอกํ ภิกฺขุณฺอุปสฺสเย อตฺตโน ทสฺสสนตฺถาย อุปคตํ อัย
เถรี กสฺมา ตวฺ เอกโก สนฺตรุตฺตรโรว อิตฺถาคโตติ โจเทตฺวา โฉวหนฺตี

‘มา สฺส เต วทตม โลกมฺหิ	วนโธ อหฺ กุทาจัน
มา ปุตฺตก ปุณฺปุณฺ	อหฺ ทุกฺขสฺส ภาคิมา
สฺขํ หิ วทตม มฺนโย	อนเชา จินฺนสํสยา
สีตฺติภูตา ทมปฺปตฺตา	วิหรนฺติ อนาสวา
เตหานุจฺฉินฺนํ อีสึหิ	มคฺคํ ทสฺสสนปตฺติยา
ทุกฺขสฺสนตฺตกิริยาย	ตวฺ วทตม อนุพฺรหฺยา’ติ

อิมา ติสฺโส คาทา อภาสิ.

^{๔๕} พ.เถร.อ. ๒ / ๓๓๙ / ๕๕ - ๕๗.

^{๔๖} ขณฺธสฺส มาตา สํสारे สบฺบชาตสํเวคา ปุตฺตํ ฅาตีนํ นียฺยาเทตฺวา ภิกฺขุณีนํ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา
วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺตี อรหตฺตํ ปาปุณฺนิตฺวา อปเรน สมเยน ปุตฺตมฺปิ วิญฺญุตํ ปตฺตํ เวพฺพทตฺตเถรสฺส
สนฺติเก ปพฺพาเชสิ. โส ปพฺพชิตฺวา พุทฺธวณฺณํ อุคฺคเหตฺวา พนฺธุสฺสโต ฐมฺมกถิโก หุตฺวา คนฺถธูรํ วหนฺโต
เอกทิวสํ เอกโก สนฺตรุตฺตรโรว มาตํ ปสฺสสิสฺสามีติ ภิกฺขุณฺอุปสฺสยํ อคฺมาสิ. (พ.เถร.อ. ๒ / ๓๓๙ / ๕๕ - ๕๖)

ตตถ มา สุ เต วฑฒ โลกมฺหิ วณโถ อหุ กุทาจนนฺติ สฺติ
นิปาตมตฺตํ. วฑฒ ปฺตตก สพฺพสฺสมิปปิ สตฺตโลเก สงฺขารโลเก จ
กิเลสวณโถ ตฺยหํ กทาจิปี มา อหุ มา อโหสิ. ตตถ การณมาห มา
ปฺตตก ปฺนปฺปนํ, อหุ ทฺกฺขสฺส ภาคิมาติ วณํ อญฺจฉินฺทฺนโต
ตํนิมิตฺตสฺส ปฺนปฺปนํ อปฺราปรํ ชาตฺถาติทฺกฺขสฺส ภาคิ มา อโหสิ.

เอวํ วณสฺส อสมฺมุจฺเจเท อาทิณวํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ สมฺมุจฺเจเท
อานิสฺสํ ทสฺเสนฺตํ สฺขํ หิ วฑฺฒาติอาทิมาน. ตสฺสตฺถ :- ปฺตตก วฑฺฒ
โมเนยฺยธมฺมสมนฺนาคเตน มฺนโย เอชาสงฺขาตาย ตณฺหาเย อภาเวน
อนเชา ทสฺสนมคฺเคเนว ปหีนฺวิจิกิञฺจตาย ฉินฺนสํสยา สพฺพกิเลส-
ปริพฺพาหาภาเวน สํติฏฺฐตา อุตฺตมสฺส ทมสฺส อธิคตตฺตา ทมปฺตตฺตา
อนาสฺวา ชีณาสฺวา สฺขํ วิหรนฺติ. น เตสํ เอตฺรหิ เจโตทฺกฺขํ อตฺถิ. อายตฺติ
ปฺน สพฺพมฺปิ ทฺกฺขํ น ภวิสฺสเดว.

ยสฺมา เจเตวํ, ตสฺมา เตหานุจฺฉินฺณํ อิสฺสีหิ ฯเปฯ อญฺพุรฺรหยาติ
เตหิ ชีณาสเวหิ อิสฺสีหิ อญฺจฉินฺณํ ปฏฺธิปฺนํ สมถวิปฺสฺสนามคฺคํ
ภาณทสฺสนสฺส อธิคมาเย สกฺลสฺสาปี วฏฺฏทฺกฺขสฺส อนฺตกิริยาเย วฑฺฒ
ตฺวํ อญฺพุรฺรหเย วฑฺฒเยยฺยาสีตฺติ.

ตํ สุตฺวา วฑฺฒตฺถโร อทฺธา มม มาตา อรหตฺเต ปตฺติฏฺฐิตาติ
จิณฺตเตตฺวา ตมตฺถํ ปเวเทนฺโต

‘วิสารทา ว ภณฺสี

เอตมตฺถํ ชเนตฺติ เม

มณฺเฑามิ นฺน มามิเก

วณโถ เต น วิชฺชตี’ติ

คาถมาห.

ตตถ วิสารทา ว ภณฺสี, เอตมตฺถํ ชเนตฺติ เมติ มา สุ เต
วฑฺฒ โลกมฺหิ, วณโถ อหุ กุทาจนนฺติ เอตมตฺถํ เอตํ โอวาทํ อมฺม
วิคตสาราชฺชา กตฺถจิ อลคฺคา อนลฺลีนา ว หุตฺวา มยฺหํ วทสี. ตสฺมา
มณฺเฑามิ นฺน มามิเก, วณโถ เต น วิชฺชตีติ. นฺน มามิเก

มยุห์ อมมฺ เคนสิตเปมมตฺโตปิ วณโธ ตฺยหํ มยิ น วิชฺชตีติ มณฺณามิ, น
มามิกาติ อตฺถโธ.

ตํ สุตฺวา เถรี อณฺุมตฺโตปิ กิเลโส กตฺถจิปิ วิสเย มม น วิชฺชตีติ
วตฺวา อตฺตโน กตฺถิจจตฺตํ ปกาเสณตี

‘เย เกจิ วฑฺฒ สงฺขารา	หีนา อุกฺกฏสมชฺฌิมา
อณฺุปี อณฺุมตฺโตปิ	วณโธ เม น วิชฺชติ
สพฺเพ เม อาสวา ขีณา	อปฺปมตฺตสฺส ฌายโต
ติสฺโส วิชฺชา อณฺุปปตฺตา	กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ’ติ

อิมํ คาถาทูวยมาห.

ตตฺถ เย เกจฺติ อนิยมวจัน. สงฺขาราคิ สงฺขตธมฺมา. หีนาติ
ลามกา ปตฺติกฺกุจฺจา. อุกฺกฏสมชฺฌิมาติ ปณฺีตา เจว มชฺฌิมา จ. เตสฺ
ชฺรามรณสงฺขตา หีนา ชาติสงฺขตา อุกฺกฏจฺจา, อุมายวิมิสฺสิตา มชฺฌิมา.
หีเนหิ วา จนนฺทาทิหิ นิพฺพุตฺติตา หีนา, มชฺฌิเมหิ มชฺฌิมา, ปณฺีเตหิ
อุกฺกฏจฺจา. อุกฺกฏธมฺมา วา หีนา, โลกุตฺตรธมฺมา อุกฺกฏจฺจา, อิตฺรา
มชฺฌิมา. **อณฺุปี อณฺุมตฺโตปิ**ติ น เกวลํ ตยิ เอว, อถ ไช เย เกจิ
หีนาทิกฺกาทิกฺกานา สงฺขารา เตสฺ สพฺเพสฺส อณฺุปี อณฺุมตฺโตปิ อติปริตฺตโกปิ
วณโธ มยุห์ น วิชฺชติ.

ตตฺถ การณมาห **สพฺเพ เม อาสวา ขีณา อปฺปมตฺตสฺส**
ฌายโตติ. ตตฺถ **อปฺปมตฺตสฺส ฌายโตติ** อปฺปมตฺตาย ฌายนฺตียา,
ลึงฺควิปฺลฺลาเสน เหน้ วุตฺตํ. เอตฺถ จ ยสฺมา ติสฺโส วิชฺชา อณฺุปปตฺตา,
ตสฺมา กตํ พุทฺธสฺส สาสนํ. ยสฺมา อปฺปมตฺตา ฌายินี, ตสฺมา สพฺเพ เม
อาสวา ขีณา อณฺุปี อณฺุมตฺโตปิ วณโธ เม น วิชฺชตีติ โยชนา.

เอวํ วุตฺตโธวาทํ องฺุสํ กตฺวา สลฺยชาตสํเวโค เถโร วิหารํ คนฺตุวา
ทิวาญฺจาเน นิสินฺโน วิปฺสฺสนํ วฑฺฒเตตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา อตฺตโน
ปฏฺิปปตฺตี ปจฺจเวกฺขิตฺวา สลฺยชาตโสมนสฺโส มาตุ สนฺติกํ คนฺตุวา อณฺุณํ
พฺยากโรนฺโต

‘อุฬาริ วต เม มาตา	ปโตทํ สมวสุสริ
ปรมตฺถสณฺหิตา คาคา	ยถาปิ อนุกมฺปิกา
ตสุสํหํ วจันํ สุตฺวา	อนฺุสิฏฺฐิ ชเนตฺติยา
ธมฺมสํเวคมาปาที	โยคกฺขเมมฺมสฺส ปตฺติยา
โสหนํ ปธานปฺหิตตฺโต	รตฺติณฺทิวมตฺตณฺทิต
มาตฺรา จิตฺติโต สนฺโต	อณฺุสํ สนฺติมุตฺตมณฺุติ

อิมํ ติสฺโส คาคา อภาสิ.

อถ เถริ อตฺตโน วจันํ องฺกุสํ กตฺวา ปฺตฺตสฺส อรหตฺตปตฺติยา
อาราธิตจิตฺตา เตน ภาสิตคาคา สยํ ปจฺจุณฺภาสิ. เอวํ ตาปิ เถริคาคา
นาม ชาตา.

ตตฺถ อุฬารนฺติ วิปฺลํ มหนฺตํ. ปโตทนฺติ โอวาทปโตทํ. สมวสุสริติ
สมฺมา ปวตฺเตสิ วตฺติ โยชนา. โก ปน โส ปโตทิตฺติ อห
ปรมตฺถสณฺหิตา คาคาติ. ตํ มา สฺว เต วฑฺฒ โลกมฺหิตฺติอาทิกาคา
สนฺธาย วตฺติ. ยถาปิ อนุกมฺปิกาติ ยถา อณฺุณปิ อนฺุคฺคาหิกา,
เอวํ มยฺหํ มาตา ปวตฺติณฺวตฺติวิภาวนคาคาสงฺขาตํ อุฬาริ ปโตทํ
ปาชนทณฺุทกํ มม ภาณเวคสมุตฺเตชํ ปวตฺเตสํติ อตฺถเก.

ธมฺมสํเวคมาปาทีนฺติ ภาณภยวตฺตา อตฺติว ย มหนฺตํ ภิสํ
สํเวคํ อापชฺชํ.

ปธานปฺหิตตฺโตติ จตฺพุทฺธิธมฺมปฺปธานโยเคน นิพฺพานํ ปฏิเปตฺติ-
จิตฺโต. อณฺุสํ สนฺติมุตฺตมณฺุติ อนฺุตฺตรํ สนฺติ นิพฺพานํ ฌสํ
อธฺคจฺฉินฺติ อตฺถเก”ติ.

ขุทฺทกนิกายภูจกถาย เถริคากาวณฺณนํ^{๔๗} วฑฺฒมาตาเถริวตฺถ.

^{๔๗} ขุ.เถริ.อ. ๔๖๓ / ๒๑๘ - ๒๒๑.

ตสฺมา เถรี วฑฺฒตฺเถรสฺส อนตฺถหานิณฺจว อตฺถปฺปตฺติณฺจ อากฺขนฺตีว
ตํ ใจฺเทศีติ ทฺวฺจพฺพนฺติ.

๔.๕ พหุပ္ตติกา มหาอุปาสิกา

อัย มหาอุปาสิกา นามโคตฺเตน อปากฺว พหุပ္ตฺตา หุตฺวา ปฺตฺตานํ
อวมาเนน สํวคํ ปตฺตา ภิกฺขุณีอุปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺจาย
พหุပ္ตฺติกาเถรีติ ปณฺณายิตฺถ. มาตุภาวํ ที่เปตฺตํ ชุทฺทกนิกายภูจกถาย ฌมฺมปทวณฺณนํ
อาคตํ ตสฺสา วตฺถุ กถेतฺวํ. วุตฺตณฺหิ ตตฺถ^{๔๔}

“สาวตฺถิยํ ภิกฺกสฺมี กุเล สตฺต ปตฺตา สตฺต จ ธีตโร อเหสิ. เต
สพฺเพปิ วยปฺปตฺตา เคเห ปตฺติภูจฺหิตฺวา อตฺตโน ฌมฺมตาย สุขปฺปตฺตา
อเหสิ. เตสํ อปเรน สมเยน ปิตา กาลมกาสิ. มหาอุปาสิกา สามิก
นฺนุเจปิ น ตาว ปตฺตานํ กุญฺมํ วิชติ. อถ นํ ปตฺตา อหํสํ อมฺหากํ
ปิตริ นฺนุเจ ตฺยํ โก อตฺถิ กุญฺมเพน, ก็ มยํ ตํ อุปฏฺจาตํ น
สกุโกมาติ. सा तेसं गच्छेत्तुवा तुन्ही हत्वा पुनर्पुनं तेहि वृज्जमाना
पतฺता मं ปฏิชकुคिसฺนฺติ, ก็ मे विस्सु กุญฺมเพนาติ สพฺพํ สาปเตยฺยํ มชฺเฌ
ภินฺนิตฺวา อทาสि. อถ นํ กติปาหจฺเจเนน เขฏฺฐปตฺตสฺส ภริยา อโ
อมฺหากํ อຍယာ เขฏฺฐปตฺโต เมติ เทว โกฏฺฐาเส ทตฺวา วิย อิมเมว
เคหํ อาคจฺจตีติ อาน. เสสฺสปตฺตานํ ภริยาปิ เอวเมว วทิสฺส. เขฏฺฐธีตโร
อาที กตฺวา ก็ อิมေสํ สฺนฺติเก วุตฺถเนน, ภิกฺขุณี หุตฺวา ชีวิสฺสสามีติ
ภิกฺขุณฺอุปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิ. ตา นํ ปพฺพาเซสิ. सा लघुपसम्पत्ता
पह्नुपत्तिगाएरी नाम पण्णायी”ติ.

ตสฺมา มหาอุปาสิกา สามิก นฺนุเจ สพฺพํ กุเล กุญฺมํ ปฏิปชฺชิตํ ลภติ.
มาตุทฺทยํ นาม ปตฺตเปมวเสน มฺหากํ โหติ. ตสฺมา सा ปตฺเตहि पुनर्पुनं एव वृज्जमाना
सपฺพํ साปเตยฺยํ มชฺเฌ ภินฺนิตฺวา อทาสีติ ทฺวฺจพฺพ.

อปัจจ ปุตฺโต นาม มาตรา กิจฺจามโต โหติ, ตสฺมา โย มาตรํ น โปเสสิ, โส
มาตริ วิปฺปฏฺฐิตฺวา นรยปรายโน.^{๔๙} ตถา हि โสณปณฺฑิตวฺหยาปสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
ชฺชทฺทกนิกาเย โสณนฺนทชาตกปาลิยฺ^{๕๐} ตทตฺถทีปกา อยํ คาถา ภาสิตา :-

“เอวํ กิจฺจามโต โปโส มาตุอปริจารโก
มาตริ มิจฺจวจริตฺวาน นรยํ โส อุปฺปชฺชตี”ติ.

ตสฺมา มาตริ สมฺมาปฏฺฐิตฺวา ปุตฺเตน ปุตฺตสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส วุตฺตนเยน
ภรณาทีอุปฺนฺจํ กตฺตพฺพนฺติ.

๔.๖ กิสาโคตมี

โลกสนฺนิวาเส हि มาตาปิตโร ปุตฺติมนฺโต หุตฺวา เอกจฺเจ ปุตฺเตहि นนฺทนฺติ,
เอกจฺเจ ปุตฺเตहि โสจฺนฺติ. เตสุ ปน ปุตฺตโสกาภิกฺขตา มาตาปิตโร โลเก สํวิชฺชนฺติ.
วุตฺตญฺเหตํ ภควตา สํยุตฺตนิกาเย สคาถวคฺคปาลิยํ นนฺทติสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส ^{๕๑} “โสจติ ปุตฺเตहि
ปุตฺติมา”ติ. นิทฺสฺสนญฺเจตฺถ กิสาโคตมีวตฺถ.

อยํ กิสาโคตมี วยฺยปุตฺตกาเล ปติฏฺฐํ คตา อปรมาเค เอกํ ปุตฺตํ วิชายิ. โส
ปนฺนสฺสา ปุตฺโต ปทสา คมนกาเล กาลมกาสิ. เตนสฺสา โสโก อุปฺปชฺชิ. มาตุภาวํ ทีเปตฺถํ ยํ
วณฺํ กเถตพฺพํ, ตํ ชฺชทฺทกนิกายญฺจกถาย ฐมฺมปทวณฺณนํ คหิตํ. วุตฺตญฺहि ตตฺถ^{๕๒}

“สา อธิญฺจปฺพพมรณตาย ตํ ฌาเปตฺถํ นีหฺรนฺเต นิวาเรตฺถวา
ปุตฺตสฺส เม ฆาสชฺชํ ปุจฺฉิสฺสํมีติ มตฺกเลวํ องฺเกนาทาย อปี นุ เม
ปุตฺตสฺส ฆาสชฺชํ ชานาถาติ ปุจฺฉนฺตี ฆรปฺปฏฺฐาปายา วิจฺรติ. อถ นํ
มนฺนสฺสา อมฺม อุมฺมตฺติกาสิ ชาทา, มตฺปุตฺตสฺส ฆาสชฺชํ ปุจฺฉนฺตี วิจฺรสีติ
วทนฺติ. สา อวสฺสํ มม ปุตฺตสฺส ฆาสชฺชชานนํ ลภิสฺสํมีติ มนฺนมานา

^{๔๙} มงฺกลคฺค. ๑ / ๓๐๖ / ๒๗๙ - ๒๘๐ ปิฏฺเฐ มิตฺตวินฺทกตฺถุ ปสฺสิตพฺพ.

^{๕๐} ชฺ.ชา. ๒๘ / ๑๗๒ / ๕๕.

^{๕๑} อญฺ.ปญฺจก. ๒๒ / ๓๙ / ๓๘.

^{๕๒} สํ.ส. ๑๕ / ๑๒ / ๗.

^{๕๓} ชฺ.ธ.ธ. ๔ / ๑๔๔ - ๑๔๖.

วิจริติ. อถ นํ เอโก ปณฺหิตปฺริโส ทิสฺวา อयํ มม ธิตา ปจฺมปฺตฺตํ
วิชาตา ภวิสฺสติ อทฺธิจฺปฺพพมรณา, มยา อิมิสฺสา อวสฺสเยน ภวิตฺถํ
วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา อาห อมฺม อหํ ฆาสชฺชํ น ชานามิ, ฆาสชฺชชานนํ
ปน ชานามิตฺติ. โก ชานาติ ตาตาติ. สตุถา อมฺม ชานาติ, คจฺฉ, ตํ
ปฺจฺฉาติ. सा कमिस्सामि तात, पृच्छिस्सामि ताताति वत्त्वा सत्तुगारं
उपसङ्गमित्त्वा वन्हित्त्वा ऐकमन्तं जिता पृच्छि त्त्वमे गिर मे पत्तुत्तस्स
घासच्चं चानात्त णन्तेति. आम चानामित्ति. किं लभं वृत्ति.
अज्जरकुण्डमत्तं सिद्धत्तुगं लभं वृत्ति. लभिस्सामि णन्ते, गस्स पन्
केहे लभं वृत्ति. यस्स केहे पत्तुत्तो वा धिता वा न गोचि मत्तपुप्फोति.
सा सात्त णन्तेति सत्तुगारं वन्हित्त्वा मत्तपत्तुत्तं अङ्गेनाथाय अनुत्तिकां
पविसित्त्वा पज्जमेहस्स त्त्वावे जत्त्वा अत्तु नि चो अिमस्सुं केहे
सिद्धत्तुगो, पत्तुत्तस्स गिर मे घासच्चमेतन्ति वत्त्वा अत्तुति वत्तते तेनहि
तेणाति तेहि आहरित्त्वा सिद्धत्तुगस्स त्थिमानेस्स अिमस्सुं केहे पत्तुत्तो वा
धिता वा मत्तपुप्फो गज्जि नत्तु अम्ममाति पृच्छित्त्वा किं वत्तेहि अम्म,
त्थिमाना हि गत्तिपया, मत्तगाएव पन्हाति वत्तते तेनहि कुण्ठो वो
सिद्धत्तुगे, नेत्तं मम्म पत्तुत्तस्स घासच्चन्ति पण्णोहासि. अिमिना नियामेन
आत्तित्तो पण्णाय पृच्छन्ति विज्जि. सा ऐककेहेपि सिद्धत्तुगे अकुण्ठेत्त्वा
सायण्हस्समे जिनฺतेस्सि ओहि पारियं गम्मं, अहं ममेव पत्तुत्तो मत्ति
सब्बम्मगास्सि, सगल्लामे पन् चिन्तेहि मत्तगाएव पन्हराति. तस्सु आ एव
जिन्तुयमानाय पत्तुत्तसिन्नेहेन मत्तुगं हत्थं एत्तुगावं अक्कमास्सि, सा पत्तुत्तं
अव्वेये चत्ततेत्त्वा सत्तुत्तं सन्तिगं कुण्ठित्त्वा वन्हित्त्वा ऐकमन्तं अण्णजास्सि.
अถ नं सत्तुगा लत्तुगा ते ऐकज्जरमत्तता सिद्धत्तुगाति आह. न लत्तुगा
णन्ते, सगल्लामे हि चिन्तेहि मत्तगाएव पन्हराति. अถ नं सत्तुगा त्वं
ममेव पत्तुत्तो मत्ति सल्लगुखेस्सि, त्त्वम्मो ऐस्स सत्तुतानं, मज्जुराชา हि
सत्तुपे सत्तते अप्रिप्पण्णस्समासयेएव महेम्मो विय प्रिक्कस्समानेएव
अपायस्सत्तुते पक्खिप्पत्ति वत्त्वा त्त्वम्मं तेस्सेन्तो अिमं कात्तमाह

‘ตัม ปุตตปัสสุมมตัม
สุตตัม คามัม มโหโหมว

พยุสสตุตมานสั นรํ
มจจุ อาทาย คจฺจติ’ติ.

คาถาปริโยसानะ กิสาโคตมี โสตาปตฺติผละ ปติฏฺฐาหิ, อญฺเญปิ
พหุ โสตาปตฺติผลาทีนึ ปาปุณฺสี”ติ.

ตสฺมา อยัม กิสาโคตมี กาลกเต ปุตฺเต มม ปุตฺโต มโตติ สญฺญํ กาคู
อสกุโกนฺตัม ตัม ฌาเปตุมํ นีหฺรนฺเต นีวาเรตฺวา มตปุตฺตสฺส ฌาสชฺชํ คเวสฺสีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ.

๔.๗ กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุเถรี

อโย มาตา อตฺตโน คพฺภินีมาวํ อชานิตฺวา สามิกํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา
เทวทตฺตปฏฺชิگانํ ภิกฺขุณฺนี สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อุปฺปนฺเน อธิกรณเ พุทฺธสฺส
สนฺติกํ อาคนฺตฺวา อุปาลิตฺถเรน คิหิกาลเ อิมาย คพฺโภ ลหฺโธติ ปกาสิตา อปรภาเค
ปุตฺตัม วิชายิ. มาตุมาวํ ทีเปตุมํ ยํ วจฺนํ กเถตพฺพํ, ตัม ชุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย
ธมฺมปทวณฺณนายิ^{๔๔} อาคตฺ. อโยเมตฺถ สงฺเขปตฺถ :-

“โส กิร ตสฺสา ปุตฺโต ปเสนทโกสเลน รณฺเภา ราชเคหํ นีโต
นามคฺคหณทิวสเ กสฺสโปติ ลหฺธนามโก หุตฺวา กุมารปริหาเรน
วทฺธมิตตฺตา กุมารกสฺสโปติ นามเณ ปากโฏ อตฺตโน ภิกฺขุณฺนีอุปสฺสยา
อานีตตตฺตํ ชานนฺโต อุปฺปนฺนสํเวโค ราชานํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา พุทฺธสฺส
สนฺติเก ปพฺพชฺชํ ลภิตฺวา อปรภาเค อรหตฺตํ ปตฺโต. ตสฺส ปน
นิกฺขนฺตทิวสโต ปฏฺฐาย ทฺวาทส วสฺसानิ ตสฺสา อภฺชีหิ อสฺสฺสนิ ปวตฺตยีสฺ.
สา ปุตฺตวิโยคทฺถุชิตา อสฺสฺสนินฺเตเนว มฺเขน ภิกฺขาย จรมาณา อนฺตรวีถียํ
เถรี ทิสฺวา ว ปุตฺต ปุตฺตาติ วิรวนฺตี ตัม คณฺหิตุมํ อุปธาวมาณา
ปวตฺติตฺวา ปติ. सा धनेहि चिरं मृण्मनुतेहि उग्रजहित्वा अल्लज्जिवा कनฺตฺวา
เถรี คณฺหิ. โส จินฺเตสิ สจายํ มม สนฺติกา มธฺรวจฺนํ ลภิสฺสติ,

^{๔๔} พุ.ธ.ธ. ๖ / ๑๑ - ๑๔.

วินสฺสิสฺสติ, ถทฺธเมว กตฺวา อิมาย สทฺธิ สลฺลปิสฺสามีติ. อถ นํ อห
กึ กโรนฺตี วิจฺรสี, สินฺเนหฺมตฺตํปิ จินฺหิตุํ น สกฺโกสீติ. สํ อโห
กฺกฺขฬํ เณรฺสฺส กถาติ จินฺเตตฺวา กึ วเทสิ ตาตาติ วตฺวา ปุณฺปิ ตเถว
วตฺตา จินฺเตสิ อหํ อิมสฺส การณา ทฺวาทส วสฺसानิ อสฺสฺสนิ นีวาเรตุํ
น สกฺโกมิ, อยํ ปน เม ถทฺธหฺโย, กึ เม อิมินาติ. ตํทวสฺเมว สํ
ปฺตฺตเปมํ ตนฺกํ กโรนฺตี อรหฺตํ ปาปฺณี"ติ.

ตสฺมา ปฺตฺตเปมํ กุมารกสฺสปสฺส มาตริ อวตฺถริตฺวา คณฺหิ, ตสฺมา สํ
ทฺวาทส วสฺसानิ ทฺกฺขิตา อโหสิ อสฺสฺมุขํ ปฺตฺตโสกาภิกฺขตาติ ทฺฏฺจพฺพนฺติ.

๔.๔ สุปฺปวาสา

อัย สุปฺปวาสา สิวฺลิตฺถเณรฺสฺส มาตา หตฺวา พุทฺธสาสนเน ปณฺีตทายิกานํ อคฺคา
อริยสาวิกา อโหสิ. มาตฺุภาวํ ทีเปตุํ ยํ วจฺนํ กเถตพฺพํ, ตํ ชุทฺทกนิกายทฺฏฺจกถาย
อปทานวณฺณนํ^{๔๔} อาคตํ. อยเมตฺถ สงฺเขปตฺถโธ :-

“สิวลิตารเก กิร กุจฺฉิคเต สตฺต วสฺसानิ อติกกฺกมฺีสุ. สุปฺปวาสา
ปริปกฺเก คพฺเภา สตฺตาทํ มหาทฺกฺขํ อญฺโฆสิ. สํ สามิกํ มหาลิลิจฺฉวี
ราชานํ อามนฺเตตฺวา ปุเร มรณา ชีวมาณา ว ทานํ ทสฺสามีติ สตฺถ
สนฺติกํ เปเสสิ คจฺฉ สามี, อิมํ ปวตฺตํ สตฺถ อาโรเจตฺวา สตฺถารํ
นิมนฺเตหิ, ยญฺจ สตฺถา วทติ, ตํ สาธุกํ อุลลภฺเขตฺวา อาคนฺตฺวา มยฺหํ
กเถหีติ. ราชํ คนฺตฺวา ตสฺสา สาสนํ ภควโต อาโรเจสิ สตฺถ ภาณเต
โกฬิยธิตา ปาเท วนฺทตฺีติ. สตฺถา ตสฺสา อญฺกมฺปี ปฏิจฺจ สฺขินี โหตุ
สุปฺปวาสา โกฬิยธิตา สฺขินี อโรคา อโรคปฺตํ วิชายตฺติ อาน. ราชํ ตํ
สฺตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา อญฺโตคามภิมฺโข ปายาสิ. สุปฺปวาสาปิ
สฺุเขน ปฺตฺตํ วิชayi. ราชํ อาคนฺตฺวา สตฺถ สาสนํ ตสฺสา อาโรเจสิ. สํ
ตยา นิมนฺตํ ชีวิตภตฺตเมว มงฺคลภตฺตํ ภวิสฺสติ, คจฺฉ, สตฺตาทํ ทสฺพลํ

^{๔๔} ข.อป.อ. ๒ / ๓๐๕.

นิมนต์เหตี. ราชชา ตถา อกาสิ. สา สุตตานิ พุทฺธปฺปมฺขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส
มหาทานํ ปวตฺตยฺ"ติ.

ขุทฺทกนิกายเ อุตฺตานปาถิยํ สุปฺปวาสาสุตฺเต^{๕๖} "ตทา ภควา สุปฺปวาสํ ปุจฺฉิ
อิจฺเจยฺยาสิ ตวํ สุปฺปวาเส อณฺณมฺปิ เอวรูปิ ปุตฺตนฺติ. สา อิจฺเจยฺยานํ ภนฺเต ภควา
อณฺณานิปิ เอวรูปานิ สุตฺต ปุตฺตานิติ อารโจะสิ"ติ อยมตฺถเ วุตฺโต.

ตสฺมา ยํ ทุกฺขมฺปิ ปุตฺตลาภาน ภเวยฺย, สุปฺปวาสา ตสฺส น ภายีติ
ทฎฺฐพฺพนฺติ.

๔.๙ สามเณรสฺส มาตา

อัย มาตา พุทฺธสาสนเ สทฺธา อุปาสิกา หุตฺวา ทหฺรกาเลยฺเว สานฺนํ นาม
เอกปุตฺตํ ปพฺพาเซสิ. มาตุภาวํ ทิเปตฺตํ ยํ วจฺนํ กเถตพฺพํ, ตํ ขุทฺทกนิกายฎฺฐกถาย
ธมฺมปทวณฺณนายิ^{๕๗} อาคตฺ. อยมตฺถเ สงฺเขปตฺถเ :-

"สามเณโร กิร ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺจาเย สึลฺวา อโหสิ
วตฺตสมฺปนฺโน. อัจริยฺพชฺฌายอาคนฺตูกานํ วตฺตํ กตเมว โหติ. อัย
สามเณโร มาสสฺส อฏฺฐ ทิวเส ปาโตว อฏฺฐาย อุกฺกมฺลเก อุกฺกํ
อุปฏฺฐาเปตฺวา ธมฺมสฺสวณฺณคํ สมฺมชฺชิตฺวา ทิปี ชาเลตฺวา มธฺรสฺสเรน
ธมฺมสฺสวณฺณํ โฆเสติ. อถาปรมาเค โส วุฑฺฒิมฺนฺวาย ปริปกฺกิณฺทริโย
อนภิริติยา ปีฬิโต อนภิริตี วิโนเทตฺตํ อสฺสโกณฺโต ปรุฬฺหเกสฺสนไซ
กิลิฏฺฐนิวาสนปารุปนเ กสฺสจฺจิ อนาโรเจตฺวา ปตฺตจฺีวรมาทาย เอกโกว
มาตุ ฆรํ อคฺมาสิ. อุปาสิกา ปุตฺตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา อาห กสฺมา
เอกโกวาสิ อชฺช อาคโต ตาตาติ. โส อุกฺกณฺจิตภาวํ อารโจะสิ. สา
นानปฺปกาเรน ฆรวาเส อาทิณฺวํ ทสฺเสตฺวา ปุตฺตํ โอวทมานาปิ
สญฺญาเปตฺตํ อสฺสโกณฺตี อปฺเปวนาม อตฺตโน ธมฺมตฺตายปิ สลฺลภฺเขยฺยาติ

^{๕๖} พ.อ. ๒๕ / ๒๐ / ๑๑๖.

^{๕๗} พ.ธ.อ. ๗ / ๑๔๘ - ๑๕๓.

อนนุโยเซตฺวา ติฏฐ ตาต, ยาว เต ยาคฺคตฺตํ สมฺปาเทมิ, ยาคฺํ ปิวิตฺวา
กตภตฺตกิจฺจสฺส เต มนาปานิ วตฺถานิ นีหริตฺวา ทสฺสามีติ วตฺวา อาสนํ
ปญฺญาเปตฺวา ว อทาสิ. นิสีทิ สามเณโร. สํ มุหุตฺเตเนว ยาคฺชชฺชํ
สมฺปาเทตฺวา สามเณรสฺส ทตฺวา ภตฺตํ สมฺปาเทสฺสามีติ จินฺเตตฺวา
อวิหฺวเร นิสินฺนา ตณฺหุเล โธวติ.

ตสฺมี กาเล เอกา ยุกฺขินี อหฺมสฺส วิพฺภมฺเน อนฺตรายํ กริสฺสามีติ
จินฺเตตฺวา สามเณรสฺส สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา คีวํ ปริวตฺเตตฺวา ภูมียํ ปาเตสิ.
สามเณโร อุกฺขีหิ ปริวตฺเตหิ เขเพน ปคฺขรณฺเตน ภูมียํ วิปฺพนฺทิ. มาตา
ปน ปุตฺตสฺส ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา เวเคนาคนฺตฺวา ปุตฺตํ อาลึงฺกิตฺวา อรุสฺส
นิปชฺชาเปสิ. สกฺลคามวาสีโน อาคนฺตฺวา พลิกฺมมาทীনํ กรีสฺส. อถสฺส
มาตา ยุกฺเขน คหิตภาวํ ฅตฺวา ปริเทวิ. สํ ยุกฺขินี อลํ เอตฺตเกน
อิมสฺสชาติ สามเณรํ มุญฺจิ. โส อุกฺขีนิ อุมฺมิเลตฺวา มาตรํ เกสฺ
วิกฺกิริยนฺตี อสฺสสนฺตี โรทฺมานํ สกฺลคามวาสีโน จ สนฺนิปตฺเต ทิสฺวา
อตฺตโน ยุกฺเขน คหิตภาวํ อชานนฺโต ก็ นฺ ไซ เอตฺนฺติ จินฺเตตฺวา
นิปฺนฺนโกว มาตรํ อาห กสฺมา โรทฺสิ อมฺมาติ. สํ ตสฺส วิพฺภมฺนตฺถิ
อาคมเน อูปฺนฺนํ อาทึนํวํ ทสฺเสนฺตี สพฺพํ ปวตฺตี กเถสิ. โส มาตริ
กเถนฺติยา สลฺลภฺเชตฺวา นตฺถิ มยฺหํ คิหิภาเวน อตฺถิอติ อาห. อถสฺส
มาตา สาธุ ตาตาติ ตฺฐา ปณฺธิโกชนํ โภเชตฺวา กตฺวสฺสฺสฺส ตาตาติ
ปฺจฺจิตฺวา ปรีปฺนฺณวสฺสภาวํ ฅตฺวา ติจีวรํ ปฏฺยาเทสิ. สามเณโร
ปรีปฺนฺณปตฺตจิวโร อูปสมฺปทํ ลภี"ติ.

ตสฺมา สาธุสามเณรสฺส มาตา อตฺตโน ปุตฺตํ กถฺยาเน นิเวเสนฺตี สมฺวาเส
อาทึนํวํ ทสฺเสตฺวา ปุตฺตํ आयตฺตี สมณฺภาเว ปติฏฺฐาเปตฺว วายมิตฺติ ทฏฺฐพฺพนฺติ.

๔.๑๐ ตสฺสทฺธานํ

เอวํ กถฺนฺจ นานาคนฺถสฺส ยถาวตฺตํ มาตฺนฺิทสฺสนวตฺถุ ไหตฺติ อิมินา
ปญฺहेน ปาลิคนฺถสมฺเห ปากฺกํ มาตฺนฺิทสฺสนวตฺถุ วตฺตํ, ตํ มหามาयाเทวียา

มหาปชาปติโคตมียา ยโสธราย วฑฺฒมาตาเถรียา พหุปฺตติกมหาอุปาสิกาย กิสาโคตมียา
กุมารกสฺสปตฺตเถรมาตุเถรียา สุปฺปวาสา ย สานุสามเณรมาตุยา จ ปวตฺติวเสน ทิสฺสติ.

สงฺเขปกถา เจตฺถ เอวํ ทฎฺฐพฺพา :- ปาลิคนฺณสมฺมุเห จ โย มาตุภาโว
ไปราณาจริเยหิ กถิตฺโต อโหสิ สํวณฺณโต, โส มาตุภูตานํ อิตฺถินํ ปวตฺตียา นานปฺปกาโร
โหติ. มหามายาเทวียาติโย เจตฺถ นิสฺสณฺ.

อัย มหามายาเทวีย พุณฺณ ชนํ อติทฺฏกรการิกภูตา โหติ. สา หิ โย
อมฺหากํ พุทฺโธ พุณฺณ นิตาย จ สุขาย จ โลก อุปฺปนฺโน ตสฺส ชนิกมาตา อโหสิ.
พุทฺธมาตา นาม ปริปริตปารมี โหติ อภินิหารสมฺปนฺนา อนนฺกคฺคณา. อยฺยหิ
วิปฺสฺสิสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล พุทฺธมาตุํ ปตฺตเถวา ยาวตายุํ จตฺวา ตโต จิตฺวา
ตฺสิตเทวโลก นิพฺพตฺติตฺวา เทวโลกโต มนุสฺสโลกํ มนุสฺสโลกโต เทวโลกํ สํสรนฺตี
เทวทปฺปเร ราชกุเล ปฏิสฺนฺธี คณฺหิ. โสฬสวสฺสสิกกาเล สา สุตฺโธทเนน นาม ราชกุมารเณ
สทฺธี วิวามงฺคลํ ปตฺวา กปิลวตฺถนคเร สกฺยราชกุลํ คตา. น จิรสุเลว สุตฺโธทโน
มหาราชเช อภิสิตฺโต มหามายํ อคฺคมเหสิฏฺฐาเน จเปตฺวา ธมฺเมน สเมน ราชํ
การสิ. โฬธิตฺตโตปิ ตฺสิตภวเน ทิพฺพสมฺปตฺตี อนฺภวณฺโต ทสฺสทสฺสจกฺกวาฬเทวตานิ
พุทฺธปฺปาทตฺถาย ยาจิตฺโต ตํชเน ปฏฺิณฺณํ อทตฺวา กาลทีปฺปเทสฺกุลชเนตฺติปริจฺเจทวเสน
ปณฺจ มหาวิโลกนํ วิโลเกสิ. โส ชเนตฺตี วิโลเกณฺโต มหามายาเทวียา คฺคณสมฺปตฺตี
ปสฺสิตฺวา ตาสาณํ เทวตํ ปฏฺิณฺณํ ทตฺวา ตโต จโต ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสฺนฺธี คณฺหิ.
อปิจ ยถา มหามายาเทวียา ปกตียา อชฺณทปณฺจสีลภาโว อตฺถิ, ตถา สา โฬธิตฺตตสฺส
ปฏิสฺนฺธิคฺคณทิวเสปิ อชฺณทปณฺจสีลา อโหสิ. โฬธิตฺตเต กุจฺฉิคเต น ตสฺสา ปฺริเสสุ
กามคฺเณปสฺสณฺหิตํ มานสํ อุปฺปชฺชติ. สา ทเสว มาเส โฬธิตฺตํ กุจฺฉินา ปฺริหริตฺวา
วิชายิ. โฬธิตฺตมาตา นาม สตฺตนาชชาเตยว โฬธิตฺตเต กาลํ กโรติ. มหามายาเทวีย
ตถาภาวํ อคฺมาสิ.

มหาปชาปตี โคตมี โฬธิตฺตตสฺส ชาตทิวสโต สตฺตเม ทิวเส กาลกตาย
เชฏฺฐภคินียา มหามายาเทวียา โฬธิตฺตํ ปสฺสณฺตี ตสฺมี อติการุณฺณํ ปตฺวา ปตฺตสิเนหํ
อุปฺปาเทตฺวา โฬธิตฺตธาทิกิจฺจํ กสฺสาจิปิ ทาตุํ นาสกฺขิ, อัย มาตุนํ ธมฺมตา,
มาตุนนฺหิ หทยํ ทารเกสุ มฺหํ โหติ, ตสฺมา สา นนฺทกุมารธาทิกิจฺจํ ธาตฺนํ ทตฺวา
สยํ โฬธิตฺตํ ปเสสิ.

ยโสธรา สามิกธน์ ปุตตสัส ทาตุกามา อโหสิ, ตสฺมา सा राहुलगुमारं
भक्तो स्नुतिं पेसेलि, भक्ता पनसुस उरियन् ओतालि. ततो प्रजा सा प्रियपुतं
प्रसुतिगुगतय भिक्षुनीउपसुस्यं कनुत्वा पपुषि.

वत्सुमाता पुत्रससने सत्तुं प्रुलिभित्वा पुतं णातिनं निययातेत्वा
भिक्षुनीउपसुस्यं कनुत्वा पपुषित्वा विपसुसनाय गम्भं गโรन्ति ओरहतं पाप्पुनि. माता
नाम पुतसस ओन्तुहानिणजेव ओत्तुपुत्तिणजे आगन्तुति २ हितसुखाय प्रुपुषति.
वत्सुमातागेरिपी तदा ओकालि.

पुत्रपुत्तिगा महाउपालिका सामिगे न्नुजे सपुप्पं गुले गुम्भं प्रुपुषित्तुं लभति.
मातुहयं नाम पुतपेमवसेन मुत्तुं होति. तसฺमा सा पुतेहि पुनपुनं ओवं वुज्जमाना
सपुप्पं सापतेय्यं मञ्जे णित्तित्वा तत्त्वा पुत्तानं ओवमानेनं सँवेकं पुत्ता भिक्षुनीउपसुस्यं
कनुत्वा पपुषुत्तं याजित्वा पपुषित्तकालतो प्रुजाय पुत्रपुत्तिगागेरिति पणुणायित्तु.

गिลาकोत्तिं कालकते पुते मम पुतो मतोति सणुवं कान्तुं ओसुगोन्ति तं
आपेतुं नीहन्ते निवातेत्वा मतपुतसस णेसुत्तं कवेलि.

पुतपेम् गुमारकसुससस मातरं ओत्तुतित्वा कणुहि, तसฺमा सा तुवात्स
वसुसानी तुक्खिता ओहोสิ ओसुसुम्मा पुत्तसैगाभिगुता.

सुप्पवासा प्रिपकुगे कप्पे सत्तानं महातुक्खं ओन्नावित्वा तं विचायित्वा
पुतपेमाभिगुता हुत्वा ओणुणेपी ओवुरुपे सत्त पुते लभित्तुगामा ओहोสิ.

सानुसामनेरसस माता ओत्तुन् पुतं कल्याणे निवेसेन्ति म्मवासे ओतिन्वं
तसुसेत्वा पुतं आयत्तिं समण्णावे पत्तिगुजापेतुं वायमि.

ओवं मात्तुगावो चन्नितालगुणे होति पुत्तपोसन्नसि पुत्तसम्पणुपज्जुप्पुजा
पुत्तपेमपत्तुजाไนति.

पालिकणुत्तमुहे पागुं मात्तुनित्सुसन्नवत्तु निज्जित्तं.

ปณฺจโม ปรีจเฉโท

นิคมนกถาปริกุปนกกถา

๕.๑ นิคมนกถา

เอตตวาทา หิ ยา มาตูกาว่าชยาติกวีมัสสา สากฺขกถาฏีกาปาลิยมาคตํ สารตถํ
อุปาทาย เหฏฺฐา ชนิกมาตฺตาอาทิวเสน สํวณฺณิตา, สํ พุทฺธสาสนมฺหิ อตฺถมฺมุปนิสฺสิตา
โหติ มาตูกถาทีปิกา. นิคมนกถา ปเนตฺถวํ ทฎฺฐพฺพา :-

ยวาทา ทุตฺติยปฺปรีจเฉทสฺมิมิ ชนิกมาตฺตา วุตฺตา โหติ, ตวาทา มาตา
ปุตฺตชีวิตสฺส อาทิตฺโต ปฏฺฐาย อติทฺถกฺกรการิกา โหติ อติอุปการการิกา. สํ หิ ปุตฺเต
กฺขจฺฉิตเต นานปฺปกาเรหิ ทฺถชีวฺตวาทา วิชายนกาเลปิ มรณปฺปตฺตา วีย อโหสิ, ตสฺมา
มาตาปิตฺตสฺส มาตา ทฺถกฺกรการิกาทิ สงฺขยํ คจฺฉนฺติ.

ตติยปฺปรีจเฉทสฺมิมุปน วุตฺตนเยน มาตาปิตโร นานญฺจानเนสุ เสฏฺฐา. เอเต หิ
อุโฆ ปุตฺตสฺส หิตฺตญฺเจว สฺขญฺจ สมนุปฺปาเทนฺตวาทา เมตฺตวาทกฺกณามุทิตาอุเปกฺขาสงฺขาเตน
พฺรหฺมวิหารธมฺมวเสน พฺรหฺมมาติ สงฺขยํ คจฺฉนฺติ. พฺรหฺมา นามเนส ปุคฺคลาธิญฺจานโต
จาตุมฺมุโข เทวตาวิเสโส โหติ, ตสฺมา มาตาปิตโร ปุพฺพเทวภาเวน เทวตาทิ สงฺขยมฺปิ
คจฺฉนฺติ. เต อุโฆ อาจริยสทิสวุตฺติตาย ปุพฺพวาทจริยภาวํ คจฺฉนฺติ. นิสฺสํสนํ เจตฺถ
ทฎฺฐพฺพํ :- มาตาปิตโร นาม เอวมนฺเต นิสฺสิตพฺพํ, เอวํ จาตพฺพํ, เอวํ ชาทิตพฺพํ,
เอวํ ญฺญชิตพฺพํ, ปาปมิตฺตา วชฺเชตพฺพา, กลฺยาณมิตฺตา เสวิตพฺพาติ เอวํ อาจาร์
สิกฺขาเปนฺติ วิเนนฺตํ. มาตาปิตโร จ นาม ทาเนน เปยฺยวชฺเชน อตฺถจริยาย สมนตฺตตาย
จาติ จตฺตหิ สงฺคเหหิ ปุตฺตํ อญฺญมฺปนฺติ, ตสฺมา เต อุโฆ ปุตฺตสฺส อานุเนยฺยญฺจานเน
ติญฺจนฺติ. ปุรตฺถิมทิสากฺขจฺจานสฺมิมุปน มาตาปิตโร ปณฺจหิ จาเนหิ ปุตฺตํ อญฺญมฺปนฺติ.
เสยฺยถิทํ. ปาปา นิวาเรนฺติ, กลฺยาณนิเวเสนฺติ, สิปฺปี สิกฺขาเปนฺติ, ปฏฺฐิเปน ทาเรน

สํโยเชนฺติ, สมเย ทายชฺชํ นิยุยาเทนฺติ. อปีจ มาตาปิตโร ปุตฺตสฺส ปุพฺพการีโน นาม
โหนฺติ. โย หิ ปจํ อปการสฺส การโก โหติ ปรสฺส ทายโก, โส ปุพฺพการี นาม, ตสฺมา เต
อุโก ปุตฺตสฺส ปุพฺพการีญาเน ตีฏฺจนฺติ. มาตาปิตุสฺ ปน มาตา สกฺขเร สฺหทมิตฺโต วีย
ปากฺกา โหติ, ยํ สนฺธาย วุตฺตํ มาตา มิตฺตํ สเก ฆเรติ. มาตา นาม ปิโย เม ปุตฺโตติ
เคนหิตฺตํเปเมน ปุตฺตสฺส สฺหทา โหติ, โรคาทิสฺส ปุตฺตสฺส อุปฺปนฺเนสฺส สพฺโพ เคนชโนปิ
ชิตฺตจฺจนฺติ, มาตา ปน น ชิตฺตจฺจนฺติ, ตํ อุปสงฺกมิตฺวา เขมนฺตํ สมฺปาเปติ.

ปาลิคนฺถสมฺมเห จ โย มาตุภาโว ปฺราณาจริเยหิ กถิตो อโหสิ สํวณฺณโต, โส
ชนนีตาลกฺขณो โหติ ปุตฺตโปสนรโส ปุตฺตสมฺพนฺธปจฺจุปฺปจฺจาโน ปุตฺตเปมปทฺฐจฺจาโน.
เตเนว มาตุภูตา อิตฺถิโย เสฏฺฐา โหนฺติ อติคฺคณา. ยา ปน มาตโร จตฺตถปฺปจฺเจทสฺมี
กถิตา โหนฺติ รจิตา, ตา มหามาयाเทวีอาทิโย ปาลิคนฺถสมฺมเห ปากฺกามาตุภาวนิทฺถสฺนภูตา
โหนตฺติ.

๕.๒ ปริกปฺปนกถา

ยา ปนํยํ มาตุภาวาชฺยาติกวํสํสา นิฏฺจจฺคตา, ตปฺปจฺจยา มยฺหมิทํ ปริกปฺปนํ
อโหสิ :- ปิตุภาวาชฺยาติกวํสํสา อายตฺตี รจิตพฺพา โหติ, ตถา ปุตฺตภาวาชฺยาติกวํสํสาปิ.
อิมสฺมี หิ รจนาวิสเย มาตุกถาเยว นิปฺปริยายภาเวเน ทิสฺสติ. ปิตุกถา ปน ปริยายภาเวเน
ทิสฺสติ, ตถา ปุตฺตกถา. อปีจ มาคธภาสาวินฺญู มาคธภาสารจิตภูตํ คนฺถํ วา ปกฺรณํ วา
อุคฺคหิตฺตูกามา อตฺถิ. ตสฺมา ยถาวุตฺตมาติกาโย อายตฺตี อุคฺคหิตพฺพา โหนฺติ วิจยิตพฺพาติ.

นิคมนกถापริกपฺปนกถา นิฏฺจिता.

ปณณานุกโม

๑. ปาลี

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **มหาจุฬาเตปิฏก**, วินยปิฎก มหาวิภังคปาลี (ปจมภาค).

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, วินยปิฎก มหาวิภังคปาลี (ทุติยภาค). กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, วินยปิฎก มหาวิภังคปาลี (ทุติยภาค). กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, วินยปิฎก จุฬวคคปาลี (ทุติยภาค). กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎก ทีมนิกาเย มหาวิภังคปาลี. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎก ทีมนิกาเย ปาฏิกวรรคปาลี. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎก มชฺฌิมนิกาเย มูลปณณาสกปาลี.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎก มชฺฌิมนิกาเย อุปริปณณาสกปาลี.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎก สัมมุตตนิกาเย สคาถวรรคปาลี.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎก สัมมุตตนิกาเย นิตานวรรคปาลี.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎก สัมมุตตนิกาเย ขนธวาวรรคปาลี.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎเก สัมมุตตนิกาเย
สฬายตนวคฺคปาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎเก อังคุตตรนิกาเย เอกกทุกติกนิปาตปาติ.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎเก อังคุตตรนิกาเย จตุกกนิปาตปาติ.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎเก อังคุตตรนิกาเย ปญจกคฺคนิปาตปาติ.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎเก อังคุตตรนิกาเย สัตตกอฏฺฐกนวกนิปาตปาติ.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎเก ขุทฺทกนิกาเย ขุทฺทกปาฐมมปทอฺธาน-
อิตฺตฺตฺตกสฺสฺตฺตนิปาตปาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎเก ขุทฺทกนิกาเย วิมานวตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต-
เถรีคาถาปาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎเก ขุทฺทกนิกาเย ชาตกปาติ. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎเก ขุทฺทกนิกาเย อปทานปาติ (ปจฺมภาค).
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **มหาจุฬาเตปิฏก**, สุตตนต์ปิฎเก ขุทฺทกนิกาเย อปทาน(ทุติยภาค)พฺพุทธวํส-
จฺริยาปิฏกปาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๐๐.

๒. อฏฺฐกถา

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วินยปิฎเก มหาจุฬาอฏฺฐกถา**, สมฺมุตฺตปาสาทิกาย นาม
วินยปิฏกฏกฺกถาย ปาราชิกวณฺณนา, (มหาวิภังฺกวณฺณนา). กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วินยปิฎก มหาจุฬารกฏกถา, สมณุตปาสาทิกาย นาม
วินยปิฎกฏจกถาย สัมมาทิเสสาทิกณฺทวณฺณนา, (มหาวิภงฺควณฺณนา).
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. วินยปิฎก มหาจุฬารกฏกถา, สมณุตปาสาทิกาย นาม วินยปิฎกฏจกถาย
มหาวคฺคาทิวณฺณนา, (มหาขนฺธกาทิวณฺณนา). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. สุตตฺตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา, สุมงฺคฺลวิลาสินียา นาม ทีฆนิกายฏจกถาย
สึลฺกขนฺธวคฺควณฺณนา (ปจฺโม ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,
๒๕๓๒.

_____. สุตตฺตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา, สุมงฺคฺลวิลาสินียา นาม ทีฆนิกายฏจกถาย
มหาวคฺควณฺณนา, (ทุติโย ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

_____. สุตตฺตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา, สุมงฺคฺลวิลาสินียา นาม ทีฆนิกายฏจกถาย
ปาฏิกวคฺควณฺณนา, (ตติโย ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

_____. สุตตฺตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา, ปปฺปญฺจสุทฺตนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏจกถาย
มฺูลปณฺณาสกฺวณฺณนา, ปจฺโม ภาค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,
๒๕๓๒.

_____. สุตตฺตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา, ปปฺปญฺจสุทฺตนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏจกถาย
มฺูลปณฺณาสกฺวณฺณนา, ทุติโย ภาค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,
๒๕๓๒.

_____. สุตตฺตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา, ปปฺปญฺจสุทฺตนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏจกถาย
อุปฺปริปณฺณาสกฺวณฺณนา, (ตติโย ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,
๒๕๓๓.

_____. สุตตฺตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา, สารตฺถปกาสินียา นาม สํยุตฺตนิกายฏจกถาย
สคฺคาถวคฺควณฺณนา, (ปจฺโม ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏ**, สารตถปกาสนียา นาม
สัณฺฑิตนิกายฎกถาย สฬายตนมหาวารวคฺควณฺณา, (ตติโย ภาโค).
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

_____. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏ**, มโนรตปุณฺณียา นาม อังคตตฺตรนิกายฎกถาย
เอกกนิปาตวณฺณา, (ปจฺโม ภาโค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,
๒๕๓๓.

_____. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏ**, มโนรตปุณฺณียา นาม อังคตตฺตรนิกายฎกถาย
ทุกกนิปาตวณฺณา, (ทุติโย ภาโค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,
๒๕๓๓.

_____. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏ**, มโนรตปุณฺณียา นาม อังคตตฺตรนิกายฎกถาย
ปญฺจกนิปาตวณฺณา, (ตติโย ภาโค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,
๒๕๓๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ธมฺมปทฎกถา** (ปจฺโม ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๒๙. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **ธมฺมปทฎกถา** (ตติโย ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____. **ธมฺมปทฎกถา** (จตุตฺโถ ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๒๖. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____. **ธมฺมปทฎกถา** (ฉฺฉโย ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. **ธมฺมปทฎกถา** (สตุตฺโม ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏ**, ปรมตฺถทีปนียา นาม
ชุตฺตทนิกายฎกถาย อิติวุตฺตทวณฺณา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา**, ประมุตตโชติกาย นาม
ขุทฺทกนิกายรกฏกถาย สูตรนตปิฎกนตวณฺณนา, ปจโม ภาค. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

_____. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา**, ประมุตตปิณียา นาม ขุทฺทกนิกายรกฏกถาย
เถรคาถาวณฺณนา, (ปจโม ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

_____. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา**, ประมุตตปิณียา นาม ขุทฺทกนิกายรกฏกถาย
เถรคาถาวณฺณนา, (ทตฺติโย ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

_____. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา**, ประมุตตปิณียา นาม ขุทฺทกนิกายรกฏกถาย
เถรคาถาวณฺณนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๓.

_____. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา**, ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาฬียา สํวณฺณนาฏตา
ชาตกรกฏกถา, ปจโม ภาค, เอกกนตปิฎกนตวณฺณนา. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕.

_____. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา**, ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาฬียา สํวณฺณนาฏตา
ชาตกรกฏกถา, จตฺตโม ภาค, ติก-ปณฺจกนตปิฎกนตวณฺณนา. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕.

_____. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา**, ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาฬียา สํวณฺณนาฏตา
ชาตกรกฏกถา, สตฺตโม ภาค, วิสตี-จตฺตปาฬีสนตปิฎกนตวณฺณนา. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕.

_____. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา**, ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาฬียา สํวณฺณนาฏตา
ชาตกรกฏกถา, อฏฺฐโม ภาค, ปณฺณาส-อสตีนตปิฎกนตวณฺณนา. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕.

_____. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา**, ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาฬียา สํวณฺณนาฏตา
ชาตกรกฏกถา, นวโม ภาค, มหานตปิฎกนตวณฺณนา. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕.

_____. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา**, วิสฺสทฺธชนวิลาสินียา นาม ขุทฺทกนิกายรกฏกถาย
อปทานวณฺณนา, ปจโม ภาค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **สูตรนตปิฎก มหาจุฬารกฏกถา, วิสูตรชนวิลาสินียา** นาม
ชุททุกนิกายฎกถาย อปทานวณฺณนา, ทฺติโย ภาค. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๔.

_____. **อภิธมมปิฎก มหาจุฬารกฏกถา, อฏฐาสาลินียา** นาม อภิธมมฎกถาย
ธมฺมสงฺคณีวณฺณนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๒.

_____. **อภิธมมปิฎก มหาจุฬารกฏกถา, ปริมตฺถทีปนิยา** นาม ปญฺจปกรณฎกถาย
ธาทุกถาทิวณฺณนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๓.

๓. ฎีกา

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สมฺมุตปาสาทิกาย วินยฎกถาย อตฺถวณฺณนาฎตา
ภทฺตสาริปุตฺตตฺเถเรน กถา **สารตฺถทีปนีฎีกา**, (ทฺติโย ภาค). กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๘.

_____. สมฺมุตปาสาทิกาย วินยฎกถาย อตฺถวณฺณนาฎตา ภทฺตสาริปุตฺตตฺเถเรน
กถา **สารตฺถทีปนีฎีกา**, (ตติโย ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,
๒๕๓๘.

_____. สมฺมุตปาสาทิกาย วินยฎกถาย อตฺถวณฺณนาฎตา ภทฺตโจฬียกสฺสปตฺเถเรน
กถา **วิมตฺติวินยนีฎีกา**, (ปัจจโม ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,
๒๕๓๘.

_____. ทิฆนิกายะ สีลกฺขนธวคฺคฎกถาย อตฺถวณฺณนาฎตา ภทฺตจายริยธมฺมปาลตฺเถเรน
กถา ลินตฺถปฺปกาสินี นาม **สีลกฺขนธวคฺคฎีกา**, (ปัจจโม ภาค).
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๖.

_____. ทิฆนิกายะ มหาวคฺคฎกถาย อตฺถวณฺณนาฎตา ภทฺตจายริยธมฺมปาลตฺเถเรน
กถา ลินตฺถปฺปกาสินี นาม **มหาวคฺคฎีกา**, (ทฺติโย ภาค). กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๖.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ที่ฉนิกาเย ปาถิกวคฺคภูจกถาย อตฺถวณฺณนาฏตา
ภทฺทตฺตจริยธมฺมปาลตฺถเรน กตฺตา ลินฺตฺถปฺปกาสิณี นาม ปาถิกวคฺคฎีกา,
(ตติโย ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๖.

_____ . ที่ฉนิกาเย สิลกฺขนฺธวคฺคภูจกถาย อตฺถวณฺณนาฏตา ฅาณาวีวธมฺมเสนาปติ-
นามเกณ มหาเถเรน กตฺตา สารุวิลาลิณี นาม สิลกฺขนฺธวคฺคอภิณวฎีกา,
(ปจฺจิม ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๖.

_____ . มชฺฌิมนิกาเย มุลปณฺณาสฏฺจกถาย อตฺถวณฺณนาฏตา ภทฺทตฺตจริยธมฺม-
ปาลตฺถเรน กตฺตา ลินฺตฺถปฺปกาสิณี นาม มุลปณฺณาสฎีกา, (ทุติโย ภาค).
โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๖.

_____ . มชฺฌิมนิกาเย มชฺฌิมปณฺณาสฏฺจกถาย อตฺถวณฺณนาฏตา ภทฺทตฺตจริยธมฺม-
ปาลตฺถเรน กตฺตา ลินฺตฺถปฺปกาสิณี นาม มชฺฌิมปณฺณาสฎีกา, ตถา อฺปรี-
ปณฺณาสฏฺจกถาย อตฺถวณฺณนาฏตา ลินฺตฺถปฺปกาสิณี นาม อฺปรีปณฺณาสฎีกา,
(ตติโย ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____ . สยฺยตฺตนิกาเยฏฺจกถาย สคฺคาถวคฺคสุส อตฺถวณฺณนาฏตา ภทฺทตฺตจริยธมฺมปาลตฺ-
ถเรน กตฺตา ลินฺตฺถปฺปกาสิณี นาม สยฺยตฺตฎีกา, (ปจฺจิม ภาค). กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗.

_____ . สยฺยตฺตนิกาเยฏฺจกถาย นิทานชนฺธสพฺพายตนมหาเวคฺคานํ อตฺถวณฺณนาฏตา
ภทฺทตฺตจริยธมฺมปาลตฺถเรน กตฺตา ลินฺตฺถปฺปกาสิณี นาม สยฺยตฺตฎีกา, (ทุติโย
ภาค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗.

_____ . องฺคฺตฺตนิกาเยฏฺจกถาย ทุกาทินิปาตานิ อตฺถวณฺณนาฏตา ภทฺทตฺตสาริปฺตฺตตฺถเรน
กตฺตา สารตฺถมณฺชฺสา นาม องฺคฺตฺตฎีกา, (ทุติโย ภาค). กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗.

_____ . องฺคฺตฺตนิกาเยฏฺจกถาย ปญฺจกาทินิปาตานิ อตฺถวณฺณนาฏตา ภทฺทตฺตสาริ-
ปฺตฺตตฺถเรน กตฺตา สารตฺถมณฺชฺสา นาม องฺคฺตฺตฎีกา, (ตติโย ภาค).
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. อภิธานปิฎก. ปณฺญาปกรณฎกถาย. อตฺตวณฺณนาฎตา
ภทฺตจริยอนนทตฺเถเรน. กตา. ลินตฺถโชตนา. นาม. **ปณฺญาปกรณมูลฎีกา**,
(ตติโย. ภาโค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๕.
_____. อภิธานปิฎก. ปณฺญาปกรณฎกถาย. อตฺตวณฺณนาฎตา. ภทฺตจริยอนนทตฺเถเรน.
กตา. ลินตฺถโชตนา. นาม. **ปณฺญาปกรณอนุฎีกา**, (ตติโย. ภาโค).
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๕.

๔. ปกรณวิเสสานิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. **มหาวิไล** (ปัจจโม. ภาโค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
วิญญาน, ๒๕๔๐.
มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. อภิธานปิฎก. ปณฺญาปกรณฎกถาย. นาม. **อตฺตวณฺณนาฎตา**.
ภาโค, พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๒๓.
_____. **มงคลตฺถทีปนี** (ปัจจโม. ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๔.
_____. **มงคลตฺถทีปนี** (ตติโย. ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๔.

๕. ตทณฺณานิ ปกรณานิ

เปรม หิมจันทร์. "บทบาทของสตรีในอินเดียในวรรณคดีบาลี". วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
มหาบัณฑิต. แผนกวิชาภาษาตะวันออก. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.
พระเมธีธรรมาภรณ์ และคณะ. **วิมุตติมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (แก้ไขเพิ่มเติม).
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๘.
พระมหาภูเนตุ จันทรจิต. "หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์". วิทยานิพนธ์อักษร
ศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

พระมหาสุรพล สิงศิริรัตน์. “ปฐมสมโพธิ ปริเฉทที่ ๑ - ๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒.

พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ. ธาตวัตถสังคหปาฐนิสสยะ, ปรีวรรต-แปลโดย พระราชปริยัติโมลี (อุปสมโม) และคณะ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

เรืองอุไร กุศลาสัย, ศาสตราจารย์(พิเศษ). สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. ปฐมสมโพธิ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๗.

สิริลงกาทีเป พาลาทีจุจวิหาเร พุทธปิฎยมหาเถเรน รจิตา ปทฐปสิทฺธิ สยามรฎฺเเจ ลำปางนคเร ทามะโอะอาราเม มุฑฺทาปีตา พุฑฺธวสุเส ๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

Buddhadatta Mahathera, A.P. English-Pali Dictionary. Delhi : Motilal Banarsidss Publishers Pvt. Ltd., 1989.

ภาคผนวก

สรุปการวิจัย

การศึกษาเรื่องแม่ในวรรณคดีบาลี

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในทางพระพุทธศาสนากำเนิดของสัตว์มี ๔ อย่าง คือ^๑ กำเนิดเกิดในไข่ กำเนิดเกิดในครรภ์ กำเนิดเกิดในโคล กำเนิดผุดขึ้นเอง ดังนั้น มนุษย์จึงจัดอยู่ในจำพวกกำเนิดเกิดในครรภ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ กระบวนการเกิดของมนุษย์จึงเกี่ยวข้องโดยตรงกับแม่ ตามธรรมชาติลูกมีแม่กับพ่อเป็นผู้ให้เกิดซึ่งก็จริงแต่แม่เป็นผู้ทำกิจที่พ่อยากจะทำได้^๒ ความเป็นแม่จึงได้รับการยกย่องและการสรรเสริญในคัมภีร์ต่างๆ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับความเป็นแม่ตามหลักธรรมในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสอื่นๆ

ในการศึกษาวิจัยนี้ ความเป็นแม่ผู้ยังลูกให้เกิดเป็นประเด็นปัญหาแรกthatผู้วิจัยต้องการศึกษา เพราะว่าการตั้งครรภ์เป็นภาระแรกของแม่ผู้ยังลูกให้เกิด ซึ่งมีความก้าวหน้าของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ที่พระมีผู้พระภาคเจ้าตรัสไว้อย่างนี้ว่า“แม่และพ่ออยู่ร่วมกัน ๑ แม่มีระดู ๑ คันธัพพะปรากฏ ๑ เพราะการประชุมพร้อมของเหตุปัจจัย ๓ ประการอย่างนี้ ความก้าวหน้าของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์จึงมีได้”^๓ การตั้งครรภ์นั้นมีได้เพราะอำนาจอสังขธรรม แต่ว่าการตั้งครรภ์มีได้แม่โดยประการอื่น คือมีได้เพราะการเกี่ยวข้องด้วยกาย เพราะการสอดด้วยผ้า เพราะการดื่มอสุจิ เพราะการลูบคลำสะตือ เพราะการเห็นรูป เพราะเสียง เพราะกลิ่น^๔ อนึ่งการดูแลครรภ์ชื่อว่า เป็นภาระยิ่งนักสำหรับแม่ผู้ยังลูกให้เกิด ด้วยว่าแม่นั้นต้องอุ้มครรภ์ตลอดเก้าเดือนหรือสิบเดือนแล้วจึงคลอด ซึ่งมีคำคาถาที่โสณบัณฑิตได้กล่าวไว้ว่า

^๑ ม.ม. (บาลี) ๑๒ / ๑๕๒ / ๑๑๓.

^๒ มงฺคล. (บาลี) ๑ / ๒๙๑ / ๒๖๗.

^๓ ม.ม. (บาลี) ๑๒ / ๔๐๘ / ๓๖๔.

^๔ วิ.อ. (บาลี) ๑ / ๓๖ / ๒๒๒.

“เมื่อแม่มีระดูแล้ว ความก้าวลงของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ก็ย่อมมี เพราะสัตว์เกิดในครรภ์นั้นแม่จึงแพ้ท้อง เพราะเหตุนี้บัณฑิตจึงเรียกแม่นั้นว่า ‘แม่ผู้มีใจดี’ แม่ดูแลครรภ์อยู่หนึ่งปีหรือหย่อนกว่าปีแล้วจึงคลอด เหตุนี้บัณฑิตจึงเรียกแม่นั้นว่า ‘แม่ผู้ยังลูกให้เกิด’ หรือ ‘แม่ผู้ให้กำเนิด’”^๔

เพื่อทำเนื้อความนั้นให้แจ่มแจ้ง ความเป็นแม่ผู้ยังลูกให้เกิดตามที่กล่าวในคัมภีร์ต่างๆ จึงเป็นประเด็นปัญหาที่ควรศึกษา

การปฏิบัติหน้าที่แม่เป็นประเด็นปัญหาที่สองที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา เพราะว่าแม่ที่ทำหน้าที่ของตนในการเลี้ยงลูกเป็นแม่ผู้ประเสริฐ และแม่คนนั้นย่อมดำรงอยู่ในฐานะทั้งหลาย เช่นเป็นพรหมเป็นต้น ดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “บัณฑิตเรียกแม่และพ่อที่อนุเคราะห์ประชาชนว่าเป็นพรหม เป็นบูรพาจารย์ และเป็นอาหุไนยบุคคลของลูก”^๕ นอกจากนี้พระองค์ยังตรัสพระดำรัสอื่นไว้อีกว่า “แม่และพ่อเป็นทิศเบื้องหน้า”^๖ เพื่อแสดงหน้าที่แม่ในฐานะต่างๆ การปฏิบัติหน้าที่แม่ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ต่างๆ จึงเป็นประเด็นปัญหาที่ควรศึกษา

อนึ่งเรื่องราวของแม่ทั้งหลายตามที่กล่าวในคัมภีร์ต่างๆ ก็ควรนำมาศึกษาวิเคราะห์ เพราะว่าเรื่องราวนั้นจะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความเป็นแม่ ดังนั้น เพื่อแสดงความเป็นแม่ที่มีแตกต่างกันไป เรื่องราวตัวอย่างแม่ในคัมภีร์ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวของพุทธมารดาคือ พระนางมหายาเทวี จึงเป็นอีกประเด็นปัญหาหนึ่งที่ควรศึกษา

ดังนั้น เพื่อตอบปัญหานี้ว่า ความเป็นแม่ผู้ยังลูกให้เกิดตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ต่างๆ เป็นเช่นไร? การปฏิบัติหน้าที่แม่ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ต่างๆ เป็นเช่นไร? และเรื่องราวตัวอย่างแม่ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ต่างๆ เป็นเช่นไร? ข้าพเจ้าจึงใคร่ศึกษาวิจัยในหัวข้อ “การศึกษาเรื่องแม่ในวรรณคดีบาลี” โดยมีแรงบันดาลใจว่าผลการศึกษาวิจัยและข้อมูลที่สืบค้นได้จักเป็นประโยชน์แก่ชนทั้งหลายที่ประสงค์จะศึกษาเรื่องแม่ตามหลักทางพระพุทธศาสนา

^๔ ขุ.ชา. (บาลี) ๒๔ / ๑๖๖ - ๑๖๗ / ๕๔.

^๕ อัง.ติก. (บาลี) ๒๐ / ๓๑ / ๑๒๗, อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑ / ๖๓ / ๘๐, ขุ.อิติ. (บาลี) ๒๕ / ๑๐๖ / ๓๒๕, ขุ.ชา. (บาลี) ๒๔ / ๑๘๑ / ๕๖.

^๖ ที.ปา. (บาลี) ๑๑ / ๒๗๓ / ๑๖๗.

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาความเป็นแม่ผู้ยังลูกให้เกิดที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี
- ๒.๒ เพื่อศึกษาการปฏิบัติหน้าที่แม่ที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี
- ๒.๓ เพื่อศึกษาเรื่องตัวอย่างแม่ที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี

๓. คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

- แม่ หมายถึงสตรีผู้ยังลูกให้เกิด^๖
- พ่อ หมายถึงบุรุษผู้ยังลูกให้เกิด^๗
- ลูก หมายถึงทั้งลูกชายและลูกสาว^๘
- การปฏิบัติหน้าที่ หมายถึงการกระทำหน้าที่^๙

๔. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

- ๔.๑ รวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสอื่นๆ
- ๔.๒ นำข้อมูลที่รวบรวมได้มาศึกษาวิเคราะห์
- ๔.๓ เรียบเรียง เสนอรายงานการวิจัย

๕. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๕.๑ ทราบความเป็นแม่ผู้ยังลูกให้เกิดที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี
- ๕.๒ ทราบการปฏิบัติหน้าที่แม่ที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี
- ๕.๓ ทราบเรื่องราวตัวอย่างแม่ที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี

^๖ มงคล. (บาลี) ๑ / ๒๙๒ / ๒๖๗.

^๗ มงคล. (บาลี) ๑ / ๒๙๒ / ๒๖๗.

^๘ มงคล. (บาลี) ๑ / ๓๗๙ / ๓๔๔.

^๙ มงคล. (บาลี) ๒ / ๑ / ๑.

๖. ผลการวิจัย

ความเป็นแม่ผู้ยังลูกให้เกิดที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี แสดงให้เห็นถึงความเป็นแม่ที่เกี่ยวกับกระบวนการเกิดของลูก ในความเป็นแม่นั้นกระบวนการเกิดของลูกนี้เองที่ทำให้แม่ทุกข์ทรมานมากที่สุด ดังนั้น อุปการคุณของแม่จึงยิ่งใหญ่ยากที่ใครจะพรรณนาให้หมดสิ้นได้

การปฏิบัติหน้าที่แม่ที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี แสดงให้เห็นถึงหน้าที่พ่อแม่ในฐานะเป็นพระพรหม เป็นบุพพเทวดา เป็นบูรพาจารย์ เป็นอาหุไนยบุคคล เป็นทิศเบื้องหน้า เป็นบุพพการีชน เป็นมิตรของลูก

เรื่องราวตัวอย่างแม่ที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี แสดงให้เห็นว่าความเป็นแม่เท่านั้นที่ทำให้สตรีเป็นผู้ประเสริฐมี ความดีอันยิ่งยวด แม่ทั้งหลายอาทิเช่นพระนางมหามายาเทวี คือตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นแม่ที่มีการให้กำเนิดลูกเป็นเครื่องกำหนด มีการเลี้ยงดูลูกเป็นหน้าที่ มีการผูกพันกับลูกเป็นสภาพปรากฏ มีความรักในลูกเป็นพื้นฐาน

๗. ข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาประเด็นที่เกี่ยวกับแม่เป็นสำคัญ ประเด็นที่เกี่ยวกับพ่อหรือลูกจึงเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาความเป็นแม่ จึงมีข้อเสนอแนะว่าเรื่องเกี่ยวกับความเป็นพ่อหรือความเป็นลูกน่าที่จะมีผู้ทำการศึกษาค้นคว้าสืบต่อจากการศึกษาเรื่องแม่นี้.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระมหาเกรียงไกร โกฏรัตน (แก้วโกฏ)
เกิด	วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๓
สถานที่เกิด	จังหวัดเพชรบุรี
บรรพชา	วันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ ณ วัดศาลาลอย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
อุปสมบท	วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ ณ วัดศาลาลอย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
การศึกษา	-เปรียญธรรม ๗ ประโยค สำนักเรียนคณะจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๖ -พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๑
ประสบการณ์	ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี พ.ศ. ๒๕๓๔ - ๒๕๔๓
ที่อยู่	วัดปทุมคงคา คณะ ๓ แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร